Klassiker der Medizin
herausgegeben von Karl Sudhoff

Theophrast von Hohenheim
(Paracelsus)

Sieben Defensiones
(Antwort auf etliche Verunglimpfungen seiner Misgönner)
und
Labyrinthus medicorum errantium
(Vom Irrgang der Aerzte)
(1538)

Eingeleitet und herausgegeben
von
Karl Sudhoff

Leipzig
Verlag von Johann Ambrosius Barth
1915

SIEBEN DEFENSIONES UND LABYRINTHUS MEDICORUM ERRANTIUM

ZEVEN VERDEDIGINGEN EN DE DOOLHOF VAN DWALINGEN DER MEDICI

PARACELSUS

1 5 3 8

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl
http://members.home.nl/muschter
www.archive.org

11 juni 2013

INHOUDSOPGAVE

BRONVERMELDING

Sieben Defensiones (Antwort auf etliche Verunglimpfungen seiner Misgönner) und Labyrinthus medicorum errantium (vom Irrgang der Ärzte).

http://archive.org/search.php?query=defensiones

VERTALING VAN HET DUITSE OMSLAG

Theophrastus von Hohenheim
(Paracelsus)

Zeven Verdedigingen
(Antwoord op diverse Kritieken van wie Afgunstig op hem zijn)

en

Labyrinthus medicorum errantium
(Over de Dwalingen der Medici)

(1538)

etc., etc.

INLEIDING VAN DE VERTALER

In Paracelsus (1493?-1541) hebben wij een zeer merkwaardige, zoal niet raadselachtige, vernieuwer van de geneeskunde. Een vechter, hoewel in diverse passages van het huidige werk een menselijke, met zieken begane arts naar voren treedt, die net als Michael Maier (1568-1622) een onorthodoxe blik had op het medische en aanverwante bedrijf van zijn dagen, en het welzijn van zijn patiënten voor ogen had.

Zijn grote verdienste is, dat hij de leerstellingen van eerdere meesters in de geneeskunde ter discussie heeft durven stellen, en de nadruk legde op de parallellen tussen de processen in de natuur en in het menselijk lichaam. Maar zoals we in de wetenschap gewend zijn, heeft Paracelsus met zijn nieuwe paradigma's evenzovele mede- als tegenstanders gevonden. De laatsten zullen niet in het minst tegen hem gekant zijn geweest wegens zijn persoonlijkheid, aangezien hij zeer met zichzelf ingenomen was, en dat ook op vele manieren heeft laten blijken. Al de dingen die hij hen verweet, gaven al aan, dat hij zich daar zelf niet aan bezondigde, dus beter was dan zijn vakgenoten.

Een van zijn voorgangers, Celsus (25? v.Chr. - 50? n.Chr.), heeft in zijn beroemde werk *Artes* het volgende gesteld: "Zoals de landbouw voeding belooft aan gezonde lichamen, zo belooft de kunst der geneeskunde gezondheid aan de zieken. Nergens ontbreekt het aan deze kunst, want de onbeschaafdste naties hebben kennis gedragen van kruiden, en hadden de beschikking over andere dingen om bij wonden en ziekten te hulp te komen. Deze kunst echter, is onder de Grieken veel meer ontwikkeld geworden dan bij andere naties, doch zelfs onder hen is dat niet van meet af aan zo geweest, namelijk slechts sinds een paar generaties die aan de onze voorafgaan. Vandaar dat Aesculapius

als de oudste autoriteit gevierd wordt. En omdat hij deze wetenschap ontwikkelde, hoewel die nog ruw en vulgair was, met slechts weinig meer dan een gewone verfijning, schaarde men hem onder de goden."[1]

Ook Celsus was dus al van mening dat hij een traditie voortzette en verbeterde, maar het is logisch dat de ontwikkelingen niet stilstonden. Paracelsus vormt een schakel in een lange keten van verbeteraars van de bestaande kennis. Hij liet niet na, een oordeel te vellen over hen die aan hem voorafgingen. Hij zette zich af tegen wat in zijn ogen onvolkomen geneesheren uit het verleden waren, maar deed er nog een schepje bovenop. Hij plaatste zichzelf op een voetstuk, en koos een naam die voorgoed afrekende met de toen nog illustere Celsus. Paracelsus betekent immers: 'Celsus voorbij'. Maar voor hetzelfde geld had hij zich Parahippocrates of Paragalenus genoemd.

Het zoeken naar de oorzaken van ziekten is een niet-aflatend en eeuwenoud proces. Daarbij is het van belang, dat tegelijk optredende verschijnselen niet worden verward met oorzakelijk verbonden verschijnselen. Een voorbeeld. Het is bekend dat sommige personen bij een bepaalde stand van de maan psychisch in de war raken. Wanneer men nu een rechte lijn trekt van het ene verschijnsel naar het andere, zou de gevolgtrekking zijn: De maan verschijnt, en dan verschijnt ook de psychische afwijking. Dus veroorzaakt de stand van de maan rechtstreeks het psychische verschijnsel. In een niet goed ontwikkeld wetenschappelijk of filosofisch stelsel kan men langs die weg redeneren. Er ontbreken schakels in de analyse. Zo is een moderne verklaring van het zojuist genoemde verschijnsel trapsgewijze, als volgt. De maanstand heeft invloed op grond van de zwaartekracht. De aantrekking leidt tot verplaatsingen van vloeistoffen op aarde, zichtbaar in de afwisseling van eb en

[1] Celsus, *De Medicina*, Prooemium, 1e regels.

vloed. Omdat het menselijk lichaam grotendeels uit vocht bestaat, heeft de maan ook invloed op de vloeistofniveaus in het menselijk lichaam. Een andere vochtbalans in de hersenen leidt tot een andere verhouding tussen de elektrische velden aldaar. Dit wordt beschouwd als een factor die de geestelijke balans kan verstoren.

Behalve dat men uit gelijktijdig optredende verschijnselen niet rechtstreeks oorzakelijke verbanden moet afleiden, moet men uit gelijkheden qua vorm, niet afleiden dat deze gelijke vormen onderling energie uitwisselen of elkaar beïnvloeden. Lange tijd hebben bepaalde medische denkrichtingen het principe *similia similibus curantur* gehuldigd, dus ‘het gelijke geneest het gelijke’. Vele geneesheren waren van mening, dat een stof of plant die een uiterlijke verwantschap heeft met een zeker lichaamsdeel, kan dienen als geneesmiddel voor een ziekte die dat lichaamsdeel aantast. Deze visie heeft een behoorlijke rem gezet op een goed begrip van de oorzaken van ziekten en de wijze waarop ze bestreden moeten worden.

Terwijl Paracelsus in zijn farmaceutische theorie en methodiek grotendeels niet aan de maatstaven van de huidige wetenschap voldoet, was hij gebonden aan de inzichten die hij kon ontwikkelen binnen zijn tijdsgewricht. Hoewel hij zelf onvolkomen was op velerlei vlak, is het dan toch te begrijpen dat hij snoeihard was ten opzichte van met name zijn tijdgenoten. Hun voorgangers is hij nog wel bereid te beschouwen in het licht van hun tijd, maar zijn tijdgenoten zouden volgens hem beter moeten weten.

Door zijn opstelling, die zich niet beperkte tot het ontwikkelen van nieuwe paradigma’s en het invoeren van nieuwe methodieken, die vervolgens door anderen op hun merites hadden kunnen worden beoordeeld, wekte hij weerstand. En we zien bij vele geleerden uit het verleden, dat het feit dat zij uit

hun laboratorium of werkplaats kwamen en zich niet langer puur op hun werk stortten maar anderen de les gingen lezen, zeer veel energie deed weglekken. Paracelsus liet veel kostbare tijd verloren gaan met een pennenstrijd en met het bevechten van anderen die niet bereidwillig leken te zijn om hem te volgen.

De overlevering biedt ons dus niet alleen de geniale vernieuwers van de wetenschap aan, met hun toentertijd baanbrekende vondsten, maar ook de schildering van hoe zij zich tegenover anderen opstelden die niet zo verlicht waren als zij. Dit vertroebelt hun nagedachtenis. Aan de andere kant is het wel zo eerlijk dat al hun aspecten aan de orde komen, en zeker ook het betrekkelijke van genialiteit, wanneer die buiten de context van een tijdperk wordt getrokken.

Aan de verschillende wegingen van het karakter van Paracelsus zien we, dat de boodschap en de boodschapper door elkaar gaan lopen. Zo werd over hem gezegd: "In de hele geschiedenis en zeker in die van de geneeskunde, is er niet één figuur over wie zoveel uiteenlopende veronderstellingen zijn gedaan als over Paracelsus. Zimmermann vindt hem een ezel; Hans Locher vindt hem de grootste onder de Zwitserse artsen; Freind noemt hem een luidruchtige blaaskaak; Jules Andrieu vindt hem een allerbeste vent; dr. Dalton noemt hem een onnozele zwerver; Creighton vindt hem een scherpzinnig hervormer; Thorpe noemt hem een waardeloze charlatan; Baas vindt hem een professional met een groot verstand; Monsarrat vindt hem een parasiet die aan de rokken van de wetenschap hangt; en Venable vindt hem de toorts die de duisternis van zijn tijd verlicht."[2]

Vastgesteld moet worden, dat de geneeskunde - en de wetenschap in het algemeen - onvermijdelijk eclectisch is. Uit

---

[2] Victor Robinson, *Pathfinders in medicine* (Wegbereiders in de geneeskunde), 1912. Zie mijn vertaling op www.archive.org.

al de oude geschriften heeft zich immers met vallen en opstaan de huidige stand van zaken ontwikkeld. De moderne leerboeken bevatten veel van wat uit de observaties en theorieën van de groten uit het verleden houdbaar en toetsbaar is gebleken. En dan is nog veel uit het verleden verloren gegaan ook.

Uit het feit dat Paracelsus zo bruusk uitviel tegen zijn vakgenoten, mag niet de conclusie worden getrokken dat hij het daarom bij het rechte eind had. Maar als hij minder bruusk zou zijn geweest, zegt dat evenmin dat hij gelijk had. Zijn werk moet op zijn eigen merites worden beoordeeld. Dat kan alleen binnen een multidisciplinaire aanpak door artsen, apothekers en medisch-historici. De omvang van Paracelsus' werk is immens groot. Sudhoff gaf, in 14 delen, werk van Paracelsus uit. Of dat compleet was, is mij onbekend.

Fascinerend blijft het verschijnsel, dat opeenvolgende generaties medici kritiek op elkaar hadden, terwijl hun eigen werk ook stelselmatig weer onderuit werd gehaald, of op zijn minst genuanceerd of bekritiseerd.
- Hippocrates (460?-370 v.Chr.) bekritiseerde zijn voorgangers.
- Thessalus (5e-4e eeuw v.Chr.), zoon van Hippocrates, had kritiek op iedereen die zijn (Thessalus') ideeën niet onderschreef.
- Celsus (25? v.Chr. - 50? n.Chr.) stipte de onvolkomenheden van Aesculapius aan.
- Galenus (131-201/216?) vereerde Chrysippus van Cnidos (4e eeuw v.Chr.). Hij vond dat Hippocrates wel de weg had uitgestippeld, maar in zijn geschriften tekortschoot en de dingen niet goed onderscheidde.
- Chrysippus daarentegen verachtte Hippocrates.
- Paracelsus bekritiseerde Hippocrates' leer van de vier vloeistoffen, de *humores*. Toch viel hij hem beslist niet geheel af, zo blijkt uit diverse passages van het huidige werk. Verder verweet hij Avicenna, Galenus, Mesue en Rasin dat zij niet door de

juiste deur naar binnen gingen, te weten de natuur. Over Galenus, Avicenna en Averroës zei hij, dat men hun theoretische boeken niet moet lezen, doch de boeken van God. Algemener adviseerde hij, dat iemand zich niet moet beroepen op iets wat hij bij Galenus of Avicenna heeft gelezen. Dat punt indiceert niet een directe kritiek op hun werken, want hier kan het een aansporing zijn om altijd zelf na te denken en te onderzoeken.

- Servetus (1511-1553) bekritiseerde in zijn *Syruporum Universa Ratio* (Werk over Alle Vloeistoffen) de theorieën en fysiologie van Galenus, en veegde in het voorbijgaan nog even de gehele Arabische medische traditie aan de kant.
- Vesalius (1514-1564) brandde zijn eigen leraar Guinterius af, wiens mes volgens hem alleen geschikt was om biefstuk mee te snijden. Ook hij viel Galenus af, op zijn anatomische fouten. Na Servetus' voorbereidend werk gaf Vesalius Galenus de coup de grâce met zijn *De Humani Corporis Fabrica* (Over de Bouw van het Menselijk Lichaam).
- De beroemde verloskundige Louise Bourgeois (1563-1636) brandde op haar beurt Vesalius af, omdat deze niets afwist van de zwangere baarmoeder.
- Michael Maier (1568-1622) viel Galenus aan, wegens diens leer betreffende hitte, koude, vochtigheid en droogte. Anderzijds echter prees hij Galenus en Hippocrates wegens hun positieve instelling, afgezet tegen de hebzucht van de artsen en apothekers van zijn tijd. Hippocrates prees hij bovendien wegens zijn van eenvoud getuigende aanpak van het stoken van vuren om de pest te bedwingen. Paracelsus schaarde hij onder de eminente lieden die hun tijd spenderen aan het bevorderen van kennis.

Als ik de belangrijkste punten van deze beide werken van Paracelsus zou moeten weergeven, kom ik uit op het volgende. Het eerste punt is zijn stelling, dat men boven alles de natuur moet volgen. Men moet de natuur bestuderen, de processen

daarin waarnemen, en de gelijkenis daarvan in het menselijk lichaam opsporen. Vervolgens moet men die kennis toepassen, wederom met de blik gericht op hoe de natuur iets herstelt. De natuur werkt magisch, en de ware geneesheer houdt rekening met de alchemistische verwerking in het lichaam van tal van stoffen. Deze kennis is volgens hem belangrijker dan alles wat geleerden in het verleden op papier hebben gezet. Het tweede punt is zijn stelling, dat kennis weliswaar via de natuur tot ons komt, maar niet dankzij een licht dat wij er zelf op doen schijnen, doch dankzij een goddelijk licht dat ons deze samenhang doet beseffen en toepassen. Ten derde stelt Paracelsus, dat niets in de natuur met gif kan worden aangeduid. Elke stof bezit een giftige en een niet-giftige component. Gif kan geneutraliseerd worden tot een niet-gif, maar een niet-gif kan ook giftig worden gemaakt. Bij de toepassing van elke stof komt alles aan op de dosering. Paracelsus verwijst ook hier naar de natuur. De zon kan de aarde verwarmen en de gewassen tot bloei brengen. Maar bij een te ver doorgevoerde hitte verbrandt alles. De regen kan de schade van de zon weer goedmaken, maar te veel regen doet alles verdrinken. De zon en de regen helpen elkaar, of vernietigen elkaars werk. Zo moeten de processen van gezondheid en ziekte in het menselijk lichaam ook worden bekeken.

De alchemie vormt in dezen de actieve kracht, of eigenlijk is het geen kracht, maar een manier waarop wij de geheimenisvolle en transmuterende werking der natuur in organismen beschrijven en sturen. Paracelsus heeft het over de oerstof, bijvoorbeeld het brood dat iemand eet. In de maag vindt een transmutatie plaats. Daar wordt het brood omgevormd in een tweede stof. Tot slot wordt die stof alchemistisch omgewerkt tot vlees en bloed, dus tot de eindstof. Niet alleen is reeds dit een wonderlijk gebeuren, maar als er een spijs op tafel staat en een mens eet die op, dan wordt de spijs omgezet in

mensenvlees, merkt Paracelsus op. Wordt diezelfde spijs gegeten door een hond, dan vindt er een omvorming plaats tot hondenvlees. In de gehele natuur vindt volgens hem dit soort omvormingen plaats. De natuur, die mens, plant en dier omvat, is het grote laboratorium waarin al deze wonderlijke transmutaties plaatsvinden, en wie de kennis omtrent de daarin plaats vindende processen beheerst, beheerst gezondheid en ziekte.

Deze aspecten, te weten de natuur als opperste leermeester, de natuur als opperste genezer, en de natuur als opperste omvormer en alchemist, acht ik in Paracelsus' werk de hoogtepunten. Onze huidige medische wetenschap volgt een aantal van zijn visies al langere tijd. Er zijn vele behandelmethoden die alleen kunnen worden toegepast als het behandelde lichaam er de negatieve pendant van vormt, en mag vormen. Zo wordt hoge straling alleen op een ziek lichaam toegepast, evenals tal van chemische stoffen die juist een gezond lichaam ziek zouden maken. De dosering en transmutatie maakt - afhankelijk van de receptor - het verschil tussen gif en niet-gif, wat ook bij inenting zichtbaar is.

- - -

De opmaak van deze werken is niet consistent. Paracelsus heeft in zijn eerste titel een Duits en een Latijns begrip verwerkt. In de tweede titel alleen Latijn. Het eerste werk begint met een voorwoord, noemt dan niet de titel van het eerste werk, behandelt vervolgens de zeven verdedigingen, en sluit af met een slotrede. De titel van het tweede boek wordt wel genoemd, met een behandeling daarvan, gevolgd door een voorwoord, elf hoofdstukken en een slotrede. Het voorwoord bij het eerste boek is qua formulering niet consistent met het voorwoord bij het tweede boek.

De titels van de zeven hoofdstukken van de *Defensiones* zijn inconsistent; in verwoording, maar ook omdat de eerste en de derde persoon daarin moeiteloos uitgewisseld worden. Verder zijn de titels niet overal even kort en zakelijk, en bevatten ze soms een soort betoog.

De hoofdstukken van de *Labyrinthus* zijn evenmin gelijkvormig. De titel waarmee het tweede boek wordt ingeleid, spreekt over “von Hochenheim”; de titel van het voorwoord over “von Hohenheim”.

De eerste drie boeken worden bovendien opgesomd als eerste, tweede en derde boek, maar de boeken daarna krijgen niet de vermelding vierde, vijfde, et cetera, boek.

Paracelsus heeft zijn tekst met tal van Latijnse woorden doorspekt. Afhankelijk van de context heb ik die al dan niet in de tekst laten staan, en zo nodig voorzien van een verklarende voetnoot. Gewoontegetrouw heb ik Latijnse en Griekse begrippen cursief gezet, behalve wanneer het benamingen voor ziekten en planten betreft.

Sommige termen van Paracelsus zijn voor meerderlei uitleg vatbaar. Zo kan het Duitse begrip ‘Kunst’ duiden op iemands beroep, op de reguliere en de arcane wetenschap, op kunde of kundigheid, vernuft, of op een beroepsmatige beheersing. In bepaalde gevallen wordt er techniek mee bedoeld. Hetzelfde geldt voor ‘Ursache’, dat staat voor oorzaak, principe, motivering, wetmatigheid, bron, achtergrond, et cetera. Met ‘Arznei’ worden zowel de geneeskunde bedoeld, als de toegepaste geneeswijze, de geneesmiddelen, de artsenij. De Duitse termen ‘kennen’, ‘erkennen’ en ‘wissen’ zijn verwant. En ‘*Scientia*’ duidt op kennis en op wetenschap.

Paracelsus staat bekend om zijn vele neologismen, waaronder deze twee werken gelukkig niet gebukt gaan. Zolang ze een Latijnse basis hebben, valt er wel iets mee te doen, maar dan kan de betekenis evengoed onduidelijk zijn. Werkelijke neologismen zouden echt een struikelblok hebben gevormd. Het is niet voor niets, dat er diverse pogingen zijn gedaan om zijn vocabulaire nader te duiden. Zo heeft Karl-Heinz Weimann (1922-2006) uitkomst gebracht met zijn *Die deutsche medizinische Fachsprache des Paracelsus*, Berlijn, 1951. Daarbij volgde hij een mooie en reeds zeer vroege traditie, van onder andere het *Dictionarium Theophrasti Paracelsi* van Gerard Dorn, 1584. Aangezien dat werk in het Latijn gesteld is, zal het in de praktijk wel niet meer breed hanteerbaar zijn.

Grammaticaal is het werk van Paracelsus zeer onvolkomen, hetgeen bij het vertalen voor de nodige hoofdbrekens zorgt. Vele zinnen lopen hortend en stotend, waarbij de gezegden niet goed ontwikkeld zijn, en dubbele ontkenningen worden gebruikt die toch enkelvoudig bedoeld zijn. Vragende zinnen zijn ingekort tot zelfstandige naamwoorden met een vraagteken erachter. Maar dat alles is een verschijnsel dat ik al in vele oude werken heb aangetroffen. Paracelsus schakelt regelmatig tussen diverse persoonsvormen. Dan heeft hij het bijvoorbeeld in een zin over ‘wij’, en direct daarna over ‘zij’, terwijl dan niet duidelijk is op wie het terugslaat. Of met ‘zij’ wordt in de ene zin een andere groep bedoeld dan met ‘zij’ in de zin daarna. Redactionele nazorg, zoals wij die tegenwoordig heel gewoon vinden, ontbrak kennelijk vaak.

Paracelsus heeft enkele opmerkingen over de Joden gemaakt die wij thans als uiterst onwelkom moeten betitelen. Ze zitten nu eenmaal in de tekst, en ik verwacht dat men ze ziet in de context van het denken van het tijdsgewricht waarvan hij een exponent was. Uiteraard neem ik er zelf volledig afstand van. Bovendien geeft Paracelsus tal van andere schrijvers op

medisch gebied er ook van langs. Maar onplezierig blijft het. De bewuste passages schrappen, zou neerkomen op geschiedvervalsing. Genoeg hierover.

Professor Sudhoff heeft in zijn eigen voetnoten soms correcties aangebracht in de Duitse druk van Paracelsus. In de vertaling is het niet nodig gebleken om deze stuk voor stuk te vermelden, gezien hun strekking. In de voetnoten heb ik mijn commentaar gegeven. Voor zover voetnoten van Sudhoff gehandhaafd moesten blijven, heb ik die met naam en toenaam binnen mijn eigen voetnoten aangeduid.

Ruud Muschter

INLEIDING KARL SUDHOFF

Theophrastus von Hohenheim heeft lange tijd tot de meest omstreden figuren uit het medische verleden behoord. En ook tegenwoordig wil de rustige huldiging van zijn grootte en betekenis nog niet overal gelukken.

Hij werd tegen het einde van het jaar 1493 - wellicht op 10 november - vlakbij Einsiedeln in het kanton Schwyz geboren als zoon van een adellijke vader uit Schwabing en een degelijke Zwitserse. Vader Wilhelm stamde uit het geslacht der Bombasten von Hohenheim en was licentiaat (magister) in de geneeskunde. De geleerde beroepsscholing van zijn tijd had hij vermoedelijk in Italië genoten. Ook was hij geschoold in de chemische techniek van zijn tijd en moet hij een gedegen medische bibliotheek hebben bezeten. Onder zijn vaderlijke hoede, groeide zijn enige, weetgierige zoon op, die hij bij de doop de naam Philippus Theophrastus had gegeven. De knaap verloor vroeg zijn moeder, die een kind was van burgers uit Einsiedeln. Na haar dood verliet de vader met zijn kind in het jaar 1502 het kanton Schwyz, waar hij een decennium lang bij de Teufelsbrücke, een goed uur lopen van Einsiedeln verwijderd, zijn woonstede had gehad, en de ingezetenen en pelgrims zijn geneeskundige hulp had geboden. De knaap groeide op in Villach in het Kärntenland, waar zijn vader een ambt had gevonden en hoogbejaard (op 77-jarige leeftijd) in september 1534 overleed. Hij stopte al vroeg met het zelf onderrichten van zijn zoon, die hij naar de hogeschool van het nabijgelegen opper-Italië liet gaan. Daar nam deze de toenmalige wetenschap in zich op, en promoveerde omstreeks 1515 in Ferrara tot doctor, onder de wijd en zijd beroemde, bejaarde galenist[3] Niccolò Leoniceno, overleden in 1524 -

[3] Aanhangers van Galenus, niet te verwarren met ‘galenisten’: een term voor de aanhangers van Galenus (ook: Gelenus) de Haan, doopsgezind predikant, 1622-1706.

dezelfde die in zijn jongere jaren kritische uitbarstingen had. Die had daar sinds 1464 als leraar gewerkt en had wellicht reeds vader Wilhelm von Hohenheim in de geneeskunde ingewijd. De reeds 75-jarige vermocht evenwel het jonge heethoofd niet effectief in de zin van een neogalenisme te beïnvloeden. Het kan echter zijn, dat de levenslange verering van Hohenheim voor Hippocrates hem door Leoniceno was ingeplant. Doorslaggevend voor Hohenheim was echter de hippocratische, natuurgetrouwe waarneming aan het ziekbed, en het in aanmerking nemen van de invloed van het klimaat, de bodemgesteldheid, de ligging en de algemene levensvoorwaarden op het verloop van de ziekten. Ook al was hij volledig vervreemd van de galenisten, toch groette hij de 'hippocratische doctor' in zijn laatste pennenvruchten.

Het kan op basis van Hohenheim niet met volledige zekerheid gezegd worden, wanneer precies zijn gezindheid en denken zich volledig van de schoolgeleerdheid van zijn dagen losmaakte. Het heeft er alle schijn van, dat dit niet lang na zijn promotie tot doctor in Ferrara heeft plaatsgevonden. Aanvankelijk schijnt hij nog meer Italiaanse studieplaatsen bezocht te hebben, en daar te hebben gezien en geleerd wat zich aan zijn open zintuigen voordeed. Zijn bemoeienis met de chemische techniek kan al wel terug te voeren zijn op de periode dat hij thuis nog studeerde, doch misschien drong nu pas de grote betekenis van dit natuurwetenschappelijke pad naar kennis volledig tot hem door, en viel zijn werk bij de smeltovens van graaf Füger - in en bij Schwaz in het Unterinntal - pas in de tijd nadat hij zijn geleerde hogeschoolstudies had afgesloten. Hij had genoeg gekregen van de afgetakelde studiewijsheid van de laat-antieken met hun omscholing in de syllogistische haarkloverij van het Arabisme. Hij hunkerde naar een frisse dronk uit de bron van de vrije waarneming der natuur; naar een nieuwe fundering van alle natuurwetenschappelijke en geneeskundige kennis op basis van de directe ervaring; aangevuld met een constante heroverweging, gecontroleerd door het experiment. Op lange trek-

tochten bereisde hij nu bijna geheel Europa: Frankrijk, Spanje, Engeland, Scandinavië, het Slavische oosten, de Balkanlanden. Hij versmaadde geen enkele bron waaruit hij iets kon leren, bij allerlei soorten volk dat zich beroemde op zelf verkregen, 'geheime' ervaringswetenschap, en bij het natuurlijke en volksleven zelf. Alles scheen hem de onderzoekende aandacht waard te zijn. Op doordachte wijze woog hij alles af. Zodoende probeerde hij het ongelijksoortige te verbinden en door vergelijking te doorgronden.

Rijke, veelzijdige studiejaren, en jaren van rondreizen lagen achter hem, toen hij in 1525 in het zuidwesten van Duitsland in Freiburg en Straatsburg onderrichtend optrad, en gelijktijdig in het Zwarte Woud en bij de heilbronnen daarvan zijn verdere studie verrichtte. De roep van een succesvol arts, die voor menigeen die door anderen reeds was opgegeven nog raad wist, snelde hem vooruit. Toen hij in 1526 als adviseur naar Bazel was geroepen, besloot men hem daar als docent aan de universiteit te binden. In het voorjaar van 1527 benoemde de gemeenteraad hem tot gemeentearts, met het recht om aan de Hogeschool lezingen te houden, waarvan hij in het zomersemester en in de winter van 1527 op 1528 ijverig gebruikmaakte. De medische faculteit wilde eigenlijk niets weten van de ketterse leraar, die zich slechts op grond van eigen waarneming en de daaruit gedane gevolgtrekkingen op de theorie en praktijk stortte, en alle geheiligde autoriteiten als een Galenus, Avicenna, Mesue[4] en Serapion[5] en hun navolgers, verwierp. Tenslotte trad de heetbloedige man samen met de

[4] Hier gaat het om Yuhanna ibn Masawaih, ofwel Mesue, 777-857. Syrisch arts-anatoom. Vermaard om zijn vele behandelsoorten en medische geschriften.

[5] Serapion van Alexandrië, 3e-2e eeuw v.Chr. Empirisch arts. Niet te verwarren met Serapis, de Grieks-Egyptische god, in wiens tempels aan patiënten genezende behandelingen werden gegeven tijdens hun tempelslaap, ofwel de incubatie.

gemeenteraad af, en ruimde hij tegen het einde van februari 1528 het veld.

Voortdurend begeleid door een schare weetgierige leerlingen van een vaak twijfelachtig allooi, trok hij daarop door de Elzas, het noordelijke Schwaben en Franken, Beieren en oost-Zwitserland, in Eßlingen, Neurenberg, St. Gallen en Appenzell, waar hij zich langere tijd ophield. In Neurenberg bracht hij enkele belangrijke geschriften over syfilis in druk uit, totdat ook daar academische tegenstanders tussenbeide kwamen. Qua schrijven was hij in deze jaren van 1528 tot 1534 bijzonder ijverig bezig geweest, hoewel dat steeds meer op theologisch gebied was, omdat hij door bittere ervaringen zijn bekomst had van de geneeskunde. Doch in de theologie was de bodem niet minder heet. De ellende van een pestepidemie in Tirol voerde hem uiteindelijk naar de geneeskunde terug. De sinds lang vertrouwde smelterijen van het Innental waren voor hem aanleiding om zijn medische waarnemingen over de beroepsziekten in bergwerken en metaalsmelterijen op te tekenen. In het opperdal van Engadin, van Graubünden en van Glarus en het dal van de Nederrijn deed hij zijn algemene waarnemingen, waarna hij uiteindelijk weer het Beierse en Schwabenland naderde. Tijdens zijn oponthoud in Augsburg bracht hij in de zomer van 1536 een weergave van de algemene chirurgie (*Die Große Wundarznei*[6]) in druk uit. Die was in twee oplagen in een paar maanden uitverkocht, en werd ook later nog dikwijls herdrukt. Stroomafwaarts langs de Donau trok hij daarop naar Mähren en Hongarije en tenslotte naar Wenen. Daar probeerde hij zijn laatste concept over exsudaten[7] en concrementvormingen[8] in het menselijk lichaam - die hij tartarische[9] processen

---

[6] Lees: *Die Große Wundarztney*. In Augsburg uitgegeven, maar in 1536 ook in Frankfurt am Main.

[7] Ontstekingsvochten.

[8] Steenvormingen in nier en galblaas.

[9] "Paracelsus had in wijnvaten de formatie van een hard sediment van de wijn geobserveerd, namelijk tartar ofwel argol, en nam aan, dat

noemde en waarmee hij zich meer dan tien jaar lang had beziggehouden - in druk uit te geven, hetgeen echter door de intriges van de medische stand in de keizerstad op een fiasco uitliep. Zeer verbitterd trok hij zich terug in het gebergte waar hij thuis was. Daar schreef hij, als de laatste manifestatie van zijn nieuwe opvattingen over de natuur- en geneeskunde, en als scherpe verdediging van zijn afwijkende denk- en handelwijze en zijn persoonlijke stellingname, de beide hier wederom gepubliceerde strijdschriften. De standen in Kärnten namen hun uiteenzetting in ontvangst en boden de zeer beroemd en bekend geworden landgenoot hoop op publicatie in druk. Het is bij deze vooruitblik gebleven, en hoewel hij reeds leed, volgde de ontgoochelde anderhalf jaar later graag de roep van Ernst von Bayern[10], die sinds kort op de aartsbisschoppelijke zetel van Salzburg zat. Daar, in de zo onvergelijkelijk aan de voet van de bergen gelegen stad aan de Salzach, heeft zich dan op 24

---

deze - of verwante - stoffen in het algemeen in voedsel en drank zaten, en daardoor bijdroegen aan het veroorzaken van vele ziekten, met name die van de steen. De term 'tartar', die wordt toegepast op de tandplak die op tanden ontstaat, is een hardnekkig overblijfsel van de paracelsische leerstellingen. Deze theorie betreffende tartar, als iets wat in al het eten en drinken aanwezig zou zijn, en de oorzaak van ziekte zou wezen, werd door Van Helmont scherp bestreden. Hij wees erop, dat de tartar van wijn kon worden opgelost in kokend water, hetgeen niet geldt voor stenen die in de blaas worden gevormd. Met chemische werkwijzen probeerde hij tot een goed begrip te komen van de aard en oorzaak van deze stenen. En hoewel de chemie van de 17e eeuw niet voldoende gevorderd was en hij daardoor geen succes kon behalen, wees hij bepaald wel de richting aan waarin onderzoek zich succesvoller kon ontwikkelen." H. Stanley Redgrove, B.Sc., F.C.S. en I.M.L. Redgrove, *Joannes Baptista van Helmont, alchemist, physician and philosopher* (Joannes Baptista van Helmont, alchemist, geneesheer en filosoof), H. VI, 1922. Zie mijn vertaling op www.archive.org. De substantie tartar bestaat uit ruw kaliumwater-stoftartraat, ofwel KC4H5O6.

[10] De hertog.

september 1541 zijn noodlot voltrokken. Een waardig gedenkteken op de gewijde plaats duidt heden nog aan, hoe men zich verplicht achtte om de verhitte strijder voor zijn nieuw verworven kennis van de grondslagen van een natuurwetenschappelijke geneeskunde ook na zijn dood te eren.

Hij had de Grieks-Arabische geneeskunde bij de wortel aangevallen, door de hippocratische leer van de vier vloeistoffen na een tweeduizendjarige heerschappij als een inhoudsloze dwaalleer te onderkennen en te kenschetsen; een reformatorische daad van fundamentele betekenis. Op basis van een rationele waarneming van de natuur trachtte hij met energie en succes de geneeskunde een nieuwe grondslag te verschaffen, ook al kan zijn chemisch-vitalisme als eerste poging geen aanspraak maken op een beslissende betekenis, waarover ook bij hemzelf nauwelijks twijfel bestond. Hij vervatte dat in de bescheiden woorden: “Wellicht wordt mettertijd groen wat thans tevoorschijn kiemt!” Wat hij echter vol trots en vastbeslotenheid volhield en waarop hij steeds weer wees, is, dat de weg die hij was ingeslagen naar waarheid en kennis de enige was die succes beloofde; de enige die voor de ware geneeskunde mocht worden toegelaten; de weg van het licht der natuur; van de onbevooroordeelde en bovenal van autoritaire onzin ontdane waarneming der natuur; van de experimentele ontsluiting van de processen in de natuur. Een weg die wij ook heden nog met trots bewandelen! “*Experimenta ac ratio auctorum loco mihi suffragantur*"[11], zo fixeerde hij zijn standpunt bij de inauguratie van het professoraat in Bazel. Natuurwetenschappelijke, experimentele ervaring onder de controle van een toetsing die volgens het verstand verloopt, in plaats van een geloof in autoriteiten. Dit baken is hij zijn gehele leven lang trouw gebleven. Het is ook tegenwoordig nog de garantie voor iedere wetenschappelijke vooruitgang.

---

[11] “De experimenten en de rede van de schrijvers ondersteunen mij op deze plek.”

- -

Laten we hier slechts de allerbelangrijkste van Hohenheims geschriften in het kort noemen. Uit zijn tijd in Bazel is bijzonder excellent het Latijnse, farmacologische geschrift *De gradibus et compositionibus receptorum et naturalium.* In dezelfde tijd ontstaat ook een uiteenzetting over de tartarische ziekten, onder welke benaming hij, zoals gezegd is, de processen rond de exsudaten en afzettingen, en de concrement-vormingen en verkalkingen samenvatte. Onder zijn ontwerpen van de tijd vóór Bazel, bevindt zich er reeds een over deze groep van ziekteverschijnselen, en in zijn werkperiode in Sanktgallen en in de laatste periode in Kärnten, heeft hij dit gebied steeds opnieuw pathologisch en therapeutisch behandeld. Bijzonder diepgaand en eveneens steeds opnieuw, heeft Hohenheim in een hele reeks geschriften de syfilis besproken, daarbij eeuwen vooruitlopend op zijn tijdgenoten in het rangschikken van deze Proteus[12] onder de chronische infectieziekten. Ook aan de epilepsie en hysterie heeft hij op een beslist originele wijze zijn onderzoeks- en schrijvers-belangstelling gewijd. De algemene ziekte-etiologie[13] heeft hij in de beide *Paramiri*[14] op alomvattende wijze behandeld.[15] Over wondinfectieziekten en verzweringsprocessen heeft hij veelvuldig geschreven, laatstelijk in de bovengenoemde *Großen*

---

[12] Proteus, mythologische zeegod met voorspellingsgave. Hij veranderde vaak van gedaante, opdat men hem wegens deze gave niet zou lastigvallen. Veranderlijkheid is een kenmerkende eigenschap van diverse infectieuze bacteriestammen.

[13] Betreft ziektekundige oorzaken.

[14] Bedoeld zijn het *Volumen Paramirum* en het *Opus Paramirum.* In het eerstgenoemde werk maakte Paracelsus een indeling naar ziektegebieden. In het laatstgenoemde behandelde hij de chemische bouwstenen van ziekte en gezondheid.

[15] Sudhoff merkt hierover op, dat deze geschriften voor iedereen gemakkelijk toegankelijk zijn, sinds een door Franz Strunz in 1904 in Jena vervaardigde herdruk.

Wundarznei, en wel etiologisch, klinisch en therapeutisch. Zijn werk over de 'Bergsucht'[16], waarin hij de ziekten van de arbeiders in de smeltovens voor het eerst op grond van eigen waarnemingen gestalte gaf, is een standaardwerk over kennis van beroepsziekten. Van een geheel ander kaliber is zijn *Philosophia sagax*[17], dat eveneens voorlopers heeft in zijn vroegere levensperioden. In dit grote, onvoltooide werk toont zich de geniale vlucht van zijn gedachten op haar best, die zich vermeten dat zij - ver het mystieke voorbijstrevend - doordringen tot aan de laatste correlaties binnen het wereldgebeuren, om ook daar begrip te verkrijgen voor de processen in het menselijk lichaam, het ziek worden, de genezing en de kosmische beïnvloeding daarvan.

Over zijn algemene inzichten heeft hij zich bijzonder helder uitgesproken in het scherp polemische *Paragranum*[18], waarin hij de zware teleurstellingen van Bazel van zich afschreef. Op andere wijze heeft hij nog eenmaal zijn stelling omschreven in

---

[16] Lees: *Von der Bergsucht oder Bergkranckheiten drey Bücher*, 1533-1534.

[17] Lees: *Astronomia Magna: Oder Die gantze Philosophia sagax der grossen und kleinen Welt. Darinn er lehrt des gantzen natürlichen Leichts vermögen, und unuermögen, auch alle Philosophische, und Astronomische geheimnussen der grossen und kleinen Welt, und deren rechten brauch, und miszbrauch, Zu dem andern, die Mysteria des himlischen Leichts, Zu dem dritten, das vermögen des Glaubens, Und zum vierdten, was die Geister durch den Menschen wirken* (De Grote Astronomie: Ofwel de gehele filosofische alertheid van de grote en kleine wereld. Waarin het vermogen en onvermogen van het ganse natuurlijke licht wordt onderwezen, alsook alle filosofische en astronomische geheimenissen van de grote en kleine wereld, benevens het juiste gebruik en het misbruik ervan. Ten tweede, de geheimen van het hemelse licht; ten derde, het vermogen van het geloof; en ten vierde, wat de geesten via de mens bewerkstelligen), 1537-1538.

[18] Lees: *Das Buch Paragranum*. Blijkens Sudhoff is dit werk door Strunz opnieuw gedrukt in 1903, in Jena, op basis van de tekstbewerking door Huser.

de beide laatste uitwerkingen, te weten de *Defensiones* en de *Labyrinthus*, waarvan de nieuwe druk gewijd is aan het voorliggende klassieke werkje. Voor een goed begrip daarvan, nog een paar opmerkingen.[19]

In de *Defensiones* begint hij met de vermaning, dat oude etiologische theorieën niet vanwege hun ouderdom onaantastbaar mogen zijn. In de wetenschap en de praktijk heeft ook het hedendaagse een recht in de loop der dingen. Slechts dodelijke ziekten zou men als 'ongeneeslijk' mogen betitelen. Bij alle andere, ook de chronische, waar ons het geneesmiddel nog ontbreekt, is het geboden om voortdurend verder te onderzoeken. Sommige belangrijke ziekten, zoals de St.-Vitusdans en 'bezetenheid', zijn tot nu toe nauwelijks onder de loep genomen. Wie een nieuwe succesrijke behandeling onderwijst, moet daar niet om berispt worden, en wie dieper in het ontstaan en wezen van een ziekte is binnengedrongen, kan daarin aanleiding vinden om er een nieuwe benaming aan te geven. Ook kan verandering van klimaat en levenswijze leiden tot nieuwe ziektevormen. Daarom mag men niet blindelings varen op de boeken die tweeduizend jaar geleden geschreven zijn. Nieuwe geneesmiddelen mag men niet reeds verwerpen om hun giftige werkingen. Ook in van oudsher gangbare geneesmiddelen steken veelvoudig giftige eigenschappen. Slechts de dosis maakt een stof tot een gif, hetgeen ook voor voedingsmiddelen geldt. Ook de toebereiding van sommige geneeskundige stoffen kan er hun giftige nevenwerking aan ontnemen. Het reizen door vreemde landen geeft veelzijdig nieuw ervarings- en waarnemingsmateriaal. En ook verschaft het kennis over nieuwe, elders lokaal heersende ziekten, die wellicht ooit een epidemisch karakter kunnen aannemen wanneer ze niet uitsluitend op

---

[19] Sudhoff heeft hiermee niet de richtlijnen van het paracelsische onderzoek en denken willen weergeven. Voor de behandeling daarvan verwijst hij naar zijn *Neubearbeitung der Pagelschen Einführung in die Geschichte der Medizin*, pp. 226-240, Berlijn, S. Karger, 1915.

de leefgewoonten en het klimaat van buitenlandse streken berusten. Van de bedrieglijke uitbuiting van zieken door hen die zich valselijk voor arts uitgeven, moet iedereen zich verontrust afwenden. Iedere ware arts moet alle omgang met hen afwijzen, terwijl bizarheden van een wakkere arts te verdragen zijn, ook wanneer hij onbarmhartig verkeerde zaak maakt met artsen en apothekers, en naar de rechter stapt. Geen enkele arts vermag iedere ziekte te helen; ook hij niet. En niet alleen dan, wanneer - zoals zo vaak geschiedt - in de keuze van de artsenijstoffen en hun toebereiding, door nalatigheid van de apotheker onachtzaamheden voorkomen. Een afgeraffelde diagnose, zoals de aloude vloeistoffenleer die begunstigde, is voor een arts die door eigen waarneming in het wezen van de ziekte tracht door te dringen, veelvuldig niet mogelijk.

Dat Hohenheim dit alles naar voren moet brengen als antwoord op hetgeen hem verweten wordt, toont de blinde haat van zijn tegenstanders en de vooringenomenheid en begripsverwarring die indertijd de geneeskundige kringen beheersten. Het *Labyrinthus medicorum errantium* gaat dieper in op zijn eigengereide opvattingen op natuurwetenschappelijk en medisch gebied, en levert voor een goed begrip velerlei moeilijkheden op, die men vaak slechts door een omvangrijkere studie van andere van zijn theoretische geschriften volledig meester kan worden.

Hij wendt zich tot de hippocratische artsen, en haakt daarmee aan bij de eerste wetenschappelijke vestiging van de geneeskunde op basis van waarneming. Tegelijkertijd legt hij er de nadruk op, dat niet de boeken der Ouden als leermeester afdoende zijn. Alleen het "Licht der Natuur" is dat; de natuurwetenschappelijke waarneming. Het moet als een vergissing worden beschouwd dat men de ware geneeskunde bij de Joden heeft willen zoeken; de taak van dit volk zou een geheel andere zijn geweest. De ware, oudste artsen zouden de Grieken zijn geweest, die zich met kracht op de geneeskunde stortten, doch uiteindelijk op (dogmatische) dwaalwegen terechtkwa-

men, net als de Arabieren. Daarom zou de ware weg naar de geneeskunde niet lopen via Galenus en Avicenna, maar via het waarnemen van de natuur, door het ijverig bestuderen van de gebeurtenissen in de natuur. In vrome zin ziet hij alle kennis en kunde een aanvang hebben bij God. Wie wil daarover met hem strijden? De directe studie van de kosmische processen, alsook van de aardse processen, en niet de astronomisch-meteorologische boekenwijsheid, is wat de artsen nodig hebben om de samenhang te leren kennen tussen het menselijk lichaam en de elementaire natuurkundig-chemische processen, waarop in laatste instantie ook gezondheid en ziekte berusten; en niet op 'kwaliteit'[20] en '*humores*', die slechts hersenspinsels van de mens zijn, waarvan noch de hemel, noch de aarde iets afweet. Het onderzoek aan de natuurkrachten in de gehele natuur, en aan de wetten van haar werkingen, is de voorwaarde voor het begrijpen van de processen in het menselijk lichaam - de macrokosmos en de microkosmos. Zonder kennis van de natuurkrachten draagt ook de anatomische ontleding van het dode lichaam maar weinig bij aan begrip van de levensprocessen. Daarom kan het binnendringen in de chemische natuurverschijnselen niet worden afgewezen. Door het zwendelachtige misbruik dat met de 'alchemie' bedreven wordt, mag men zich niet laten afschrikken van een kunst die van menig geneesmiddel de volledige werking ontsluit, en ons doet begrijpen hoe de innerlijke organische krachten in het lichaam (de *archaeus*) de chemische transmutaties bewerkstelligen, zodat vanuit hetgeen werd ingevoerd, tenslotte lichaamssubstantie en slakken worden uitgescheiden. Het simpelweg proberen, moet - door omvattend weten - verheven worden tot ervaringswetenschap, die voor een werkelijk begrip van de processen in de natuur zorgt. Zoals de gehele wereld als een grote apotheek vol geneesmiddelen en werkende krachten is, zo

[20] Het gaat hier niet om onze gebruikelijke term voor iets wat goed in elkaar steekt, maar om de galenische begrippen 'hitte, koude, vochtigheid en droogte', et cetera.

bevinden zich in het menselijk lichaam vanaf de geboorte niet alleen bepaalde ziekmakende factoren, doch ook helende krachten die ze bestrijden, als hulprijke, beschermende machten. Pas wanneer de zelfregulering stokt of het uitgeput opgeeft, is een helpend ingrijpen van buitenaf nodig, met ondersteuning van de helende krachten in de uiterlijke natuur, waarvan kennis evenzeer nodig is als die omtrent het ontstaan van de ziekte. Op beide berust de ware geneeskundige theorie in het licht van de natuur, die ons de oorsprong, het wezen, het verloop, het einde en de genezing van iedere ziekte aanduidt. Door kennis van de processen in de grote natuur leren wij de processen van de ziekte begrijpen; niet door de '*humores*' van de onderwijshandboeken. Maar dat stelt wel een volheid van geheime kennis voorop zoals slechts de magische ontdekster[21] die vermag te geven, welke ons de in de artsenijstoffen verborgen betrekkingen tot de lichaamsorganen leert vinden, alsook ons haar werkende krachten van spirituele aard leert kennen. De in planten, et cetera, sluimerende krachten hebben op hun uiterlijke verschijningsvorm een bepaalde invloed, die bij het opsporen ervan iemand tot gids zou kunnen zijn (de signatuur). Tussen vorm, wezen en werking der dingen bestaat hoe dan ook een geheimenisvolle samenhang. De dwaalleer van de 'vier *humores*' deed de ware oorsprong van het zaad der ziekten over het hoofd zien. Wat aan de *humores* werkelijkheid zou zijn, lijkt op de vier 'elementen', die ook slechts de 'moeder' der dingen zouden zijn, en die slechts zouden kunnen ontvangen wanneer in hen het zaad der ziekten gezaaid werd. Zou men de *humor* met een artsenij kunnen wegnemen, dan zou men meteen ook het leven uit het lichaam wegnemen. Ook in de verrotting zou een bijzonder zaad de veroorzaker zijn, die op kenmerkende wijze werkzaam zou zijn. In het menselijk lichaam is zowel in gezonde als in ziektedagen alles slechts vanuit de grote wereld begrijpelijk, vanuit de wetmatigheid van het gebeuren in de natuur, en niet vanuit de leer van de oude

---

[21] "*Magica inventrix*". Hiermee zal de natuur bedoeld zijn.

autoriteiten, van Galenus of van Avicenna - Gods ordening wilde het zo! Daarom is het onjuist om in iets zo fundamenteel belangrijks, dat het lichaam en het leven aangaat, dwaalwegen te bewandelen, waarvan de belangrijkste hier getoond worden, samen met de juiste weg in het licht van de natuur. Niet de verzinselen van de mens, die men altijd maar al te graag volgt, zijn hier op zijn plaats, doch het opmerkzame lezen in het boek der natuur, dat ons alles direct leert zoals het uit Gods hand naar voren kwam. Het is goed om zich op God te verlaten, want dan is er geen dwaling.

Wat de tekstuele vorm van deze beide geschriften van Hohenheim aangaat, zoals die hier ligt, het volgende. Die is gegeven vanuit een volledige beheersing van alle varianten van alle voorhanden drukken[22], in nauwe aansluiting op de tekst van Huser in de 2e band van de uitgave in Bazel van de *Bücher und Schriften (1589).* Dit, onder voortdurend teruggrijpen op de *Birkmannschen Editio princeps* (Keulen, 1564), zonder enige kritische pretenties aangaande de tekst, en slechts vanuit het gezichtspunt dat de gedachten van de auteur zoveel mogelijk direct en op goed te begrijpen wijze aan de huidige lezer moeten worden overgebracht. Met deze bedoeling is ook de schrijfwijze der woorden en de interpunctie aangepast aan het hedendaagse gebruik, opdat de oude strijder voor een natuurwetenschappelijk gefundeerde geneeskunde naar vermogen aan de arts van vandaag en morgen kan zeggen, wat hem verhinderd werd hardop te zeggen, toen hij, de kiem des doods reeds in zich dragend, in het Kärntengebergte voor de laatste keer de ganzenveder beetpakte ter verdediging van zijn doen en laten, en van zijn reformatorische, of - zo men liever wil -, van zijn revolutionaire gedachten. Ook aan Hohenheims levensgeschiedenis leveren de beide hoogstpersoonlijke strijdschriften

[22] Sudhoff verwijst hier naar de korte samenvatting van alle uitgaven, vervat in zijn *Bibliographia Paracelsica*, p. 379, Berlijn, 1894.

menige bijdrage. Ze laten ons in zijn zielenleven een snelle en diepe blik werpen.[23]

Leipzig, 7 mei 1915.

Karl Sudhoff[24]

---

[23] Sudhoff heeft in de tekst tussen [ ] passages gezet die slechts in één van de beide drukken van 1564 en 1589 te vinden zijn. Dat lijkt mij belangrijk om over te nemen. Tevens heeft hij toevoegingen van de uitgevers, die bedoeld waren om de tekst begrijpelijker te maken, tussen < > gezet. Het gaat dan om een extra letter, of een onderwerpsvorm. Die voetnoten ik niet hoeven over te nemen. De hele tekst van Paracelsus wordt namelijk al gekenmerkt door half afgemaakte, onderwerploze, grammaticaal mank lopende zinnen. Die heb ik in de vertaling gerepareerd.

[24] Professor dr. Karl Sudhoff, 1820-1865. Medisch historicus, Universiteit van Leipzig. Stichter van het Deutsche Gesellschaft für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften.

VOORWOORD AAN DE LEZER DOOR DE HOOGGELEERDE HEER AUREOLUM THEOPHRASTUM VON HOHENHEIM, DOCTOR IN BEIDE GENEESWIJZEN

Lezer, hiermee laat ik u weten waarom deze verdedigingen door mij zijn geschreven. Bedenk het volgende. God heeft de geest der geneeskunde door Apollonius[25], door Machaon[26], Podalirius[27] en Hippocrates grondig laten beginnen, en het licht der natuur zonder een verduisterde geest laten werken. Voortreffelijke, wonderbaarlijk grote werken, grote dingen en grote wonderen uit de mysteriën, elixers, geheimenissen en essenties der natuur, zijn voltooid. In enkele vrome mannen is de geneeskunde wonderbaarlijk ontvangen, zoals boven vermeld. Aangezien echter de boze vijand met zijn rade[28] en onkruid niets in de zuivere graanakker laat groeien, is de geneeskunde van de eerste geest der natuur verduisterd geworden; gevallen in de tegenartsen[29]; en dusdanig met personen en sofisterijen gaandeweg verhaspeld geworden, dat vervolgens niemand meer in het werk heeft kunnen binnendringen waarin Machaon en Hippocrates zijn doorgedrongen. En hetgeen in de geneeskunde niet met werken getoetst wordt, heeft zijn dispuut verloren en wint in het argumenteren nog minder. Nu, lezer, merk op, of er zich tegen het sofistische legioen een werkende

---

[25] Apollonius van Tyana, plm. 2-98. Filosoof, magiër, toekomstvoorspeller, geneeskundige.

[26] Zoon van Asclepius.

[27] Diens broer.

[28] Sudhoff verwijst naar “Rade, Kornrade, Agrostemma gitago L.”. Lees: “(...) githago”. Wij kennen het als de ‘bolderik’. Dit is een paarskleurig, anjerachtig gewas dat als onkruid op de akkers groeit. Het was zeer gevreesd vanwege zijn giftige zaden, die in het meel terecht konden komen.

[29] “Widerärzte”. Paracelsus gebruikte in zijn werken talrijke neologismen om zijn tegenstanders te omschrijven: “küharzt”, “lumpelarzt”, “plärrerarzt”, et cetera.

leerstelling presenteert die acceptabel is, en waarvan het werk het gezwets onderwerpt. Raad eens lezer, over wie ik het heb? Ik heb het over de heiligen, die geen tekens geven. Het succes en de mislukking zouden menigeen zo afschrikken, dat hij ervan af zou zien om de kletskous de mond[30] te snoeren. Doch de afloop en teruggang bewijzen, dat het bankroet[31] niet tegen te houden is. Daaruit ontspruit ook de waanzin dat Hippocrates een kletser zou zijn, en dat de geest van de waarheid in de geneeskunde volgens de sofisten een kletskous zou zijn. Want wat kan een zwetser nu te veel zijn? Uit deze rotting zijn velen te snel met hun mond geweest en hebben zich met schandelijke woorden verdedigd, door - aangezien zij de geneeskunde in de mond hebben gebracht - zich met de mond te verdedigen, die niets anders kan dan schenden en lasteren. Dergelijke misleidende taal[32] heeft ook mij wederom gestoken. Het is echter nodig - aangezien zij zich niet gebaseerd hebben op de eerste rotsen van de geneeskunde; op een keukenrots zijn gaan zitten en de waarheid van de artsenijkunst vergeten zijn; en mij en anderen met hun sofistische verzinselen in hun aangezicht[33] hebben rondgedragen -, dat hun dit niet onverantwoord wordt gelaten. Had een van hen zich aan het eerste centrum gewijd, dan zouden dergelijke scheldwoorden niet van hem uitgaan. Hun beste kunst is hun retoriek en de doopvader en

[30] "Maul". Paracelsus gebruikt hier dus letterlijk 'muil'. Etymologisch gezien kan verdedigd worden dat hier 'mond' is bedoeld. Het woord heeft een Oudgermaanse achtergrond. Sommige bronnen stellen, dat in streken waar het woord 'Mund' nauwelijks wordt gebruikt, ook het woord 'Maul' gangbaar is voor het woord 'mond'. Dat geldt ook voor het Mittelhochdeutsch. Daarentegen stellen anderen, dat alleen met het Friesche mannelijk mûla de menselijke mond wordt bedoeld. (Steinmeyer-Siever, 2, 732,1).

[31] Paracelsus heeft in deze passage diverse woorden gebruikt die elk vele betekenissen hebben: "Zulauf", "Konkurs", "Rekurs". Vertaling onzeker.

[32] "*Lingua dolosa*".

[33] "Larven".

hoedanigheid daarvan, die de pseudomedici aanhangen. Daarom, lezer, volgen hierna de antwoorden, waarmee en opdat gij u daarin weet te beperken. Hoewel dergelijke lieden het niet nodig vonden om hun zaken te verantwoorden, liet men hen poëtische artsen blijven, retorische receptenschrijvers en vage[34] prepareerders. Mettertijd zou men ook moe van ze worden. Opdat men begrijpt dat een arts zonder werk niets kan, en dat het werk van de artsen niet het zwetsen is, heb ik hier mijn uiteenzetting gegeven. Daarom, geachte lezer, heeft men ook willen verhinderen dat mijn geschriften aan den dag zouden komen. En ik heb Kärnten, het aartshertogdom, er nog wel mee vereerd, opdat het u via deze loffelijke heren mocht bereiken en gij het in de wereld ontvangt. Want zonder die invloedssfeer[35] kwam het u, lezer, niet in de hand. Bemin daarom de theorie in dit werk, nog veel meer dan de werken der kunst.

Gegeven te Sanct Veit in Kärnten, op de 19e dag van augustus, [15]38[36].

[34] "nebulonische Präparierer". Vergelijk: "Sie (die imaginanten) werden nebulisten genannt, weil sie der wolken nicht entbehren können, um ihren luftbildern einen würdigen boden zu verschaffen." ('Zij, de imaginanten, worden nebulisten genoemd, omdat zij de wolken niet kunnen ontberen om hun luchtspiegelingen een waardige bodem te verschaffen'). Goethe, 38, 130.

[35] "Landschaft".

[36] "der mindern Zahl [15]38". Deze notatie was gebruikelijk in de 16e eeuw.

DE EERSTE VERDEDIGING - AANGAANDE DE UITVINDING VAN DE NIEUWE GENEESKUNDE DOOR DOCTOR THEOPHRASTUS

Dat ik hier in dit werk een nieuwe theorie en een nieuwe heelkunst[37], plus een nieuwe benadering aanvoer, die door de filosofen, astronomen en medici tot nu toe nooit werden aangehouden, noch begrepen, geschiedt[38] om redenen die ik u thans zal mededelen. Een daarvan is genoegzaam bewezen, namelijk dat de oude theoretici de uitgangspunten en oorzaken der ziekten[39] onjuist en onzeker hebben beschreven, en daarmee een zodanige dwaling hebben ingevoerd en dusdanig bestendigd, dat ze voor juist en onweerlegbaar gehouden en geacht zijn geworden, en zo ingeworteld en dermate aangehouden en behouden, dat men verder geen andere meer zocht, en ze niet als een dwaling onderkend zijn. Ik mag u best laten weten, dat ik dat als een grote dwaasheid moet beschouwen. Moeten - aangezien de hemel voortdurend in het licht der natuur gesteldheden[40], nieuwe vindingen, nieuwe kunsten, nieuwe aandoeningen[41] in zich opneemt en produceert - deze niet eveneens gelden? Wat voor nut heeft de regen die duizend jaar geleden gevallen is? Die, welke hier nu valt, heeft nut. Wat voor nut heeft de loop van de zon van duizend jaar geleden, voor het huidige jaar? Geeft Christus ons niet de uitleg hoe wij dat moeten beoordelen, aldus sprekend, dat het voldoende is dat de dag zijn eigen juk draagt? Het wil zeggen, dat het voldoende is dat ge datgene doet, wat de bewuste dag met zich meebrengt. Stel verder vast, dat de dag van morgen ook weer zijn eigen

---

[37] “*Physicam*”.
[38] “geschicht”. Lees: ‘geschieht”.
[39] “*Rationes* und *Causas Morborum*”.
[40] “*ingenia*”.
[41] “*Aegritudines*”.

zorgen draagt.[42] Als nu de zorgen op zichzelf staan, en iedere dag een bepaald aantal uren heeft, en ieder afzonderlijk uur zijn bijzondere uitwerking heeft, hoeveel last heeft het eerste uur dan van de andere? Of welk nadeel levert het eerste uur het twaalfde op, wanneer ieder ding op zijn tijd in zijn eigen koninkrijk is gezet? Wij moeten op het heden letten en niet op het verleden. Ieder afzonderlijk koninkrijk is voorzien van het volmaakte licht der natuur. De wonderwerken Gods zijn zodanig, dat zij het licht der natuur veranderen in vele koninkrijken, tussen het begin en het einde der wereld, hetgeen veelvuldig over het hoofd is gezien, waarbij niet naar de inhoud van deze koninkrijken gehandeld is. Daarom wil ik, vanuit de kracht van het huidige licht der natuur en gezien de voorbestemde ordening der huidige koninkrijken, in mijn schrijven door niemand meer bekritiseerd worden, en wel allerminst van de zijde van de sofisterij - die ik een dwaling noem in de geneeskunde -, en onaangetast en ongehinderd zijn.

De dwaasheid ervan moet ik goed aan de orde stellen, want ik weet wat mijn beweegredenen zijn en waar zij ernaast zitten. De beste scholen zullen mij hierin niet omverwerpen, en ook dat geef ik te kennen. De geneeskunde is een werk. Aangezien het een werk is, zal het werk getuige zijn van zijn meester. Zie nu uit de werken hoe ieder deel gekend en beoordeeld wordt. Het werk is een kunst. De kunst verschaft de leer van het werk, zodat de kunst werkt en, door haar leer, het werk kan worden uitgevoerd. Nu is het de vraag, of de kunst der geneeskunde gevormd wordt door de leer der hooggeschoolde artsen, of door die van mij. Dat wordt aangetoond door de werken. Besef wat Christus ons in onze filosofie voorhoudt, en hoe noodzakelijk het ook is dat wij dat begrijpen. Hij heeft niet alleen onder ons sterfelijke mensen het eeuwige leven vernieuwd, doch ook het natuurlijke licht, wanneer Hij spreekt: Er zullen valse profeten opstaan, valse christenen, et cetera, die vele tekenen zullen

---

[42] *Bijbel*, vrij naar Mattheüs, 6:34.

geven en uitvoeren.[43] Dus hoewel valse artsen ook tekenen geven, zoals gij kunt vaststellen, wil dat niet zeggen dat die tegen de juiste geneeskunde ingaan.[44] Want op dezelfde wijze als Mozes en de tovenaars[45] in hun werken tegenover elkaar stonden, zo is het ook met de juiste en foutieve basis der geneeskunde. Als ik nu aanraad, dat men mij en mijn tegendeel in de werken erkent, en de werken ook in de verkeerde worden gevonden, zoals Christus ons over de wonderen en tekenen[46] voorhoudt, wil ook ik u hierin onderscheiden. Neem het geval van een zieke met koorts, waarvoor een termijn van twaalf weken staat, waarna deze op zijn eind loopt en verdwijnt. Stel, dat deze zieke naar artsenij verlangt om de koorts vóór de termijn[47] te verdrijven. Hij krijgt met twee artsen te maken. De verkeerde en de juiste. De verkeerde handelt aldus. Hij begint bedachtzaam en langzaam te behandelen. Hij besteedt veel tijd aan siropen en laxeermiddelen, met purgeren en havermüssli, met gerst, met pompoenen, met citroenen, met julep[48] en andersoortige troep. Dat gaat langzaam; hij neemt er de tijd voor. Daar tussendoor wordt veel geklisteerd. Hij weet zelf niet waarmee hij omgaat. Hij glipt er mettertijd en met zijn zachte woorden tussendoor, tot hij tegen de termijn[49] aanloopt. Dan bouwt hij zijn eigen kunst af. Doch de juiste arts weet, dat hij deze termijn in twaalf delen indeelt. Anderhalf daarvan neemt hij voor zijn werk.

---

[43] *Bijbel*, Marcus, 13: 22.

[44] Met andere woorden, het kenmerk van een valse profeet is, dat hij om te misleiden dusdanige tekenen geeft, dat de argelozen ze als juist onderkennen, en daarmee ook de valse profeten voor juist aanzien. *Mutatis mutandis* geldt dit de artsen met hun tekenen.

[45] "*Malefici*". *Bijbel*, Exodus, 9: 9-11.

[46] "*Prodigiis* und *Signis*". *Bijbel*, Marcus 13: 22.

[47] Lees: vóór het aflopen daarvan.

[48] Een siroopachtige vloeistof. Perzisch: gulāb, van gul (roos) en āb (water).

[49] Lees: het einde van de termijn.

Er is verder nog een groot onbegrip dat mij bijzonder noopt om dit werk te schrijven. Zij zeggen namelijk, dat de ziekte die ik in dit werk onderbreng, niet kan worden genezen. Ziedaar hun grote dwaasheid. Hoe kan een arts zeggen dat een ziekte waarin de dood niet is, niet kan worden genezen? [Alleen die zijn ongeneeslijk, waarin de dood is]. Toch zeggen zij dat over podagra[50], over de vallende ziekte, et cetera. O, gij dwaze hoofden, wie doet u spreken, terwijl gij niets kunt, noch weet? Waarom beschouwt gij niet het woord van Christus, die zegt, dat zieken een arts nodig hebben? Zijn degenen die gij afwijst, dan niet ziek? Ik meen van wel. En als zij ziek zijn, zoals blijkt, dan hebben zij een arts nodig. En als zij een arts nodig hebben, waarom zegt gij dan, dat zij niet geholpen kunnen worden? Juist daarom hebben zij het nodig dat een arts hen helpt. Waarom zeggen zij dan, dat zij niet geholpen kunnen worden? Zij zeggen dat, omdat zij uit de dwaling der geneeskunde geboren zijn. Het onbegrip is de moeder die hen gebaard heeft. Zo'n ziekte heeft haar eigen geneeskunde, want God wil met de zieken als wonderbaarlijk worden beschouwd. Met name in ziekten als de vallende ziekte, de St.-Vitusdans en in alle andere waarvan het niet nodig is dat wij ze hier vermelden. God is degene die geboden heeft dat wij onze naaste liefhebben als onszelf, en God boven alles. Wilt gij God liefhebben, dan moet gij ook zijn werken liefhebben. Wilt gij uw naaste liefhebben, dan moet gij niet tegen hem zeggen dat hij niet geholpen kan worden. Gij moet daarentegen zeggen: ik kan het niet en begrijp het niet. Deze waarheid vrijwaart u van de vloek die op de verkeerden rust. Bedenk dus, zoals al gezegd is, dat verder moet worden gezocht. Net zo lang tot de kunst gevonden wordt van waaruit de juiste werken voortkomen. Want Christus zegt: "Onderzoek grondig de Schrift."[51] Waarom zou ik daarover niet

[50] Voetjicht.
[51] "*Perscrutamini scripturas*".

tevens kunnen zeggen: “Onderzoek grondig de aangelegenheden der natuur”[52]?

Aldus wil ik verdedigen dat ik gemakkelijk een nieuw medicijn volgens de huidige heerschappij[53] naar voren breng en aan den dag leg. En als men vraagt, wie mij dat leert te doen, vraag ik u, wie op dit moment het loof en gras leert hoe het moet groeien. Want Hij heeft gezegd: kom tot Mij en leer van Mij, want Ik heb een mild en deemoedig hart. Uit Hem vloeit de kern van de waarheid voort. Wat daar niet uit voortkomt, is de verleiding. De duivel is de Grote Verleider, in wie vele misleidende tekenen en raadselachtige verschijnselen[54] zitten, en die niet aflaat om ons als een brullende leeuw achterna te zitten, opdat hij ons en zichzelf als leugenaars behoudt.

Gij moet u er niet over verwonderen, dat ik ter afsluiting van deze verdediging wijs en duidt op Hem, die gezegd heeft dat Hij mild is en een deemoedig hart heeft, en dat van Hem - die bij uitsluiting een leraar van het eeuwige is - de geneeskunde moet worden geleerd. Wat is er echter in ons, stervelingen, dat niet vanuit God naar ons reikt en komt? Hij die het eeuwige onderwijst, leert ons ook het sterfelijke, want beide ontspringen aan Hem. En het is maar goed ook, dat de eeuwige leer mondeling heeft gesproken, en de geneeskunde niet. Als Hij zegt, dat de zieken een arts nodig hebben, en de arts vanuit God is, hoe kan de arts dan niet Hem, uit wie hij voortkomt, als zijn leermeester erkennen? De arts is hij, die in de lijfelijke ziekten namens God optreedt en ze tenietdoet.[55] Daarom moet hij uit God datgene hebben wat hij kan. Op dezelfde wijze als waarop de geneeskunde niet van de arts is, maar van God, zo is ook de kunst van de arts niet van de arts, doch uit God. Weliswaar zijn

---

[52] “*Perscrutamini naturas rerum*”.

[53] “*Monarchia*”.

[54] “*Prodigia*”. In de oudheid de benaming voor een onverklaarbaar verschijnsel waarvoor men moest compenseren.

[55] “der in der leiblichen Krankheiten Gott versieht und verwest”. Het staat hier wat ongelukkig.

er drie soorten artsen. De ene wordt geboren uit de natuur, door de artsen des hemels, in de samengestelde invloed der ontvangenis waaruit ook de musici en mechanici, de retorici en de kunsten geboren zijn. Dan is er nog een soort. Dat zijn de artsen die door mensen onderwezen zijn, in de geneeskunde zijn opgevoed en daarin geïnformeerd zijn, en wel zoveel als de mens vermag te leren, of naar gelang hij kan. Ten derde is er een soort die door God gegeven is. Dat zijn zij, die door God onderricht worden. Christus zegt dan ook, dat iedere schrijver door God wordt onderwezen, hetgeen zoveel wil zeggen als: wat wij kunnen, dan hebben wij van God. Maar ook al brengt de geneeskunde op drieërlei manieren haar beoefenaars voort, toch moet men er niet op letten of zij in hun theorie en redeneringen overeenstemmen. In het werk komen zij allen tezamen en stellen zij een doel en een termijn vast. De natuur baart haar kunst, naar gelang de conceptie haar invloed ontvangen heeft. Zo leert ook de mens al naar gelang hij kan. En God onderricht wie Hij wil. In het beslag der dingen is het zo, dat de mens die de mensen wil onderrichten, zijn kennis moet ontlenen aan God en aan de natuur, en daaruit moeten de mensen leren. Wie anders leert dan vanuit de basis, is als degene die in de volgende dwaling begrepen is.

DE TWEEDE VERDEDIGING - AANGAANDE DE NIEUWE ZIEKTEN EN NAMEN, VAN VOORGEMELDE DOCTOR THEOPHRASTUS

Overweeg waarom het geschiedt dat ik mij verdedig, beschut en bescherm voor het feit dat ik nieuwe ziekten - die voorheen nimmer beschreven zijn - beschrijf en presenteer, alsook waarom ik nieuwe benamingen aan ze gegeven heb, voorheen nooit eerder gebruikt, en door mij ontworpen omdat de ziekten nieuw zijn. Ik schrijf over de onzinnige dans, die de gewone man de St.-Vitusdans noemt, en ook over hen die zichzelf doden, alsook over de vermeende[56] ziekten die door tovenarij toevallen, en tevens over de bezeten lieden. Deze ziekten zijn door de artsen nog nooit beschreven, en het dunkt mij onredelijk dat ze vergeten zijn. Wat mij ertoe noopt, is, dat de astronomie, die door de artsen tot nu toe nooit is toegepast, mij dergelijke ziekten heeft doen kennen. Wanneer de andere artsen in de astronomie zeer ervaren waren geweest, had ik ze zeer beslist allang gesignaleerd en ontdekt. Aangezien echter de astronomie[57] door de artsen verworpen is, kunnen de ziekten en andere kwesties qua ware fundering noch onderkend, noch begrepen worden. Aangezien nu de geneeskunde der andere scribenten niet uit de bron voortvloeit waarin de geneeskunde zijn fundament heeft - op welk fundament en op welke bron ik mij kan beroemen -, heb ik dan niet de autoriteit om anders te schrijven dan een andere schrijver? Iedereen is het gegeven om te spreken, raad te geven, en te leren, doch het is niet eenieder gegeven om over iets te spreken en te onderrichten dat kracht heeft. Want gij weet, dat ook de evangelist beweert, dat Christus, toen hij onderwees, sprak als iemand die gezag heeft, en niet als de schrijvers en huichelaars. Wanneer men het

---

[56] “falschen”.

[57] In die tijd was de scheidslijn tussen astronomie en astrologie niet zo scherp als tegenwoordig,

gesprokene[58] niet wil geloven, moet men acht slaan op het gezag dat bij de werken past. Daarom ben ik op het volgende bedacht. Iemand die het[59] nooit met zijn ogen gezien heeft, kan des te minder grondig voor ogen hebben hoe iets[60] vormgegeven is, vergeleken met iemand die het met zijn ogen gezien heeft. Ook hier zal men een dergelijk oordeel kunnen vellen over degenen die ongefundeerd spreken, vergeleken met hen die gefundeerd spreken. Evenzeer is het zo, dat wie ziek is, bij de arts thuishoort. [Dat is ook] logisch, omdat hij zo alle ziekten leert kennen. En wat hij niet bij de een leert kennen, komt hij wel bij de ander te weten. Zo zijn ook de gaven der apostelen uitgedeeld. Iemand stelt zijn eer in wat hem gegeven is. Hetgeen hem niet gegeven is, strekt hem niet tot schande. Want zoals God iemand hebben wil, zo blijft hij. De andere schrijvers kunnen zich op die gaven niet beroemen. Zij vinden genoegen in hun termijnen. En over hetgeen zij niet binnen de termijn kunnen volbrengen, zeggen zij, dat het onmogelijk te genezen is.

Verder is het zo, dat ik - om mijzelf te beschermen - nieuwe benamingen bedenk en nieuwe recepten uitschrijf. Daarover moet gij u niet verwonderen. Het geschiedt niet vanuit mijn naïviteit en onwetendheid, want iedereen kan wel goed nagaan, dat iedere eenvoudige leerling dergelijke benamingen, die door de Ouden gegeven zijn, alsook hun recepten, goed van het papier kan aflezen en kan leren kennen. Dat is het nu precies, wat mij daarvan wegdrijft, omdat de benamingen uit zóveel verschillende talen zijn samengevoegd en bijeengezet dat wij die kunst nooit meer grondig kunnen begrijpen, en omdat men zelf zijn eigen benamingen niet begrijpt of kent, waarbij dan nog in het Duits van het ene dorp naar het andere de

[58] “der Rede”.
[59] “es”.
[60] “es”. Hier lijkt Paracelsus ‘etwas’ te bedoelen.

benamingen gewijzigd zijn. Hoewel sommigen *pandecta*[61] en dergelijke hebben geschreven, gaan die over andere dingen waaraan ik geen geloof kan hechten, en dat om vele redenen. Dat ik mij in zo'n gevaar zou begeven en zou instemmen met een ongecertificeerde leer, dat zal mijn geweten niet doen. Want bij deze schrijvers blijkt, dat geen enkel hoofdstuk zonder leugen en grote misvatting wordt bevonden, want men treft er iets in aan dat alles bederft. Waarom zouden deze schrijvers mij dan verheugen? Ik zoek er geen retoriek of Latijn in, doch ik zoek de geneeskunde waarover zij mij geen verslag weten te doen. En betreffende de recepten zeggen zij, dat ik[62] nieuwe recepten uitschrijf en hierin een nieuwe werkwijze volg. Zij hebben mij voor ogen gehouden, dat ik niets vreemds moet gebruiken, ingevolge de inhoud van het tiende gebod van God: gij zult niets vreemds begeren. Aangezien zij mij kapittelen en mij uitschelden voor een schender van het tiende gebod, moet ik zien te onthullen wat er vreemd of niet vreemd is. Vreemd is, dat iemand niet door de juiste deur naar binnen gaat, en datgene neemt wat hem niet toebehoort. Iemand wil bijvoorbeeld arts zijn, terwijl hij het niet is, of iemand werkt met geneesmiddelen waar geen geneeskracht in zit. Kan men het mij kwalijk nemen, dat ik hun streken kan onthullen?

Bovendien vinden zij het heel smakeloos dat ik schrijf over de bezeten lieden. Toch doe ik het, en wel hierom. Aangezien vasten en bidden de boze geest uitdrijft, ben ik van mening, dat het de arts bijzonder valt aan te bevelen dat hij eerst het Rijk Gods zoekt. Dan zal hem worden gegeven wat hij nodig heeft. Wordt het hem gegeven dat hij de zieken door gebed gezond kan maken, laat het dan een goede zuivering zijn. Wordt het hem gegeven door vasten, laat het dan een goede versterking[63]

[61] 'Alles omvattende boeken'. Sudhoff verwijst in dit verband naar *Pandectae Medicinae*, Matthaeus Sylvaticus, 1280?-1342?, omdat in dat werk veel verklaringen van Arabische termen worden gegeven.
[62] "sie sagen, ich schreibe ihnen (...)".
[63] "*Confortativum*".

zijn. Zeg mij één ding. Zit de artsenij alleen in de planten, hout en stenen, en niet in woorden? Ik zal u zeggen wat woorden zijn, en wat datgene is, wat woorden niet doen. Zoals de ziekte is, zo is ook de artsenij. Is de ziekte voor de kruiden voorbestemd[64], dan wordt ze door de kruiden geheeld. Valt ze onder het gesteente, dan wordt ze onder deze ook gevoed. Is ze onder het afvallen[65] gerangschikt, dan moet ze door afvallen verdwijnen. Bezeten zijn, is de grote ziekte die door Christus haar artsenij wordt voorgehouden. Waarom zou ik dan in de Schrift niet onderzoeken welke recepten bij de ziekte passen, of hoe ze moeten zijn? De hemel maakt de ziekte, en de arts verdrijft haar weer. Zoals de hemel moet wijken voor de arts, zo moet op grond van de juiste inrichting van de geneeskunde ook de duivel wijken. Dit is het, wat de vernieuwende en moderne artsen - en anderen, wier rivalen[66] zij zijn - uitvoeren, omdat de veel kletsende Mesue[67] er geen rekening mee heeft gehouden.

---

[64] "befohlen". Heeft vele woordbetekenissen, waaronder 'ingeprent', 'als recept uitgeschreven', 'toevertrouwd'.

[65] "Fasten".

[66] "*Aemuli*".

[67] "darum daß der viel schwätzende Mesue solcher ding nicht gedacht hat". Sudhoff geeft hier een voetnoot, als volgt: "Die '*Practica*' eines pseudonymen, angeblich arabischen Autors 'Mesue junior', aus dem 11. oder 12. Jahrhundert." Deze voetnoot is om meer redenen onduidelijk. In de eerste plaats, omdat niet zichtbaar is waarom Sudhoff meent dat Paracelsus op deze Mesue duidt. Ten tweede, omdat onzeker is waar Sudhoff uit afleidt dat het werk *Practica* (lees: *Practica Medicinarum Particularium*) inhoudelijk Paracelsus tot zijn oordeel brengt. Ten derde omdat Mesue Junior heeft geleefd van 925-1015, dus niet in de 11e of 12e eeuw. Er is ook sprake van een Pseudo-Mesue; een vermoedelijk Arabische auteur, die een oorspronkelijk Latijns werk over purgeermiddelen bewerkte, tussen 1260 en 1290. Deze bewerking gaf hij de titel *Canones* mee, alsook de auteursnaam Ioannes Mesue van Damascus. Dus Paracelsus zou ook hem bedoeld kunnen hebben.

Mij is ook tegengeworpen, dat ik de ziekten nieuwe namen geef die niemand kent, noch begrijpt. Waarom blijf ik niet bij de oude naamgevingen? Hoe kan ik de oude namen gebruiken, terwijl ze niet tot de kern gaan van waaruit de ziekte voortkomt, en het slechts overkoepelende namen zijn, waarvan waarachtig niemand weet of hij met die naam de ziekte al dan niet recht doet? Waarom zou ik - nu ik een dergelijke onzekere motivering aantref en onderken - mij druk maken over de namen? Wanneer ik de ziekte begrijp en ken, kan ik die zelf wel een naam geven. Hoe zal ik haar noemen: 'apoplexis'[68] of 'apoplexia'? Waarom zal ik mij ermee bezighouden of verlamming veroorzaakt of opgelopen wordt? En of caducus fulguris[69] 'epilentia' of 'epilepsia' heet? En wat kan het mij schelen of die Grieks, Arabisch of uit de Algäu is? Ik bekommer mij er slechts om, de oorsprong van een ziekte en de genezing daarvan te ontdekken, en in de naam ervan tot uitdrukking te laten komen. Verder zijn het slechts kwesties die alleen maar tijd kosten door nutteloos geklets.

Opdat ik u verder onderwijs geef met betrekking tot de nieuwe ziekten, meld ik, dat er op tal van manieren nog vele andere redenen zijn, die ertoe dwingen op zoek te gaan naar nieuwe ziekten. En wel omdat de hemel iedere dag in beweging is en dagelijks zijn karakter verandert. De oorzaak is, dat ook die ouder wordt. Want op dezelfde wijze verandert een kind dat geboren wordt, als het ouder wordt; en hoe meer, des te ongelijker wordt het aan zijn jeugd, totdat het moment van de dood is aangebroken. Nu is de hemel ook een kind geweest, heeft hij eveneens een aanvang gehad, en is hij qua einde voorbestemd, net als de mens, en met de dood omgeven en verbonden. Zoals ieder ding verandert bij het ouder worden, zo veranderen ook de werken. Wanneer nu de werken veranderen, wat baat mij dan de knoet van de jonge kinderen? Ik spreek over de huidige monarchie, vanwege de ouderdom van het

[68] Beroerte.
[69] "flitsende ziekte'.

firmament en de elementen. Bovendien doet zich een zo grote hoeveelheid[70] volk voor, en een zodanige vermenging onder dezen, met alle leefwijzen van de mens in vleselijke begeerte, als er nooit tevoren is geweest, zolang als de wereld al bestaat. Daaruit volgt een zodanige benauwdheid der volkeren[71], dat die zijns gelijke nog nooit gekend heeft. Hieruit volgt ook een geneeskunde die er voorheen nog nooit geweest is. Daarom kan de arts zich er niet mee behelpen dat hij zegt: "Ik behelp mij met de boeken die 2000 jaar geleden geschreven zijn." De oorzaken zijn nooit meer dezelfde. Het doet nu afbreuk[72], zoals beide filosofieën van de hemel en de elementen genoegzaam aantonen. De vermeende doctoren der geneeskunde moeten goed stilstaan bij wat zij klaarblijkelijk zien. Een boer zonder alle boeken is heilzamer dan zij allen samen met hun boeken en rode gewaden. En wanneer degenen met de rode kappen ervoeren wat de reden is, dan zouden zij in zak en as zitten, zoals men dat in Ninive deed.[73] Zo weet ik nu, dat ik op vermelde gronden qua inhoud van deze verdediging, kan schrijven over nieuwe benamingen en nieuwe ziekten.

---

[70] "Menge". Sudhoff wijst erop, dat in beide drukken sprake is van "Meinung", doch dat er in het handschrift van Paracelsus mogelijk toch "menige" of "mennige" heeft gestaan.

[71] "*pressura gentium*".

[72] "es beißt jetzo baß." Vertaling onzeker. 'Beißen' heeft vele betekenissen, waaronder 'belemmeren', 'compliceren', 'strijd leveren'.

[73] *Bijbel*, Jona 3: 6.

DE DERDE VERDEDIGING - AANGAANDE HET BESCHRIJVEN VAN NIEUWE RECEPTEN

Over hetgeen gemeld is, is het geschreeuw nog groter onder de onbegripvolle, vermeende en denkbeeldige artsen, die zeggen dat de recepten die ik uitschrijf een gif, corrosief en een extractie zijn van alle slechtheid en giftigheid in de natuur. Op een dergelijke presentatie en geschreeuw zou mijn eerste vraag wezen, als zij tot antwoorden in staat zijn, of zij weten wat wel en niet een gif is. En of in gif niet een geheimenis der natuur ligt. Want op deze punten zijn zij onbegripvol en onwetend in de natuurlijke krachten. Wat heeft God geschapen dat niet met een grote gave begenadigd is, ten goede van de mens? Waarom moet gif verworpen en veracht worden, aangezien men toch niet het gif nodig heeft, doch de natuur? Ik zal u een voorbeeld geven, waarmee u mijn voornemen kunt begrijpen. Denkt u eens aan de pad, die zulk een giftig en onaangenaam dier is. Denkt u ook aan het grote geheimenis dat daar in zit, betreffende de pest[74]. Moet nu het geheimenis veracht worden vanwege de giftigheid en onaangenaamheid van de pad? Dat zou toch zeer cynisch zijn. Wie is het, die het recept der natuur heeft samengesteld? Heeft God dat niet gedaan? Waarom zou ik zijn receptuur verachten? Ongeacht of het mij niet genoeg dunkt wat Hij heeft samengesteld. Hij is degene in wiens hand alle wijsheid ligt, en die weet waar Hij ieder geheimenis moet neerleggen. Waarom zal ik mij dan verwonderen of laten afschrikken, en - omdat één deel gif is - het andere daarmee verachten? Ieder ding moet gebruikt worden waarvoor het bedoeld is, en verder moeten wij het niet schuwen. Want God is de arts en de artsenij zelf. Iedere arts behoort zich ook de kracht van God in te prenten die Christus ons te verstaan geeft,

[74] Van oudsher werden padden ingezet op het lichaam van de pestlijder, opdat ze de zweren zouden schoonmaken. Uiteindelijk als methode ontkracht door Nathaniel Hodges, 1629-1688.

zeggende: ook al drinkt gij gif, het zal u niet schaden. Het gif overwint dus niet, maar gaat zonder schade bij hem binnen voor wie wij het nodig hebben, op de voorgeschreven wijze der natuur. Waarom moet gif dan veracht worden? Wie gif veracht, kent niet hetgeen in het gif zit. Want het geheimenis dat in het gif zit, is zodanig gezegend, dat het gif er niets van afneemt, en evenmin wordt het erdoor geschaad. Niet dat ik u met deze regels en paragrafen tevreden heb willen stellen, of mij afdoende heb willen verdedigen. Eerder is het nodig om u nog een bericht voor te houden waarin ik het gif afdoende uiteenzet.

Zoals gij dat in mij aanwezig ziet, terwijl gij er allen zelf vol van zijt, en gij mij om een linze achtervolgt terwijl de meloenen in u liggen; mij bekritiserend wegens mijn recepten, en dan te bedenken hoe de uwe zijn! Allereerst hebben we daar uw purgeren. Waar staat in al uw boeken een purgeermiddel dat niet giftig is, of niet tot de dood leidt? Of dat zonder ergernis gebruikt wordt, aangezien niet op het juiste gewicht van de dosis gelet wordt? Let nu, wat dit aspect betreft, op het volgende. Het is niet te veel, noch te weinig. Wien het middel treft, ontvangt geen gif. En al zou ik gif nodig hebben, wat gij niet zult willen beweren, maar stél dat ik het nodig heb, en ik pas de geëigende dosis toe, ben ik dan om die reden strafwaardig of niet? Dat wil ik iedereen laten weten. Gij weet, dat theriac[75] van de slang Thyro wordt gemaakt. Waarom beschimpt gij dan niet ook uw theriac? Terwijl het gif van deze slang er in zit. Doch aangezien gij ziet dat ze nuttig is en niet schadelijk, zwijgt ge. Als nu mijn artsenij niet minder dan theriac bevonden wordt, waarom moet ze het dan ontgelden omdat ze nieuw is? Waarom zou ze niet net zo goed zijn als een oude? Wanneer gij ieder gif op de juiste wijze wilt interpreteren, wat valt er dan niet onder gif? Alle dingen zijn een gif.

---

75 “Thyriak”. Voordien werd dit ‘*Mithridatium*’, ‘mithridate’ genoemd; een uit 65 kruiden samengesteld, vermaard middeleeuws universeel geneesmiddel. Kennelijk is er dus ook slangengif bij betrokken.

Er is niets wat geen gif bevat. Slechts de dosis maakt, dat iets geen gif is. Als voorbeeld dient, dat iedere spijs en iedere drank die boven zijn dosis wordt ingenomen, een gif is. De afloop bewijst dat. Ik geef ook toe, dat gif gif is. [Dat het daarom verworpen zou moeten worden, is uit den boze]. Als er nu niets is wat geen gif is, waarom maakt gij dan aanpassingen? De enige reden is, dat het gif geen schade moet toebrengen. Als ik dat nu eveneens doe, waarom straft gij mij dan? Gij weet, dat *argentum vivum*[76] alleen maar giftig is, en de dagelijkse ervaring bewijst dat ook. Dat past gij toe, want ge smeert daar zieken mee in, veel sterker dan een schoenmaker er zijn leer mee insmeert[77]. Gij rookt met het cinnaber[78] ervan, gij wast met het sublimaat[79] ervan, en toch wilt gij niet dat men het een gif noemt, terwijl het toch een gif is. En gij voert het de mens binnen. Daarbij zegt gij, dat het gezond en goed is, en dat het - omgewerkt met loodwit - zo is, als ware het geen gif. Gij brengt het naar Neurenberg[80] om te laten zien wat gij en ik voor recepten schrijven, en ge ziet daarin wie gif nodig heeft of niet. Gij kent de aanpassing van kwikzilver niet, en ook niet zijn dosis, maar ge blijft er maar mee smeren, zolang het wordt opgenomen. Eén ding moet ik u te verstaan geven, ongeacht of uw recepten, waarvan gij zegt dat ze zonder gif zijn, caducus[81] genezen of niet, of podagra, of apoplexie[82], en ongeacht of ge door middel van uw bier roos[83], de St.-Vitusdans en

---

[76] Kwikzilver.
[77] In ieder geval werd kwik vroeger gebruikt bij het leerlooien.
[78] Kwiksulfide. Bij verhitting geeft het een zwarte rook af. Het is onduidelijk welk gebruik de medici er dit opzicht van maakten. Het werd sinds de Tang-dynastie in China in medische recepten verwerkt. Als cinnaber verhit werd, kwam kwik in de as terecht.
[79] Kwikchloride. Gebruikt bij huidaandoeningen.
[80] De Universiteit van Leipzig zorgde ervoor, dat het stadsbestuur van Neurenberg in 1530 de druk van Paracelsus' werken verbood.
[81] Epilepsie.
[82] Beroerte.
[83] "Rosat", ofwel 'Rosei', 'Frischbier'.

krankzinnigheid[84] geneest, of vergelijkbare andere ziekten; namelijk, dat gij dat waarlijk niet hebt klaargespeeld, en dat zal niet anders worden ook. Als het dan iets anders moet zijn, waarom wilt gij het mij dan kwalijk nemen, dat ik datgene neem wat ik moet en zal nemen voor de plek waarvoor het bestemd is? Ik laat het Hem verantwoorden die het in de schepping van hemel en aarde zo heeft samengesteld. Als nu bovendien de kunst is gegeven dat twee tegenstrijdige dingen van elkaar gescheiden kunnen worden, waarom is er dan voorheen sprake geweest van gif? Bekijk van al mijn recepten of het niet mijn eerste aandachtspunt is, dat het goede van het kwade wordt gescheiden. Is deze scheiding niet mijn aanpassing? Moet ik zo'n aangepast geheimenis niet ingeven en gebruiken, terwijl ik er geen kwaad in kan aantreffen, en gij nog veel minder? Gij verwijt mij het zwavelzuur[85], waarin veel verborgen is, en waarin meer nut zit dan in alle uitgeholde houten vaten[86] der apotheken. Dat het een gif is, moogt gij niet zeggen. Zegt gij, dat het een bijtende stof is, vertel mij dan in welke gedaante. Tot zo'n stof moet gij het maken, anders is het geen bijtende stof. Kan er een bijtende stof van worden gemaakt, dan kan het ook tot een aangename stof[87] bereid worden, want ze zijn beide bij elkaar. Hoe is nu de bereiding? Het zwavelzuur wordt, net als ieder enkelvoudig middel[88] dat ermee vergelijkbaar is, door de kunst op veelvoudige wijze gepresenteerd, namelijk in alle gestalten en vormen, als een spijs die op een tafel staat. Eet een mens die op, dan wordt het tot mensenvlees. Door een hond wordt het tot hondenvlees, en door een kat tot kattenvlees. Zo is het met de geneeskunde gesteld. Uit haar komt datgene voort, wat gij ervan maakt. Als het mogelijk is om uit het goede het kwade te maken, dan is het

[84] "*Lunaticos*".
[85] "*Vitriolum*".
[86] "Büchsen".
[87] "an ein *dulcedinem*".
[88] "*Simplex*".

ook mogelijk om uit het kwade het goede te maken. Niemand moet iets bekritiseren waarvan hij de transmutatie niet kent, en waarvan hij niet weet, wat het doet scheiden. Ook al is iets een gif, het kan in een niet-gif worden veranderd.[89] Als voorbeeld dient het arsenicum, dat het sterkste gif is en waarvan een drachme[90] ieder paard doodt. Verhit het met zoutnitraat, dan is het geen gif meer. Al zou men er tien pond van nuttigen, dan schaadt het nóg niet. Zie dus, hoe het onderscheid is, en wat de bereiding doet.

Doch iemand die kritiek wil leveren, moet allereerst leren; opdat wanneer hij oordeelt, hij niet veroordeeld worde. Ik kan uw domheid en simpelheid wel begrijpen, vooral ook, omdat gij niet weet waarover gij het hebt, en men uw mond bijzonder moet dulden. Ik schrijf nieuwe recepten uit, want de oude halen niets uit. Er zijn ook nieuwe ziekten in omloop, en die behoeven de nieuwe recepten. Bedenk van al mijn recepten, dat ik gewoon neem wat ik wil, en wel datgene waarin het geheim zit tegen de ziekte die ik bestrijd. En bedenk ook hoe ik ze bereid. Ik scheid datgene wat niet een geheimenis is, van hetgeen een geheimenis is, en geef het geheim zijn juiste dosering. Ik weet nu, dat ik mijn recept goed verdedigd heb, en dat gij mij erom berispt vanuit uw afgunstige harten, en uw onwerkzame receptuur voortzet. Wanneer gij een schoon geweten zoudt hebben, zoudt gij terugtreden, doch waar uw hart vol van is, loopt uw mond over. Ik poneer hier in dit werk vijf verdedigingen. Wanneer gij die doorleest, treft gij de redenen aan waarom ik de recepten uit enkelvoudige middelen[91] samenstel, die gij voor gif aanziet.

---

89 "es mag in kein Gift gebracht worden". Paracelsus gebruikt deze zinswending met 'bringen in' dikwijls, voor 'maken tot'. Kan verraderlijk zijn in alchemistische context, want het gaat in feite om 'veranderen', 'transmuteren', en niet om het louter 'toevoegen' van de ene aan de andere stof.
90 "drachma". Behalve een munteenheid ook een gewichtsmaat.
91 "*simplicibus*".

Waarom moet ik het ontgelden, dat ik een basis leg die gij niet weet te zien? Wanneer gij ervaren zoudt zijn in de aspecten waarin een arts ervaren moet zijn, zoudt ge bij uzelf anders overwegen. Gij moet wel bedenken, dat hetgeen de mens als goed toeschijnt, geen gif is.

dem Arcano seine rechte Dosin. Jetzt weiß ich, daß ich mein Recept wohl defendiert habe, und das ihr mir sie scheltet aus euern neidischen Herzen und eure untüchtigen Recepta fürsetzet. So ihr eines gerechten Gewissens wäret, ihr stündet ab; aber wes euer Herz voll ist, des läuft der Mund über. Ich setze hier in diesem Werk, fünf Defensiones, die durchleset, so findet ihr die Ursachen, warum ich die Recepta aus denselbigen simplicibus mache, die ihr Gift zu sein anziehet.

Alleen datgene is gif, wat de mens als iets slechts toeschijnt, en dat hem niet dienstbaar, doch schadelijk is. Uw recepten getuigen er genoegzaam van, dat daarin geen kunst in ogenschouw wordt genomen, behalve dan het verkruimelen, mengen en ingieten. Het diene mij tot verdediging en bescherming, dat mijn recepten volgens de ordening van de natuur worden toegediend en toegepast, en dat gijzelf niet weet wat u uitkraamt, doch als furieuze gedachtelozen en onbezonnenen uw monden nodig hebt.

DE VIERDE VERDEDIGING - AANGAANDE MIJN ROND-REIZEN

Ik voel mij gedwongen mij te verantwoorden voor mijn rondreizen, en voor het feit dat ik vrijwel nergens neerstrijk. Maar hoe kan ik tegen datgene zijn, of datgene overweldigen, wat ik onmogelijk kan overweldigen? Of wat kan ik de voorbestemming ontnemen of geven? Daarmee verontschuldig ik mij jegens u ten dele, aangezien er zoveel op mij wordt ingepraat, en het mij kwalijk wordt genomen en men mij ermee bespot dat ik veel rondreis, alsof ik des te minder waard ben. Niemand kan het mij kwalijk nemen, dat ik mij daarover beklaag. Het rondtrekken zoals ik dat tot nu toe volvoerd heb, heeft mij als aanleiding goed doen inzien, dat bij niemand de meester in zijn huis ontstaat, en dat zijn leermeester niet bij de haard zit. De kunsten zijn immers niet alle in iemands vaderland opgesloten, doch zijn over de gehele wereld uitgedeeld. Ze zijn niet slechts in één mens aanwezig, of op één plek, doch ze moeten daar verzameld, genomen en gezocht worden waar ze zijn. Het gehele firmament getuigt met mij, dat de neigingen[92] wonderlijk uitgedeeld zijn, niet alleen bij iedereen in zijn dorp, want ook naar de inhoud van de opperste sferen komen de stralen hun doel binnen. Zou ik dit niet logisch vinden, en ervan afzien dat ik dit doel onderzoek, toepas, en bekijk wat er in iedereen wordt bewerkstelligd? Als ik een dergelijk gebrek zou vertonen, zou ik logischerwijs niet de Theophrastus zijn die ik ben. En is het ook niet zo, dat de kunst niemand achterna loopt, maar dat men haar achterna moet gaan? Daarom zoek ik haar met recht en verstand, en zij mij niet. Neem als voorbeeld dat wij tot God willen komen. Dan moeten wij tot Hem gaan, want Hij spreekt: kom tot mij. Aangezien het er zo voorstaat, moeten wij naar datgene toegaan waar wij naartoe willen. Daaruit volgt, dat wanneer iemand een persoon wil zien, een land wil zien, een

[92] "*Inclinationes*", in de zin van talenten.

stad wil zien - om die plek en de gewoonten ervan te ervaren, alsook het wezen van de hemel en de elementen -, hij zich naar hen toe moet begeven. Want het is niet mogelijk dat zij hem achternagaan. Het is dan ook de gewoonte van iedereen die iets wil zien en meemaken, dat hij zich er naartoe begeeft, zich informatie eigen maakt, weggaat en elders ervaringen opdoet.

Hoe kan er bij de kachel een goede kosmograaf ontstaan, of een geograaf? Geeft niet het gezicht een goede basis aan de ogen? Bekrachtig dan die basis. Wat zegt de perenstover[93] bij de kachel? Wat kan de timmerman verzagen zonder een bericht[94] van zijn gezicht? En wat is datgene, waarvan men zonder het gezicht getuige kan zijn? Heeft God zichzelf niet te zien gegeven met ogen? En doet Hij ons niet getuigen dat onze ogen Hem gezien hebben? Hoe zou dan een kunst of iets anders zich aan het getuigenis der ogen onttrekken? Ik heb me ooit laten vertellen, dat de juridische experts in hun wetsartikelen hebben geschreven, dat een arts een globetrotter moet zijn. Dit bevalt mij ten zeerste. De reden is, dat ziekten van hot naar her gaan, zo wijd als de wereld is, en niet op één plek blijven. Wanneer iemand veel ziekten wil herkennen, moet hij ook veel rondreizen. Reist hij naar verre oorden, dan maakt hij veel mee en leert hij veel onderkennen. En mocht het gebeuren dat hij weer in de schoot van zijn moeder terugkeert, en zo'n vreemde gast komt in zijn vaderland, dan kent hij hem. Zou hij die niet kennen, dan zou hem dat tot spot en grote schande zijn. Want dan zou hij jegens zijn naaste niet datgene kunnen waarmaken waarop hij zich beroemd had en waarover hij hoog had opgespeeld. Zou men het mij kwalijk nemen wat ik voor het algemene nut doe, dan zou mij dat tot last zijn. Dat doen toch

---

[93] "Birnenbrater". Kennelijk een term voor iemand die zijn tijd zit te verlummelen. Het hypercontextuele Woerterbuchnetz heeft het niet in zijn vocabulaire zitten; de Duden en vele andere woordenboeken evenmin.
[94] "Kundschaft".

alleen de weifelaars[95], die zonder slede, kar en wagen niet voor de deur kunnen komen, en niet weten hoe ze met hun kunst om een paar schoenen naar een schoenmaker moeten gaan, behalve dan op een ezel en met één dukaat. Wanneer gij zonder dukaten niet om een paar schoenen kunt komen, dan zijt gij zelf een ezel en een dukaat. Ook zijn ze geen *Perambulani*[96]. Daarom haten zij datgene wat zij niet zijn. Wat beter is, haten zij, omdat zij slechter zijn. Maar ik weet, dat het rondreizen niet tot verderf leidt, maar beter maakt. Maakt het rondreizen niet iedere handel beter? Geeft rondreizen niet méér begrip dan bij de kachel zitten? Een arts moet niet kleinzielig[97] zijn. Hij moet zich kenbaar maken. Niettemin is het zo, dat zoals zij thans in mijn tijdsgewricht in de wereld zijn gezet, het hun ontbreekt aan lust tot rondreizen en tot leren. Daarbij brengen zij het volk ertoe, dat het hun steeds meer geld geeft, ofschoon zij in feite niets weten. Nu zij aan de boeren merken, dat die niet weten hoe een arts moet zijn, blijven ook zij maar bij de haard zitten, omringen zich met boeken, en varen aldus in een narrenschip[98].

---

95 "Polsterdrucker".

96 Verderop spreekt Paracelsus over "*Parabolanis*". Sudhoff verwijst bij het laatste naar de tweede druk (Huser).

97 "kein Nudeldrucker".

98 Paracelsus verwijst mogelijk naar het gedicht Narrenschiff van Sebastian Brant, 1494. Het past qua inhoud goed bij zijn kritiek op de artsen, hoewel in het gedicht naar reizigers wordt verwezen, terwijl Paracelsus zijn onderwerp - de artsen - juist verwijt dat zij bij de haard blijven zitten. Het gedicht luidt als volgt. "Wir faren umb durch alle landt / All port durchsuchen wir, und gstadt / Wir faren umb mit grossem Schad / Und künnent doch nit treffen wol / Den staden do man lenden sol / Unser umbfaren ist on end / Dann keyner weisz, wo er zu lend / Und hart doch keyn ruw tag, und naht / Uff wiszheyt unser keyner acht." (Wij varen rond door ieder land / Alle havens en standen doorzoeken wij / Wij varen rond met grote schade / En kunnen niet goed vinden / De plek waar men moet landen / Ons rondvaren kent geen einde / Want niemand weet waar hij moet landen / En heeft dag noch nacht rust / Niemand van ons acht wijsheid).

Een arts moet in de eerste plaats een astronoom zijn. De noodzaak vereist, dat zijn ogen hem er kond van moeten doen dat hij zo iemand is. Zonder dit getuigenis is hij slechts een astronomische kletskous. Het vereist ook, dat hij een kosmograaf is. Niet om van de landen te beschrijven hoe ze daar broeken dragen, doch om stoutmoedig aan te vatten welke ziekten ze daar hebben. Ongeacht of het uw plan mocht zijn dat ge die nationale kledij kunt maken, en wel met datgene wat gij in het land geleerd hebt - hetgeen voor u een excuus is om u met vreemde landen vertrouwd te maken -, wat gaat het de arts aan, dat gij kleermaker zijt? Aangezien de dingen die we zojuist genoemd hebben, ervaren moeten worden, zijn ze niet van ons *Parabalani*[99] te scheiden, en ook niet van de geneeskunde, waar ze bij horen. Het is dus nodig, dat de arts een filosoof is, en dat zijn ogen hem mededelen dat hij zulks is. Wil hij zo iemand zijn, dan moet hij de dingen verzamelen in de oorden waar ze zijn. Want als iemand een braadstuk wil eten, komt het vlees uit het ene land, het zout uit een ander, en de kruiden komen uit weer een ander land. Als de dingen moeten reizen voordat ze naar u toe komen, moet ook gij reizen, totdat gij datgene verkrijgt wat niet naar u toe kan komen. Want kunsten hebben geen voeten waarmee ze de slagers naar u kunnen opdrijven. Men kan ze ook niet in kuipen doen, noch in een vat opslaan. Omdat ze die tekortkomingen hebben, moet gij hetzelfde doen wat zij zouden moeten doen. De Engelse *humores* zijn niet Hongaars, noch zijn die van Napoli Pruisisch. Daarom moet gij daar naartoe gaan waar ze zijn. En hoe meer gij ze daar zoekt, en hoe meer gij ervaart, des te groter is uw begrip in uw vaderland. Ook is het noodzakelijk dat de arts een alchemist is.

---

[99] "uns *Parabolanis*". Vermoedelijk identificeerde Paracelsus zich met deze titel, die betrekking heeft op de oorspronkelijke *παραβολανοι*. Zij vormden een (politiek niet onomstreden) groep van Griekse vrijwillige ziekenverzorgers en lijkbezorgers. Paracelsus had mogelijk hun opofferingsgezindheid voor ogen, en wilde de nederigheid beklemtonen waarmee de artsen volgens hem te werk moeten gaan.

Als hij die wil zijn, moet hij de moeder zien, uit wie de mineralen groeien. Nu lopen de bergen hem niet achterna, doch hij moet hen achterna lopen. Waar de mineralen liggen, daar zijn de kunstenaars. Wil een kunstenaar het zoeken in het scheiden en bereiden der natuur, dan moet hij zoeken op de plek waar de mineralen zijn. Hoe kan iemand de bereiding der natuur achterhalen, wanneer hij die niet zoekt waar ze is? Moet men het mij dan kwalijk nemen, dat ik mijn mineralen ben nagegaan, en er het gemoed en hart van heb ervaren; dat ik hun kunst in mijn handen heb genomen, die mij leren hoe ik het zuivere van de drab kan scheiden, waardoor ik veel ellende voorkom? Desalniettemin moet ik de filosofische spreuk citeren, dat wijsheid alleen door de onwetenden veracht wordt, en kunst eveneens, door hen die haar niet kennen.

Om maar te zwijgen over iemand die van hot naar her trekt, allerlei mensen leert kennen en allerlei gebaren en zeden ervaart, maar zijn schoenen en hoed nog zou verslijten voordat hij die[100] ziet. En ik zwijg over grotere dingen dan deze. Een minnaar bewandelt toch een lange weg opdat hij een leuke meid ziet? Hoeveel te meer loopt hij een mooie kunst achterna? Is de koningin van het einde van de zee naar Salomo gekomen, alleen opdat zij zijn wijsheid verneemt? Wat is er de reden van geweest dat een dergelijke koningin de wijsheid van Salomo is nagegaan? Die is, dat de wijsheid een gave van God is. Waar hij die afgeeft, daar moet men haar zoeken, en waar hij de kunst plaatst, daar moet ook die gezocht worden. Het is een groot besef binnen de mens, dat de mens zoveel begrijpt, dat hij de gave Gods daar zoekt waar zij ligt, en dat wij gedwongen zijn, die te onderzoeken. Als dit een drang is, hoe kan men dan iemand verachten of bespotten die het doet? Degenen die bij de kachel zitten, eten een veldhoen, en zij die de kunsten onderzoeken, eten een melksoep. De hoekblazers[101] dragen

[100] Onduidelijk. Mogelijk verwijst Paracelsus hier naar de wijsheid in de voorafgaande zin.
[101] “Winkelblaser”. Kennelijk een scheldwoord.

kettingen en zijde aan, maar die zich daar ophouden, zijn nauwelijks in staat om linnen te betalen. Wie binnen de stadsmuren zijn, hebben het koud en warm naar believen. Wie binnen de kunsten verblijven, zouden niet eens een schaduw hebben wanneer er geen boom was. Wie zijn buik wil dienen, die volge mij niet. Die volgt degenen die in zachte kledij gaan, hoewel die op reis van geen nut is. Want Juvenalis heeft beschreven, dat alleen diegene opgewekt rondreist, die niets heeft. Daarom nemen zij deze uitspraak in ogenschouw. Opdat zij niet vermoord worden, blijven zij bij de kachel, en keren peren om. Daarom stel ik vast, dat ik tot dusverre mijn reizen redelijk heb doorgebracht, en dat ze mij tot lof en niet tot schande zijn. Dit wil ik betuigen met de natuur: wie haar wil doorvorsen, moet haar boeken met voeten treden.[102] De Schrift wordt doorvorst via haar letters, maar de natuur van land tot land, alsof het een blad is. Zo is de codex van de natuur, en zo moet men haar bladeren omkeren.

[102] De natuur ingaan en daar rondlopen.

DE VIJFDE VERDEDIGING - AANGAANDE HET VERLOST WORDEN VAN FOUTE ARTSEN EN GEZELSCHAPPEN

Aangezien niets zo zuiver is, of het is wel ergens mee bevlekt, is het nodig dat men onderkent wat er bevlekt en wat er zuiver is. In de geneeskunde blijkt dan ook, dat er meer kwaad dan goed is. Als nu Christus twaalf leerlingen heeft gehad, waarvan er één onder hen een verrader was, hoeveel meer zijn er dan niet onder de mensen? Het ligt voor de hand, dat er uit twaalf nauwelijks één goede bij zit. De oorzaak namelijk is, dat aangezien wij alle dingen uit liefde doen, en er zonder liefde niets geschiedt, het slechts vanwege het vergelijken en de betaling is, dat er eigenbelang blijkt, en dat er binnen de geneeskunde corrupte artsen worden geboren die geld najagen, en niet het gebod der liefde in acht nemen. Wanneer iets op eigenbelang gericht is, worden de kunsten gecorrumpeerd, evenals het werk. Want kunst en werkuitvoering moeten uit liefde ontspruiten, anders is er niets volmaakts voorhanden. Zo hebben wij ook twee soorten apostelen, waarvan de ene Christus bemint uit eigenbelang. Daarom werd hem de beurs van het eigenbelang verstrekt. Ook had hij zijn reden om vanuit eigenbelang Christus te verkopen, en eveneens om Hem vanuit eigenbelang de dood in te drijven. Als Christus heeft moeten dulden dat Hij wegens eigenbelang verkocht en verraden moest worden, hoeveel te meer maken de onechte artsen de mens krom en verlamd, en wurgen en doden zij hem, opdat hun eigenbelang vermeerderd en niet gehinderd wordt? Want zodra de liefde voor de naaste bekoelt, zal die voor deze geen goede vrucht meer dragen. En de vrucht die er dan gedragen wordt, bestaat uit eigenbelang. Wij moeten weten, dat er twee soorten artsen zijn. Die welke uit liefde, en die welke uit eigenbelang handelen. Aan hun werken zal men ze beiden herkennen, zodat de echten door de liefde herkend worden, en doordat zij de

liefde jegens de naaste niet breken. De onechten handelen echter tegen het gebod, maaien waar zij niet gezaaid hebben, en zijn als de verscheurende wolven. Zij maaien omdat zij graag maaien, opdat het eigenbelang wordt vermeerderd, ongeacht het gebod van de liefde.

Christus meldt in het voorbeeld van de parel[103] hoe die gekocht werd, zoals ook de akker met de schat gekocht werd. Dat wil zoveel zeggen als dat de liefde niet onder velen is, doch in het kleine ligt. Alsof Hij zei: wanneer gij arts zijt, dan is uw parel de zieke, en die is de akker waarin de schat ligt. Daaruit volgt, dat een arts alles moet verkopen wat hij bezit[104], en de zieken gezond moet maken. Zo handelt de liefde jegens de naaste. Wanneer dat niet geschiedt en gij het uwe behoudt en ook van de zieke het zijne neemt, wordt de Schrift geheel niet gevolgd, en zal geen enkele kunst binnen de geneeskunde volmaakt lijken. Wij moeten namelijk voor ogen hebben, hoe Judas de beurs van het eigenbelang werd toebedeeld, en het de andere apostelen verboden werd om beurzen te hebben, opdat zij zouden eten wat men hun voorzet. Dit zelf opgelegde voorzetten, geschiedt uit liefde. Afsmeken, brutaal optreden[105] en bedelen zijn niet geoorloofd. Want het is nu eenmaal zo, dat het in de liefde ligt, wat wij van de naaste ontvangen, en dat wij het niet kunnen afdwingen. Daaruit volgt, dat binnen de groep die wandelt op de weg Gods, volmaakte werken en vruchten ontspringen aan de gaven die God hun gegeven heeft. Wie echter anders handelen, wie door de Schrift worden uitgestoten, zijn met veel geklaag en ellende omgeven, net als degenen bij wie zij het eigenbelang zoeken. Wel is het zo, dat God in de naaste werkt, tegen de kunst en de artsenij van de foute arts in. Anders zou onder hun handen geen enkele zieke gezond

[103] *Bijbel*, Mattheüs, 13: 44.
[104] *Bijbel*, Mattheüs, 13: 45-46.
[105] “Geilen”. Sudhoff vergelijkt dit in een voetnoot met ‘bédelen’ en ‘bestormen’. Het woord heeft echter nog zeer veel andere betekenissen, waaronder ‘speels en uitgelaten zijn’.

worden. Het behoort niemand te bevreemden, dat ik in de geneeskunde het eigenbelang niet kan prijzen. Ik weet namelijk, dat - aangezien het eigenbelang zo bijzonder verderfelijk is -, de kunsten door het eigenbelang gecorrumpeerd worden, en men zich alleen op de schijn en het verwerven richt. Zonder deze, kan corruptie niet plaatsvinden. Corruptie veroorzaakt de verdraaiing in alle kwesties. Daarom behoort de arts niet te groeien vanuit eigenbelang, doch vanuit liefde. Hij is zonder zorg, maakt zich er niet bezorgd over wat hij morgen zal eten[106], doch gedenkt hoe de leliën in het veld gekleed worden[107] en de vogels gespijzigd[108]. Hoeveel te meer geldt dat voor de mens die wandelt overeenkomstig de wil van God.

Doch nu zich met de geneeskunde een zo onnut volk bemoeit, dat alleen zijn eigenbelang voor ogen heeft en zoekt, hoe kan het dan plaatsvinden of tot gevolg hebben dat ik hen tot liefde maan? Ik, voor mijn part, schaam mij voor de geneeskunde, aangezien die tot zulk een bedrog is gekomen. Er is toch geen vertwijfelde beul, pooier of hondenmepper die zijn mensen- of hondenspek tegen goud verkoopt en daar alle zieken mee geneest? Hun geweten zal hun toch wel zeggen, dat zij onder alle ziekten er slechts één mogen genezen? Doch gelet op hun eigenbelang nemen zij alles aan wat hun toekomt. Zo maken in de geneeskunde alle luie en heilloze leeglopers hun entree, die hun artsenij verkopen, of het te rijmen is of niet. Wie het geld in de beurs kan brengen, heeft de lof dat hij een goed arts is. Ook de apothekers en allerlei barbiers wijden zich aan de geneeskunde, gaan en staan alsof het een houtwagen is, begeven zich in de geneeskunde tegen hun eigen geweten in, en vergeten hun eigen zielen. Alleen om maar rijk te worden, en hun huis en haard en alles wat daarin thuishoort, in te richten en op te poetsen. Het kan hun niets schelen dat het hun onverdiend in handen is gevallen; als het er maar is. Het is volgens de

[106] *Bijbel*, Mattheüs, 6: 25.
[107] Ib., 6: 28.
[108] Ib., 6: 26.

geschriften onder artsen ook gebruik geworden - of het klopt, is mij onbekend -, dat voor een visite een gulden wordt berekend, ongeacht of die verdiend wordt, en dat het piskijken en andere kwesties via een tarief worden bepaald. Met iemand anders medelijden hebben en het gebod van de liefde vervullen, wil maar niet een gebruik of gewoonte worden. Het is ook geen wet meer, want het gaat om nemen, nemen, of het te rijmen valt of niet. En zo verkrijgen zij gouden kettingen en gouden ringen, gaan in zijde gekleed en tonen hun open schande aan de hele wereld, opdat die hen eervol acht en het goed bij een arts vindt passen. Aldus opgesmukt als een beeld rondlopen, is een gruwel voor God. Alsof niet iedereen zich vanzelfsprekend zou moeten schamen voor een beroep dat zo tegen zijn aard door dergelijke onvlijtige lieden gebruikt wordt. Hoewel de kunst op zichzelf een grote schat der natuur is, nemen dergelijke onvlijtige lieden haar niet in aanmerking. Zo zijn er velen die zich op de geneeskunde storten, en iedereen wil haar benutten en niet kennen. Ze zijn dief en moordenaar, en stappen niet door de juiste deur naar binnen. Hun kunst is zwetsen en blaffen. De termijn onderhoudt hen[109], en hun schelmerij en bedrog drijven hen van het ene naar het andere land, maar niet meer terug. Zij zijn net als een bode die een vreemd gerucht brengt. Waar hij ook komt, brengt hij dezelfde preek. Als hij weer komt, let niemand meer op hem. Het is nogal moeilijk en beklagenswaardig, dat een dergelijke kunst met zulke gemakzuchtige, lichtvaardige lieden bezet moet wezen, en in een zodanig verkeerd daglicht wordt gebracht, dat men de waarheid erin niet gelooft. En dat het zover gekomen is, dat hun schurkenstreken dusdanig naar buiten komen[110], dat van ons niemand er geen goede lof van spreekt, en dat men ons

[109] "der Termin erhält sie". Anders gezegd, zolang zij behandelingen voortzetten en aangeven dat die gedurende een bepaalde tijd moeten worden voortgezet, kunnen zij er geld aan verdienen.
[110] Hier wordt niet bedoeld dat ze ontmaskerd worden, maar dat ze juist gunstig geïnterpreteerd worden.

daarentegen allen gelijk acht, zodat ik het gedeeltelijk niet kan aanpakken[111]. De oorzaak is, dat de Joden, als een onnut, arglistig volk, de geneeskunde gebruiken en door het farizese geacht worden. Wie hecht waarde aan een beroep dat door zulke schavuiten geleid wordt? Ondertussen willen alle paarden met één zadel worden bereden, en kent men de ziekte in zijn eigen wezen niet. Doch wat eenieder te binnen schiet, dat is hun kunst. Daar is de ervaring nog niet geworteld, evenmin als de waarheid. Dat is er de oorzaak van, dat de wereld feitelijk bedrogen wil zijn. Daarom moet de geneeskunde worden bezet met zulke knapen, door wie de wereld bedrogen wordt, want een vrome doet het niet. Wanneer de wereld niet bedrogen wenste te worden, zou ze de geneeskunde met anderen bezetten. Aangezien de wereld echter voor een deel niets of weinig wil, kan ze het vrome niet om zich heen dulden, en daarom moet het gelijke met het gelijke geordend worden. Moet iemand zich er niet redelijkerwijs voor schamen dat hij onder dergelijke knapen geteld en benoemd wordt? Niet alleen omdat zij in de geneeskunde omwoelen, doch ook omdat zij hun gezwelg genoegzaam betonen. Ze stellen het zich tot doel om alle religies te kennen en te beheersen, en de macht te hebben om alle dingen te veroordelen of te loven. Zij beroemen zich erop, dat zij alle talen beheersen, en wanneer men het bekijkt, blijkt het met drek te zijn verzegeld. Men zegt, dat de hemel dergelijke dingen bewerkstelligt en dat het firmament er de oorzaak van is. Mij is het firmament ook grotendeels bekend. Ik kan daaruit echter niet ervaren, dat het verkeerde in de geneeskunde geboren wordt vanuit het firmament. Wel weet ik heel goed, dat de lichtvaardigheid van de mens een oorzaak is van het bedrog. Men hoeft niemand anders te beschuldigen dan zichzelf, en niemand verdiept zich in méér, dan hij voor zijn

---

[111] “verargen”. Vertaling onzeker, wegens de talrijke woordbetekenissen.

meesterschap nodig heeft.[112] Iedereen wil vliegen voordat zijn vleugels volgroeid zijn. Het bedrog is, dat iedereen handelt, en nergens van afweet. Door de lichtvaardigheid die in de mens is, boogt hij op een bepaald werk, terwijl hij weet dat hij het niet beheerst. De valse arts bedenkt bij zichzelf: wanneer het niet uitpakt zoals het zou moeten, kun je je best verantwoorden en je schelmerij met God verdedigen, of de schuld bij de zieke leggen. Maar toch moet men jou geld geven; gebeure wat gebeure. De geneeskunde is een kunst die gewetensvol en met grote ervaring moet worden aangewend, en ook met grote vreze Gods, want wie God niet vreest, die moordt en steelt maar door. Wie geen geweten heeft, heeft ook geen schaamte in zich. Het is een schande en laster, of wellicht een plaag, dat men dergelijke goddeloze mensen niet onderkent, en een boom die niets kan, niet omhakt en in het vuur werpt. Want zij nemen zo'n positie in omdat zij zien dat de autoriteiten mild zijn, en grotendeels op hun eigen nut uit zijn. Het is met hen gesteld als met een hoer op de Graben.[113] Daarom is het noodzakelijk dat men onderscheid maakt tussen de artsen die onder de wet van God wandelen, en degenen die onder wet van de mens wandelen. De ene dient in liefde, de andere voor zijn eigen nut. Ik wil hier dus ter plekke ter verdediging aanvoeren, dat ik met de pseudomedici geen zaak maak, noch met hen kan instemmen. Daarentegen wil ik bevorderen, dat de bijl aan de boom wordt gelegd. En van mij verdient het weinig uitstel.

---

[112] "keiner will nicht mehr erfahren bis auf seine Meisterschaft". Hier is een dubbele ontkenning enkelvoudig bedoeld.

[113] "wie einer Huren auf dem Graben". Sudhoff vermoedt, dat Paracelsus hierbij aan Wenen dacht. Dat zou best kunnen, want de Graben (= kuil) is in Wenen een grote straat, die in de middeleeuwen een open riool had.

DE ZESDE VERDEDIGING - TER VERONTSCHULDIGING VAN ZIJN WONDERLIJKE AANPAK EN TOORNIGE AARD

Het is kennelijk niet genoeg dat ik in diverse artikelen word aangetast, maar ook zou ik een vreemde snuiter zijn, met een verkeerd antwoord waarmee ik niet iedereen naar genoegen opsier, en niet iedereen op deemoedige wijze antwoord op zijn voornemen. Dat achten en beschouwen zij bij mij als een grote ondeugd. Zelf beschouw ik het echter als een grote deugd, en zou ik niet willen dat het anders was dan het is. Mij bevalt mijn aanpak eigenlijk heel goed. Opdat ik echter verantwoord hoe mijn wonderlijke aanpak moet worden begrepen, moet gij weten, dat ik van nature niet subtiel gesponnen ben. Het is ook niet de aard van mijn land dat men iets met zijdegespin bereikt. Wij worden ook niet met vijgen opgevoed, noch met mede, noch met wittebrood, doch met kaas, melk en haverbrood. Er worden geen subtiele gezellen gevormd door iets wat je alle dagen aankleeft en in je jeugd ontvangen hebt. Dat is bijna grof vergeleken met de subtielen, onschuldigen en zuiveren, want degenen die in zachte kledij en in vrouwenvertrekken worden opgevoed, en wij die in dennenappels opgroeien, begrijpen elkaar niet goed. Daarom moet de grove als grof worden beoordeeld, ook al meent hij van zichzelf, dat hij heel subtiel en lieflijk is. Dat overkomt mij ook, want wat ik als zijde beschouw, noemen anderen tweedradig en driedradig.[114]

Merk nu verder op, hoe ik mij verontschuldig voor het feit dat ik ruwe antwoorden zou geven. De andere artsen kunnen weinig van de kunsten, behelpen zich met vriendelijke, lieflijke, bevallige woorden, voorzien de lieden met zuchten en schone woorden, leggen alles op lieflijke wijze en omstandig uit voor een feitelijk afscheid en zeggen: Kom spoedig weer, geachte

[114] In feite getwist en getwijnd. Met andere woorden, complexer van structuur.

heer, geachte mevrouw; ga heen, geef mijnheer begeleiding, et cetera. Dan zeg ik: Wat wilt gij nu, maak nu maar geen haast, zo dringend is het niet! Nu heb ik een teer punt aangeroerd.[115] Zij hebben de zieken zo voor de gek gehouden, dat dezen geloven dat vriendelijk en liefkozend leven, op de pen kluiven, betuttelen[116] en veel dankzeggen de kunst en de geneeskunde is. Iemand die net uit zijn negorij is weggelopen, noemen zij een jonker. Weer een ander noemen zij heer, uwe wijsheid. Het is een schoenmaker en een dommerik die ik bij de voornaam noem. Daarmee verspil ik, wat ik in het vat heb.[117] Ik ben voornemens niets met de mond te winnen; alleen met de werken. Mochten zij dat echter niet van zins zijn, dan kunnen zij op hun manier gemakkelijk zeggen, dat ik een zeldzame, wonderlijke gast ben en weinig goede attesten afgeef. Het is echter niet mijn plan om met vriendelijk liefkozen in mijn onderhoud te voorzien. Daarom kan ik niet gebruiken hetgeen mij niet past en wat ik niet geleerd heb. Daarom is het niet nodig om dergelijke vleierijen te gebruiken, en eeniedere domkop op handen te dragen wien het niet zou passen dat hij op een mestkar werd gedragen. De geneeskunde moet zodanig zijn, dat de arts antwoord geeft naar zijn vlees en bloed, en naar gelang zijn landsaard en zijn aangeboren karakter ruw, grof, hart, zacht, mild, deugdzaam, vriendelijk, lieflijk is, en hoe hij dus van nature is. Daarbij ervan uitgaand dat het niet zijn kunst is, doch slechts een zo kort mogelijk antwoord dat bij het werk past. Dat wil zeggen, dat de raaf moes om de bek wordt gestreken.[118] Wat de kwestie betreft, acht ik mij genoeg

[115] "Jetzt habe ich in den Pfeffer gehoffiert."

[116] "zuthütelen". Sudhoff ziet dit als "schmeigeln", dus 'vleien', maar etymologisch lijkt mij 'betuttelen' waarschijnlijker te zijn.

[117] "im Hafen".

[118] Onduidelijk, aangezien Paracelsus net heeft betoogd dat stroop-likken niet zijn werkwijze is. Het kan zijn, dat de zinsonderdelen wat ongelukkig geplaatst waren, en dat bedoeld is: "Daarbij ervan uitgaand dat het niet een kunstje is - doch slechts (...) -, en dat de raaf

verdedigd met deze analyse. Weliswaar doet het zich voor, dat ik een wonderlijker aanpak nodig heb bij de zieke die zich niet houdt aan de door mij voorgeschreven handelwijze. Iedereen kan zich voorstellen, dat een dergelijke wonderlijke aanpak niet zonder reden wordt ingezet, opdat men de waarachtige artsenij vindt, de zieke gezond wordt, en ik verder ongeschaad blijf. Een tortelduif zou nog toornig worden met dergelijke verdomde zotten.

Verder beklaag ik mij over verscheidene van mijn assistenten die mij verlaten hebben, en ook over verscheidene van mijn leerlingen, omdat geen van hen vanwege mijn wonderbaarlijke methoden bij mij kon blijven. Neem kennis van mijn antwoord. Het heeft de beul behaagd om mij 21 assistenten af te nemen en van deze wereld af te slachten. God helpe hen allen. Hoe kan iemand bij mij blijven, wanneer de beul hem niet bij mij wil laten blijven? Wat heeft mijn wonderlijke aanpak hen aangedaan? Hadden zij zich aan de aanpak van de beul onttrokken, was dat de ware kunst geweest. En toch zijn er sommigen die zich aan mijn zijde hebben geschaard en ook aan de beul ontsnapt en ontkomen zijn; die zich ervoor verontschuldigd hebben dat ik merkwaardig ben, en dat niemand raad met mij weet. Hoe kan ik echter niet wonderlijk zijn, wanneer een knecht niet een knecht is, doch een heer? Hij probeert zijn kans waar te nemen, laat mij daarbij in het ongeluk storten en te schande worden, en verheugt zich daar dan in. Als zij mij jegens de zieken in diskrediet brengen, nemen zij ze achterbaks - zonder mijn willen en weten - over, binden zij ze voor half geld aan zich, en zeggen zij dat zij mijn kunst meester zijn, en die van mij hebben afgekeken. Na een dergelijk versagen[119] kunnen en willen zij nimmer naar mij toe, en de zieken evenmin. Zoals ik het ervaar, is het boevenwerk handel. Laat

---

geen moes om de bek wordt gestreken." Ik merk vaker, dat Paracelsus een ontkenning op een zodanige wijze verwoordt, dat die binnen de zinsopbouw niet goed meer te duiden is.

[119] "Absetzen". Vertaling onzeker. Heeft vele woordbetekenissen.

iedereen afmeten hoe eerlijk die handel is. Doctoren, barbiers, badhouders[120], leerlingen, knecht en schurken. Moet daar een lam van komen? Uiteindelijk levert dat een wolf op! Met die moet ik te voet hollen en hem berijden. In elk geval troost het mij allerwegen, dat ik volhard en blijf, terwijl zij verdwijnen en men hen verkeerd begrijpt. Ook is het zo, dat doctoren zich over mij beklagen. Dat is niet vreemd, want het zeggen van de waarheid doet iemand pijn wiens list aan den dag wordt gebracht. Hoevelen zijn er echter, die daarom gunstig over mij spreken? Daar zijn ook doctoren onder. Verder zijn de apothekers mij vijandig gezind. Zij zeggen dat ik zeldzaam, wonderlijk ben, et cetera. Niemand kan mij recht doen, terwijl toch eenieder die redelijk handelt mij recht kan doen. Doch er is mij niets aan gelegen, dat ik een vervangingsmiddel[121] geef, feces in plaats van musk[122]. En ook niet, dat ik het leerlingenboek[123], het vervangingsmiddel, toelaat en aanvaard, noch voor gebruik toesta. Van datgene wat zij mijzelf geven, is niet een derde deel goed, en verder in het geheel niets goeds, en ook niet van gedeelten waarvan zij zeggen dat het dat is. Moet ik mijn zieken het vervangingsmiddel toedienen dat niets uithaalt? Dat zou mij tot schande, en mijn zieken tot verderf leiden, en wellicht de dood in leiden. Zo ik dat meld op de mij aangeboren wijze, die ik zeer vriendelijk inschat en acht, noemen de leeglopers[124] dat een toornige, wonderlijke wijze. Andere doctoren zouden niet zo zijn; alleen ik. Daarbij schrijf ik korte recepten, niet van

---

[120] "Bader", in de zin van chirurgen die een badhuis dreven, aderlatingen uitvoerden en body scrubs toepasten.

[121] "*Quid pro Quo*", 'voor wat, hoort wat'. Volgens Sudhoff werd deze term in de middeleeuwen gebruikt voor een farmacologisch vervangingsmiddel wanneer het origineel niet voorhanden was.

[122] "*Merdum pro Musco*".

[123] "Bachantenbuch". Een 'Bachant' was in de 15e en 16e eeuw een aankomend student.

[124] "Dickendacker", een onomatopee. Feitelijk: 'dobbelaars'.

veertig of zestig regels[125], weinig en zelden, schud hun[126] beurzen niet uit, en breng hun niet veel geld in het laatje. Dat is de handel waarom zij mij bestrijden[127]. Oordeel nu zelf: aan wie ben ik meer schuldig? En aan wie heb ik als doctor gezworen? Aan de apotheker, om die te helpen vanuit zijn buidels uit zijn keuken, of aan de zieken, vanuit de keuken met wat die te bieden heeft? Zie nu, geachte heren, hoe wonderlijk ik ben, of hoe slecht het met mijn hoofd gesteld is. Zou ik koste wat kost mijn toornige aanpak verdedigen, dan zou u rood van schaamte worden en met een schuin oog aangekeken worden. Het spreken over de beginselen jegens hen[128] die mij dermate beschuldigen en interpreteren, beginselen op grond waarvan zij menen mij te moeten kleineren, zal bij hen veel van hun schelmenstreken aan den dag brengen, en verder grote schade doen, bij alle vrome rechters en ondervragers. Daarom grijp ik nu een weinig een aantal bedriegers[129] en artsen[130] aan, alsook de beweegredenen die zij tegen mij hebben, op grond waarvan zij mij een wonderlijk en zeldzaam mens noemen. Ik ga ervan uit, dat het er maar weinig zijn, want het zou hen net zo vergaan als het sommigen vergaan is over wie ik melding heb gedaan. Weet daarom, als gij mij hier in deze zesde verdediging wilt begrijpen, dat gij, die dit hoort, met hetzelfde oordeel en met gelijke weging de dingen moet meten, en moet bedenken, dat niet alles uit een zuiver hart voortkomt, doch uit troep, waarvan uw mond overloopt, om uzelf beter te doen overkomen, en mij te kleineren.

---

[125] “Stück”.

[126] Bedoeld zal zijn: van de patiënten.

[127] “ausrichten”. Vertaling onzeker. Heeft vele woordbetekenissen.

[128] Paracelsus maakt niet altijd even helder onderscheid tussen degenen over wie hij het heeft, en degenen tot wie hij zich richt.

[129] “Balbierer”. In feite ook ‘barbiers’, ‘bedriegers’.

[130] “Bader”. Arts, barbier.

DE ZEVENDE VERDEDIGING - DAT IK NIET ALLES WAARAAN IEDEREEN BEHOEFTE HEEFT, WEET, KAN, OF VERMAG TE DOEN

Ik moet bekennen, dat ik niet ieders wil kan doen en vervullen, zoals hij dat van mij, zeker en ongetwijfeld, verlangt. Ik kan het niet, noch ligt het in mijn vermogen. God heeft de geneeskunde nu eenmaal niet dusdanig naar hun wil ingericht, dat die precies doet wat iedereen wil en waarmee hij komt aanlopen. Wanneer God zulke mensen niets gunt, noch geven wil, wat moet ik daar dan aan doen? Ik kan God immers niet dwingen of overweldigen; maar omgekeerd Hij mij en alle anderen wel. Zij dragen dus een algehele verantwoordelijkheid. Wanneer zij God aangenaam of tot genezing welgevallig zouden zijn, had Hij hun de natuur niet onthouden. Het is te vergelijken met iemand die een aantrekkelijke, fijne jongeling wil zijn en op iedereen voor wil liggen, en die wil dat alle vrouwen en meisjes dol op hem zijn, terwijl hij krom geboren is, met een bochel op de rug als een luit, en verder ook zonder persoonlijkheid is[131]. Hoe kunnen de vrouwen hem dan mogen, als hij zijn eigen aard niet mag, die hem in het moederlichaam bedorven heeft en niets goeds uit hem heeft gemaakt? Opdat ik u goed onderrichte, bedenk dan: als God iemand niets goeds gunt, hoe moet de natuur hem dan iets goeds gunnen? Als die twee gunsten er niet zijn, wat moet de arts dan? Wie kan hem dan berispen? Nu zeggen zij: wanneer ik bij een zieke kom, weet ik niet van meet af aan wat hem mankeert, want ik heb enige tijd nodig om daar achter te komen. Dat is waar, want wie al vanaf het begin oordeelt, moet dat aan zijn domheid wijten. Bij het opruimen[132] is het eerste oordeel foutief, en van dag tot dag weten zij hoe langer hoe minder wat het is, en maken zij zichzelf tot leugenaars. Ik hoop van dag tot dag steeds meer tot de waarheid

---

[131] “und hat auch sonst keine Person am Leib”.
[132] “am Auskehren”.

te komen. Want met de verborgen ziekten is het niet zoals met het herkennen van kleuren. Bij kleuren ziet men goed wat zwart, groen en blauw is, et cetera, maar als er een gordijn voor had gehangen, zou u het ook niet weten. Om door een voorhang heen te kunnen kijken, moet men zo hard blazen als nog nooit is voorgekomen. Over wat de ogen ons meedelen, valt vlotweg nog wel te oordelen, maar als iets aan de ogen verborgen is, proberen we vergeefs het zo te vatten alsof het zichtbaar is. Neem bijvoorbeeld een mijnwerker. Hij kan nóg zo goed, juist, kundig of vaardig zijn, maar als hij voor de eerste keer een erts aanschouwt, weet hij niet wat het bevat, wat men ermee kan, hoe het behandeld moet worden, of het geroosterd, gesmolten, gescheiden of verbrand moet worden. Hij moet het eerst opwerken, talloze toetsen en proeven uitvoeren, en kijken waar hij dan uitkomt. Als hij het dan goed door de zeef heeft gevoerd, kan hij zich een bepaalde weg voornemen om eruit te komen, en zo moet het ook. Zo geldt tevens voor de verborgen, slepende ziekten, dat men er niet zo snel een oordeel over mag vellen, zoals de humoristen[133] het deden. Want men vindt niet licht een hond of een kat in de keuken. Hoeveel te minder is dat het geval in een gevaarlijke, heimelijke kwestie. Dat men de dingen afweegt, afmeet en uitprobeert, zoveel de pogingen het toelaten, valt niemand kwalijk te nemen. Wanneer men dan met de juiste kunst te werk gaat, ligt daar de kostbaarheid, ligt daar de schat. Zo moet men met dergelijke ziekten omgaan. De humoristen echter proberen het niet met uittesten, doch met tekstueel uittesten en met aanbevelingen. Daardoor verdwijnen velen het kerkhof in voordat zij erachter komen, en komen zij er niet meer achter. Zo ziet hun kunst er dus uit, en een dergelijke kunst moet over mij oordelen? Ik kan niet alles, maar wat

[133] Degenen die op grond van de leerstellingen van Claudius Galenus, 129-216, uitgaan van de vier lichaamssappen, ofwel *humores*. Het betreft gele gal, slijm/vocht, zwarte gal, en bloed. Paracelsus was hier sterk tegen gekant.

kunnen zij, die menen dat men uitsluitend door hun *Summa*[134] gezond wordt? Het is hun Avicenna, hun Rabi Moises[135], kortom, het gaat zoals het gaat. Dat zijn hun *Aforismi*[136], die iemand in de kortst mogelijke tijd naar het kerkhof helpen.

Waarom werpt gij mij voor de voeten dat ik iets onmogelijks niet kan genezen, terwijl gij hetgeen mogelijk is, zelf niet kunt genezen, en het dusdanig verknalt dat ik het weer moet herstellen? Hoe kan ik een afgehakt hart genezen, een afgehakte hand er weer aanzetten? Wie is het in het licht der natuur ooit mogelijk geweest om de dood en het leven samen te voegen en te verenigen, en wel zo, dat de dood het leven ontvangt? Dat is niet natuurlijk, maar goddelijk. Hoe moet ik dat doen, terwijl gij wonden niet kunt helen waarin de dood niet eens aanwezig is? Die lokt gij zelfs nog naderbij. Gij zijt verziend, kijkt in de verte en ziet uzelf niet van nabij. Ik zal aan de hand van uw geweten bewijzen, dat het u tot lering is en aanduidt dat ge er tegenin druist en handelt, en dat gij u verheft met hetgeen u tot schande voert. Want gij hebt de geneeskunde van God om daarmee alle mogelijke dingen te verdrijven, maar soms lukt het en soms niet. Waarom beschuldigt gij mij er dan van, dat ik bij onmogelijke ziekten niets kan uitrichten wanneer mij daartoe de artsenij noch gegeven, noch geschapen is? Daarmee kent gij ook de afronding van deze verdediging. Hoe is het mij mogelijk om iets te genezen wanneer de schade in de apotheken is ge-

---

[134] Het begrip '*Summa*' wordt hier in één adem genoemd met Avicenna, ofwel of Ibn Sina, 980-1037. Perzisch universeel geleerde. Daarom zal Paracelsus Avicenna's *Summa Medicinae* bedoeld hebben, ofwel de *Al-Qanun fi al-Tibb* (Canon van de geneeskunde). Het was een medisch standaardwerk, dat samen met de werken van Galenus toonaangevend was in de middeleeuwen. Het geldt nog steeds als een van de geniaalste werken op medisch terrein. Paracelsus zal met name het standpunt over de *humores* hierin veroordeeld hebben.

[135] Rabbi Moshe ben Maimon, 'Maimonides', 1135-1204. Arts, filosoof.

[136] Medisch werk van Hippocrates.

schied?[137] En als de schade in de keuken geschiedt, wie kan er dan van eten?[138] Hoe kan men van afval een pels maken, of een harnas voor de koude?[139] Hoe kan ik genezen met een vervangingsmiddel[140] waarmee gij al uw zieken verderft? Gij moet het geluk hebben dat gij met uw vervangingsmiddel goed aanvangt en voleindigt. Wie kan met bedrogen specerij uitrichten wat alleen de legitieme toekomt? Wie kan voleindigen wat hij zich voorneemt, als dat met groene kruiden moet geschieden en men de persoon de beschimmelde verstrekt? Wie kan het verdragen, dat men in plaats van diagridium[141], sap van de tithymalus[142] geeft? Wie kan het verdragen of dulden dat men gedestilleerd schoenmakerspek in plaats van Benedictusolie[143] geeft? En kersenmoes met theriac vermengt, als een *mithridatum*? En moet ik - zoals de noodzaak vereist - vertellen over uw *simplicia*[144] en *composita*[145], hoe het daarmee gesteld is; waar zou dat toe leiden?

---

137 "so mir der Hagel in die Apotheken schlägt".
138 "So der Schauer in die Küchen schlägt". Tussen de begrippen 'Hagel' en 'Schauer' bestaat maar een gering onderscheid.
139 "Wie kann ein Pelz für den Schuß sein, oder ein Harnisch für die Kälte?" Vergelijk de Duitse spreuk 'Harnisch dient nicht vor die Kält, Beltz den Schuss nicht auffhelt'. De essentie van dit in feite onvertaalbare idioom is, dat alles zijn juiste bestemming moet krijgen. Het 'Schuß' is dat gedeelte van een pels wat beschadigd en onbruikbaar is, dus uitschot.
140 "*Quid pro Quo*".
141 Eucharius Rötzlin (Roeslin), 1470-1526, vermeldt in zijn *Kreuterbuch von natürlichem Nutz und gründelichem Gebrauch der Kreutter, Baum, Gesteud und Früchten*, 1550, dat dit een middel is tegen cholera, slijm en melancholie. Uit andere bronnen blijkt, dat het gaat om het psylliumzaad, ofwel vlooienzaad. Het is nog steeds in gebruik als laxeermiddel, als middel bij ingewandsklachten en als cholesterolverlager.
142 "*succum Tithymalli*". Het betreft het sap van deze plant.
143 "*Picem calceatorinam distillatam pro oleo benedicto*."
144 Enkelvoudige middelen.

Daarmee wil ik mij tot slot verdedigd en beschermd weten, tot ik weer uit de tent word gelokt, en ook dan zal er, als God wil, wel weer een pennenstreek te bedenken zijn. Ik wil hiermee dan ook alleen bepleiten, dat de vromen en rechtvaardigen met het juiste geweten zich niet om mijn schrijven bekommeren. De noodzaak vereist namelijk dat ik met een verantwoording kom, en ook Christus heeft zichzelf verantwoord en heeft niet gezwegen. Iedereen moet dus weten, dat zich verantwoorden redelijk en passend is, opdat degenen die zich met gezwets onderhouden en zich daarin verheugen, niet helemaal verstokt en verblind raken. Zou men hen niet antwoorden, dan zouden zij hun gelijk binnenhalen en zichzelf voor juist houden, en zou het tot nog meer dwaling, onraad, ongeval en verleiding leiden. Daarom betekent antwoord geven, dat iedere tegenwoordige en toekomstige verleiding voorkomen wordt, en dat openbaar wordt wie de schreeuwers zijn. Om die reden heeft het mij plezier gedaan te antwoorden, en mij te beschermen tegen al diegenen wier hart vol onlust zit, opdat wij van beide kanten zichtbaar worden. Want het zal onvermijdelijk tot laster komen, doch wee degene door wie hij komt. Dat wil zoveel zeggen, als dat het onvermijdelijk is dat leugenaars spreken in strijd met de waarheid, doch wee hun, want de waarheid brengt de leugens aan den dag. Wanneer hun gelaster zou zwijgen, zou ook de waarheid zwijgen. Vandaar dat het nodig is, dat de leugen en de laster niet zullen en mogen zwijgen. Die moeten eruit, doch wee hun! Gij, lezer, behoort alle dingen gelijkelijk af te wegen en af te meten, opdat uw lezen vrucht, nut en het goede voortbrengt.

---

[145] Samengestelde middelen.

SLOTREDE

Wanneer gij, lezer, mij aldus in deze verantwoording grotelijks hebt begrepen, en goed hebt gemerkt dat ik het op zijn mildst heb aangevat, dan moogt gij bij uzelf wel concluderen hoe lichtvaardige en nutteloze lieden praten en handelen. Gij moogt bij uzelf ook wel overdenken dat dit alles slechts van artsen afkomstig is, en bovendien menen met welke lieden de geneeskunde voorzien is. De huidigen zijn net als het ongelijke paar Podalirius[146] en Apollo. Zou de natuur zelf, dezulken wellicht schrik kunnen aanjagen? Want de natuur herkent haar vijand heel goed, zoals een hond een hondenmepper. De Heilige Schrift bewijst afdoende, met welke lof de geneeskunde, en met welk een eer de arts geprezen moet worden. Er bestaat zoiets als iemands eigen inzicht, zoals dat tot Hippocrates werd gesproken, tot Apollo en Machaon, die met de juiste instelling de geneeskunde beoefend hebben; wonderen, tekenen en werken hebben voorgesteld; en als lichten in de natuur zijn verschenen. Ik kan met mijn simpele verstand wel aanvoelen, dat de Heilige Schrift niet gesproken heeft tot hen

---

[146] Podalirius. Hij is, zoals ik al eerder heb opgemerkt, een mythologische zoon van Asclepius. Verderop in de tekst wordt Machaon genoemd, zijn broer. Beiden waren evenals hun vader arts. Opgemerkt moet worden, dat Sudhoff in een voetnoot verwijst naar de eerste druk van dit werk van Paracelsus, waar 'Podalirius' stond, terwijl een latere druk, de Husersche, 'Polydorus' vermeldde. Hij acht in dit verband Podalirius juister, gezien diens relatie met Machaon. Er is echter wel degelijk ook een relatie tussen Polydorus en Apollo, daar eerstgenoemde bij Apollo - althans bij het orakel (waarachter Apollo de genius is) - te rade ging om zijn afstamming te achterhalen. En verder zie ik de relatie tussen Podalirius en Machaon ook wel, maar niet tussen Podalirius en Apollo. Althans, alleen zeer indirect, aangezien de vader van Podalirius, Asclepius dus, samen met Apollo wordt aangeroepen in de Eed van Hippocrates. Het is mij tot slot onduidelijk wie de naamsverandering in de tekst geëntameerd heeft, en of dit op aanwijzing van Paracelsus zelf geschied is.

die zonder werken zijn, tot de luidruchtigen, noch tot de huurlingen, doch tot hen, die in de machaonische voetstappen zijn getreden. In de voorgemelde geschriften is goed te merken, dat op aarde moeite en arbeid wachten. Ik schat echter, dat wanneer de autoriteiten die goed geleerd hebben hoe zij de dingen moeten onderscheiden, ook ziek in zo'n ziekenhuis hadden gelegen, zij van de liefde tot de naasten een vriendelijker dunk zouden hebben gekregen.[147] Het lieflijke landschap in Kärnten heeft het in hun gemoed gevat. Men vertegenwoordigt Mecenas en geeft tegenwoordig een hippocratisch onderdak, ter bescherming en beschutting[148]. Daarmee verlene God vergelding, vrede en eenheid, amen.

[147] In het origineel mengt Paracelsus ook hier bepaalde persoons-vormen en gezegden.
[148] "in Schirm und Schutz". Stemt uit het eerste Mariagebed, *Sub tuum praesidium*. Concilie van Efeze, 431.

HET TWEEDE BOEK, LABYRINTHUS MEDICORUM GENAAMD, DOOR DE HOOGGELEERDE HEER THEOPHRASTUM VON HOCHENHEIM, DOCTOR IN DE BEIDE GENEESWIJZEN, UITERST IJVERIG VERVAARDIGD EN BIJEEN GESCHREVEN

Theophrastus von Hochenheim, et cetera, zendt de hippocratische doctoren zijn groet.

Het is nu, dunkt mij, de tijd en het uur dat het redelijkerwijs geschiedt dat ik aanduid uit welke boeken ik geleerd heb, opdat menigeen het zich niet langer afvraagt. Weet dan, geachte heren en goede vrienden, dat de boeken die bij u en mij via de Ouden zijn terechtgekomen, niet voldoende deugdelijk zijn. Ze zijn namelijk niet volkomen, doch zijn een onzekere schriftuur, die meer voor misleiding dient, dan voor de rechte, juiste weg. Ik zag mij dan ook genoodzaakt ze achter mij te laten. Nu is het evengoed zo, dat een leerling niet zonder meester kan. De leerling moet van de meester leren. Ik heb mij steeds vaker afgevraagd waar nu die meester is die onderricht geeft, terwijl de schrijvers[149] niet voor leraren mogen worden gehouden. Ik vroeg mij toen af, hoe men - als er op de hele wereld geen enkel boek en in het geheel geen arts zou wezen - zou kunnen leren. Dan blijkt, dat men zich de artsenij zonder menselijke meester toch eigen kan maken. Het hoe en waarom, heb ik hier samengesteld. Het gaat om die boeken, welke het ontwerp van alle kunsten en theorieën bevatten en de ware, belangrijkste boeken zijn. Welke dat zijn, komt in dit boek nog ter sprake. Daaruit kan iedereen overwegen en feitelijk weten, dat de mens zijn heil niet in de mens moet zoeken, als in een unieke meester. Hij moet de mens daarentegen laten voor wat hij is, en de belangrijkste boeken zoeken, om daarin volmaakt te worden. Dat is de gehele reden om in het natuurlijke licht te wandelen,

[149] Van de werken uit de oudheid.

hetwelk de mens niet geven kan vanuit zichzelf en uit eigen begrip. Iets vormt de mens, doch onvolmaakt. Wat volmaakt moet worden, moet men verder zoeken, namelijk aan de bron waaruit alle mensen drinken. Ook al hebben God, St.-Petrus en andere heiligen de macht om de duivel uit te drijven, de doden levend te maken, et cetera, kunnen zij deze macht aan niemand schenken, want zo luiden de lering en het onderricht van God. Ook moeten wij het[150] van God en bij God verkrijgen. Daarom is het in de geneeskunde zo, dat de mens slechts een eenvoudig voorschrift kan geven. Het volmaakte moet aan het licht der natuur ontnomen worden, zoals de apostelen het aan God hebben ontnomen. U moet aan het volgende voorbeeld denken. De apostelen hebben Christus niet vanuit henzelf gepredikt, doch door Hem, die met vurige tongen in hen gesproken heeft. Die is hun onderwijzer geweest. Een dergelijke school is ook bij de artsen te vinden. Het licht der natuur onderwijze de arts, vanuit de filosofie, vanuit de astronomie. De mens krijgt het onderwijs dus niet van zichzelf, omdat het licht zich immers in het geheel niet in hem bevindt. En opdat dit door u goed wordt begrepen, heb ik mij voorgenomen de belangrijkste boeken van het natuurlijke licht te presenteren, opdat gij ziet waar de school der filosofie ligt, en hoe men de juiste boeken moet zoeken. Ik bedoel hiermee, dat het niet nodig is om verder de papieren boeken ter hand te nemen; voor u, net zo min als voor mij. Want wie komt met het aanhoren van de flauwekul van een willekeurige prediker tot een conclusie of vindt de waarheid? In de boeken[151] kan niemand verleid worden, want als men die doorleest, treft men daarin alleen de waarheid aan, hetgeen hierna zal blijken. Want in hen staat geschreven hoe wij allen onze naasten moeten en mogen dienen, tot hun nut en niet tot hun schade. Daarmee beveel ik u, zoals gij zijt - nu gij lichaamsverzorgers wordt - van ganser harte aan bij de

---

[150] Het natuurlijke licht.
[151] “in den Büchern”. Hier is bedoeld: ‘in de belangrijkste boeken van het natuurlijke licht’, waarnaar Paracelsus zojuist verwees.

loffelijke heren in de gemeente van het aartshertogdom Kärnten[152], die zich u - als in een natuurlijke hulp verordineerd - getrouwelijk laten aanbevelen, met name gezien de grote liefde en welgezindheid die gij redelijkerwijs alle zieken betoont, opdat zij geholpen worden. Bedenk ook, dat God gezegd heeft, dat de wijze man niet de artsenij moet verachten waarin God met name werkt en woont. Gegeven op de eerste dag van augustus, in het 38e jaar.

---

[152] Paracelsus' vermaning eindigt met het jaartal 38 (lees: 1538). Dat was het jaar dat hij naar Kärnten was teruggekeerd, in de verwachting dat hij daar veel hulp zou krijgen. Die hulp bleef echter uit, en in 1540 vertrok hij naar elders.

VOORWOORD VAN DOCTOR THEOPHRASTUS VON HOHENHEIM BIJ DE DOOLHOF VAN MEDISCHE DWALINGEN

Opdat men niet dwaalt, en iemand niet in een doolhof heen en weer gaat en niet weet hoe hij er uitkomt, is het nodig degene die naar binnen is gegaan, weer naar buiten te leiden. En om ervoor te zorgen dat degene die naar binnen wil, niet naar binnen gaat, is het nodig dat men dat verhindert. De religie van de geneeskunde is - ter vergelijking - in een doolhof geraakt. Ronddolen en weten is heel verstandig[153], maar het dolen en weten heeft twee kanten. Degenen die verdwalen en noch de *Monoculus*[154], noch de ingang kunnen vinden, zijn de weg kwijt, als de blinde die nergens kennis van draagt. Deze gaat en zoekt, en daar komt nooit een einde aan. Voor de een is het een slakkenhuisje, voor de ander een verwarde kluwen van een haspel. Ze zoeken waar niets is, en ze vinden er niets, en wat ze vinden, is niets. Er zijn anderen die naar binnen gaan, tot zij in het hart van de doolhof komen. Wanneer zij daar zijn, vinden ze de *Monoculus*, die sommigen de *Minotaurus* noemen. Wanneer hij gevonden is, is hij de koning van allen die bij hem blijven, en regeert de *Monoculatus* met zijn kennis. Het is een zware dwaling wanneer de kunst dwaalt. Dat iemand qua wijsheid dwaalt, valt onder de ergste dwalingen, en dientengevolge de duisterste.

Bovendien experimenteren zij veel tijdens het dwalen. Aldus reizen zij van hot naar her, en toch geraken zij niet bij de uitgang en worden ze steeds duizeliger en bozer, want in de verte staan duistere sterren. Zij vinden in deze doolhof de experimenten der experimenten en alle buitengewone doolho-

---

153 “ist ein guter Verstand”. Paracelsus duidt hier ongetwijfeld op zijn eigen rondzwerven waarmee hij kennis opdeed.

154 “nicht (...) den *Monoculum* (finden)”. Dus de ‘Eenoog’, ofwel de ‘*Minotaurus*’.

ven. Zoals de meester is, is ook de leerling; zoals de smid is, is ook zijn gereedschap; zoals de kunst is, is ook het werk. Wat bij de *Minotaurus* verblijft, die de *Monoculus* is, is totaal blind. Het is echter noodzakelijk, dat de koning beter ziet dan zijn rijk. Aangezien hij beter moet zien, moeten de anderen, de inwoners van zijn rijk, helemaal blind zijn, net als hun studies, hun leerstellingen, hun werken, hun speculaties, hun wijsheden, hun kennis, hun praktijk, hun proefnemingen. Wie zonder oog de doolhof ingaat, ziet van datgene wat het oog niet ziet, zelf ook niets. Zo'n dwaling is nog erger, want zij zullen zien dat zij op de *Minotaurus* lijken, die alleen al met dat ene oog genoeg te stellen heeft, opdat hij zichzelf niet over het hoofd ziet en de anderen laat vertrekken[155]. Want het ene oog kijkt naar opzij, en het andere is verduisterd.

Zo ziet gij, hoe bezwaarlijk het dwalen in de kunsten, in de wijsheid en in het verstand is, en hoe schadelijk voor degenen die in de doolhof moeten afwachten hoe zij op de juiste plek belanden. Vele honderden, ja duizenden, dwalen rond en zijn er nog niet uitgekomen. De Joden hebben zich zeer op de geneeskunde beroemd, en zij schamen zich nog steeds niet voor de leugen dat zij de oudste geneeskunde hebben. Zij zijn ook de oudste schelmen onder alle naties. Maar waar bestaan hun geneeswijzen dan uit? Wat hebben zij? Wat doen zij? Wat kunnen zij vanuit hun boeken? Met die werken kunnen zij niets, behalve bedriegen. Zij zijn tegen God opgestaan en tegen Zijn zoon, en doen dat nog steeds. Hoe kunnen zij tot de natuur afdalen, nu God die aan hen ontnomen heeft en hen tot bespotte, schandelijke lieden heeft gemaakt? En wat al die heldhaftigen aan lijf en goed, die hun beschermers zijn en met hen handelen, aan goeds kunnen, hebben zij van vreemden. Want zij zijn door God niet in de geneeskunde opgevoed en aangesteld, maar wel is hun opgedragen dat zij op God wachten en hem alleen dienen. Dat is hun opgave geweest. Waartoe zij zich verder

---

[155] Namelijk de gevangenen die periodiek aan de *Minotaurus* geofferd werden.

verstout hebben, is verkeerd, en bedrog. Aan de heidenen is de geneeskunde gegeven; dat zijn de oudste artsen.

Dat heeft tot gevolg gehad, dat de Grieken in de geneeskunde geweldig terug begonnen te vallen, en dat door tal van oorzaken. Daarbij hadden leugens zo de overhand, dat de Arabieren zich verstout hebben daarin net zo te handelen, en alle andere naties evenzo. Het is echter gegaan zoals het met alle dingen gaat: hoe meer scherpzinnigheid[156], des te meer dwalingen. Want de mensen hebben geen inzicht[157]. Dat is alleen te vinden bij degene in wiens hand het is. Daarom zijn de laatsten als de laatsten gekomen, en dezen hebben zich met de dwaling beziggehouden, om die te verpletteren. De laatsten worden de besten. De eersten hebben weinig gekund en tot weinig gediend. Het komt dus op de laatsten aan, want anders is alles verspild. Om te ontdekken waar de dwaling zijn oorsprong vindt, ben ik vastbesloten om de juiste boeken aan te duiden waarin men de dwaalwegen kan onderkennen. En als men die heeft beoordeeld, gaat men op weg. Niet naar de eenogige *Minotaurus*, maar naar degene met drie ogen, besloten in één godheid[158], zodat men op die weg handelt en wandelt. En wie aldus wandelt, is zalig. Wie zalig is, is zonder dwaling, zonder bedrog, en heeft geen bedrog in zijn hart.

---

[156] "Witz". Vertaling onzeker. Dit woord heeft talloze, zeer uiteenlopende betekenissen.
[157] "Verstand".
[158] Met wie Jupiter bedoeld kan zijn, maar ook de Drie-eenheid van de christelijke Kerk.

Theophrastus - De Lezer Heil[159]

Ondertussen, lezer, roept men over mij, dat ik degene ben die in de geneeskunde binnenvalt, zonder - zoals het hoort - door de juiste deur naar binnen te gaan. Welnu, lezer, tegenover u wil ik mij verantwoorden, en wel aldus. Zegt gij mij, hoe men in de geneeskunde door de juiste deur naar binnen gaat? Is dat door Avicenna, Galenus, Mesue, Rasim[160], et cetera, of door het licht der natuur? Want er zijn twee ingangen. De ene ingang is via de genoemde boeken. De andere ingang is in de natuur. Is het nu niet redelijk, lezer, dat inzichtelijk wordt gemaakt welke deur de ingang vormt, en welke niet? De deur die het licht der natuur is, is namelijk de juiste. De andere is boven bij de schedel[161] naar binnen gekomen, want ze horen niet bij elkaar. Aan de ene kant zijn er de geschreven boeken[162], aan de andere kant is er het licht der natuur. Aan de ene kant is er het *Lumen Apothecariorum*[163], aan de andere kant het licht der natuur. Nu ze niet dezelfde weg bewandelen, en de juiste weg toch in een ervan moet liggen, acht ik dát boek het juiste, wat God zelf heeft gegeven, geschreven, gedicteerd en gezet. De andere boeken mogen qua hun bedenkingen, overwegingen en meningen zoveel geven als ze willen, maar dat doet aan de natuur niets af. Dit, lezer, moet gij goed weten, dat slechts van één de kunst der geneeskunde uitgaat, namelijk van God. Van deze moet de

---

159 "*Theophrastus Lectori S<alutem>*".

160 Abu Bekr Muhammed Ben Zakeriyā er-Rāsī, 865-925. Arabisch arts, chemicus en alchemist.

161 "zum Dach".

162 "die *Codices Scribentium*".

163 "Licht der Apotheker". Sudhoff verwijst in een voetnoot naar dit werk als naar het farmaceutisch handboek van Quiricus de Augustis, Tortona, eind 15e eeuw. Ik merk op, dat het uit 1492 stamt. De volledige titel is: *Lumen Apothecariorum cū nonnullis expositionibus nouiter impressum* (Licht der Apotheker, met verscheidene uiteenzettingen in recente druk). Het verscheen ook in Turijn in 1492; vervolgens onder andere in Cremona in 1494, en in Venetië.

oorzaak uitgaan, en daarop baseert Hij zijn verdere aanwijzing, hetgeen dus wil zeggen, dat Hij de geneeskunde wonderbaarlijk heeft ingericht.

Wat wil dat anders zeggen, dan dat Hij deze in het boek heeft opgetekend? Zoek haar daar, lees haar daar en vind haar daar. De wijze man zal haar niet schuwen, dat wil zeggen, dat hij de geneeskunde nodig zal hebben, voor zover die van God is. Want niemand is wijs, dan alleen hij die de werken Gods niet schuwt. Doch in hem die de geneeskunde schuwt, is God niet, en ook de geneeskunde niet. Want waar de wijsheid van God niet is, daar is evenmin Hij van wie zij uitgaat. Wilt gij bovendien een geneesheer worden, zoek dan - wanneer gij wijs zijt - allereerst de geneeskunde waar zij is, en bedenk er geen van uzelf. Ze is namelijk geen retorica, noch een deel van een betoog[164]. Neem haar zoals ze geschreven staat, dan dwaalt gij niet. Bekijk alle boeken die gemaakt zijn. Hetgeen overeenstemt in het licht der natuur, bestaat en heeft kracht. Hetgeen er echter niet mee overeenstemt, is een doolhof, die noch een zekere ingang, noch een uitgang heeft. Velen menen, dat zij vanuit het licht der natuur geschreven hebben, terwijl het niets is. Zij hebben wel iets, maar zijn te vroeg gaan dwalen. Ik vermoed, dat zij ontleend hebben aan hen, aan wie God genade heeft gegeven. Ze hebben laatstgenoemden onderdrukt en in de dwaling de parel gevonden, want die is onder de zwijnen terechtgekomen. Lees daarom, lezer, zodanig, dat de juiste boeken van de eerste arts gelezen worden, waarin alle geneeskunde staat. Alleen Hij verlicht, en zonder Hem is er niets.

---

[164] “*Partes orationis*”. De retorica kent zeven à acht van deze delen.

HET EERSTE HOOFDSTUK - OVER HET EERSTE EN BELANGRIJKSTE BOEK DER GENEESKUNDE, WAARIN IEDERE ARTS ZIJN KUNST MOET VINDEN EN ERVAREN, DIE UIT DE ENE GEEST VOORTKOMT

Het belangrijkste en eerste boek van alle geneeskunde heet Wijsheid. Zonder dit boek zal niemand iets vruchtbaars verrichten. En wijsheid betekent, dat iemand weet en niet speculeert, en wel zo, dat hij alle dingen begrijpt en met begrip gebruikt; en dat het een begrip en wijsheid is zonder dwaasheid, zonder gekheid, zonder dwaling, zonder twijfel, doch de juiste weg, de juiste basis, het juiste begrip, en het juiste afmeten en afwegen van ieder ding dat in de schaal ligt. Want in dat boek liggen de basis en de waarheid en de kennis omtrent alle dingen. Uit kennis worden alle dingen geregeld, geleid en tot hun vervolmaking gebracht. Het boek is God zelf. Want alleen bij Hem die alle dingen geschapen heeft, is de wijsheid en de grond van alle dingen. Door Hem weten wij wijs te handelen in al hetgeen waarin wij moeten wandelen. Zonder Hem kunnen wij niets besturen, leiden en gebruiken zoals het behoort. Zonder Hem is alles dwaasheid. Op dezelfde wijze als waarop de zon op ons schijnt, moeten ook de kunsten van bovenaf op ons schijnen. Want wat is wijsheid anders, dan de kunst dat eenieder datgene wat aan hem geschonken is, en zijn beroep, kent en beheerst. En die hebben wij nauwelijks van onszelf; net zo min als wij dag en nacht, zomer en winter vanuit onszelf hebben. Ofschoon de geneeskunde natuurlijk is, dat wil zeggen, dat ze bij ons op aarde is - in de vorm van het *argentum vivum*, het guaiacum[165], et cetera -, moet ze toch door het hoogste boek aan ons getoond worden. Daardoor weten wij, wat zich in haar bevindt; hoe het aan de aarde moet worden ontnomen; wie de

[165] Boom waarvan in de 16e eeuw het hout werd aangewend tegen syfilis. Ook werkzaam tegen gewrichtsontstekingen; laxerend en vocht afdrijvend.

zieken zijn; en welke ziekten[166] er zijn. Want het lichaam is geen geneesmiddel; de aarde is dat. Dat is het geneesmiddel wat in het lichaam is, waarvan de aarde, het bloed en het vlees geen weet hebben. Daaruit volgt, dat de artsenij moet voortkomen uit de geest die in de mens is, die van Hem afstamt naar wie hij terugkeert. Hij is de leerling van de geneeskunde. Hieruit volgt, dat het eerste leerstuk en onderzoek eruit bestaat, dat wij allereerst het Rijk Gods moeten zoeken. Daar ligt de schat, de school waarin men de basis van de wijsheid vindt die ieder mens in zijn beroep heeft. Zo worden ons alle dingen gegeven. Want wat kan er edeler zijn, dan dat wij zoeken, aankloppen en smeken in het Rijk Gods? Wij zijn immers allen met elkaar aardse lieden en treffen in de school der aarde niets dan domheid aan. Daarom wijst men ons erop, dat wij in het Rijk Gods moeten zoeken, waarin alle wijsheid ligt. Tegen dit gezegde mag de arts zich niet verzetten. Mocht hij menen, dat de natuur zich niet in het Rijk Gods bevindt, dan vergist hij zich, want ze is van God afkomstig. En ook al is de ongelovige een arts die - zoals men meent - niet naar het Rijk Gods zoekt, toch wordt het niets zonder God. De Geest 'geest' waar hij wil. Hij behoort niemand toe en heeft zijn eigen vrije wil. Daarom moet de arts daaraan ook zijn beginselen ontlenen. Zonder deze is hij niets, als een pseudomedicus en de ridder[167] van een vliegende geest. Maar wil hij de waarheid der kunst leren, dan moet hij binnentreden. En als hij niet naar binnen gaat, blijft hij maar doorleren en zal hij niet op de waarheid stuiten, zoals Paulus bescheiden meldt en aan iedereen onderwijst. Daaraan moet eenieder zijn wijsheid ontlenen. Want ontbreekt het de arts aan kunde, dat wil zeggen, aan wijsheid, dan moet hij trachten - zoals de apostel Jakobus leert - om natuurlijke kracht te ontlenen aan God en de verborgen mysteriën. Laat het niemand bevreemden dat ik zeg, dat God het eerste boek is. De

[166] "wie die Kranken und welche Kranken".
[167] "Errant". Vermoedelijk naar de term 'chevalier errant', een dolende ridder.

beweegreden is als volgt. Wie kent het werk beter dan wie het gemaakt heeft? Die weet de kracht van het werk te presenteren en aan te duiden. Wie anders nu dan God alleen, heeft de geneeskunde gemaakt? Wie anders dan God is het, die deze kent? Ze vloeit uit Hem voort als de warmte uit de zon, die alles tot bloei brengt. Zo moet ook onze wijsheid uit God voortvloeien. Daarom zeg ik daarop: Wat kan men op het aardrijk vinden dat niet via God tot ons gekomen is? Hij heeft alles in Zijn hand gehouden. Willen wij het uit Zijn hand nemen, dan moet dat door vragen geschieden, door zoeken en door aankloppen. Op die wijze gaat men de school binnen. Want met geweld, met stelen, met marchanderen, bereiken wij helemaal niets. Hij die van ons verwacht dat wij om het dagelijks brood bidden, verwacht van ons ook, dat wij vragen om datgene wat meer dan brood is. Want wij leven niet alleen van brood, maar ook van de kunsten en wijsheden die voortkomen uit de mond van God. Daarmee moeten wij ons vullen; de buikvulling voor dodelijk houden; doch de andere voor een eeuwige vulling. Want wie onderwezen zijn, zullen schijnen in het Rijk Gods, als de schijn van de zon. Dit onderricht moet van God uitgaan. Het is dus een volmaakte gave van God die ons aanspoort tot vragen, zoeken en aankloppen, en ons zegt, dat hetgeen wij in Zijn naam vragen, ons gegeven zal worden. Daaruit volgt, dat ons geen stenen of slangen als brood worden gegeven, maar iets beters. Iedere leerling van de natuur moet weten, dat hij in een dergelijke gedaante de natuur moet ervaren. Want het woord dat Hij spreekt - leer dat van mij - moet vervuld worden, of men zal geen kern van waarheid vinden. Want hetgeen zonder Hem gevonden wordt, is iets blinds, een duisternis zonder licht. Zo moeten de geheimen en mysteriën der natuur in ons komen. Zo worden de grote werken van God aan ons geopenbaard. Zo komen de geheimen der natuur tevoorschijn door Hem die ze in de natuur heeft gelegd; die zich daarin verheugt wanneer wij ons daarin scholen en de Schrift van God bestuderen; en die ons

alle dingen openbaart. Als Hij de vogel geeft wat die nodig heeft, zou Hij dat dan niet ook aan ons geven, die Zijn beeltenis zijn? Want wat heeft de vogel meer, dan wat God hem geeft? Hij kan, wat de mens niet kan. Want alle dingen komen van boven naar beneden. Wanneer wij in dit boek niet bedreven zijn, zijn wij met ziende ogen blind. Het heeft mij goed toegeschenen, dat ik de boeken der geneeskunde aanduid waarin ik de syfilis heb beschreven, opdat men kennis draagt van het eerste en juiste boek, waarin alle elementaire bestanddelen en beginselen staan die tot een goed en volmaakt resultaat leiden, en opdat men op de juiste wijze het huis kan betreden, en men niet door het venster naar binnen hoeft te klimmen, zoals de humoristen dat op stuntelige wijze plegen te doen, die niets van dit boek moeten hebben. Dat wordt bewezen doordat zij allereerst de schat zoeken die door roest wordt aangevreten, dus is het roest wat hun gegeven wordt. Want wat iemand zoekt, dat wordt hem gegeven.[168] En waar uw schat is, daar is ook uw hart.[169] Daarin wordt u tegemoetgekomen. Daarom vallen zij genadeloos onder de spreuk van Paulus: Zij leren dan niets en zullen de kunst der waarheid niet bereiken. Dat zeg ik tegen degenen die niet het Rijk Gods zoeken, doch het aardse.

---

[168] *Bijbel*, Mattheüs, 7: 7-8.
[169] *Bijbel*, Mattheüs, 6: 21.

HET TWEEDE HOOFDSTUK - OVER HET TWEEDE[170] BOEK DER GENEESKUNDE WAARUIT DE ARTS MOET LEREN, NAMELIJK HET FIRMAMENT

Gij moet er ook niet vreemd van opkijken, dat ik niemand op de papieren boeken wijs om daaruit het begin van de geneeskunde te leren. De reden is, dat het niet nodig is dat ze in ogenschouw worden genomen. Zeer eigenzinnige lieden schrijven goed en kwaad door elkaar heen, en vele fanatici doen hetzelfde. Zij vervalsen het goede door het kwade, vinden en verheffen eerder het kwade dan het goede, en maken er zo'n mengelmoes van, dat het je overspoelt. Het water komt niet tot bedaren, en iedereen wil boven de pen van de anderen uitstijgen en met wat nieuws komen. Door zulke schrijvers is de geneeskunde geheel ontwricht geraakt, en kan men totaal niet op de papieren boeken vertrouwen. Ongeacht of iemand een experiment heeft gedaan, ervaring heeft opgedaan, et cetera, is het bij hem net zo gegaan en is hij in essentie zelf verleid. De pen toont namelijk aan, dat er in de geneeskunde sprake is geweest van grote naïviteit en onbegrip. Weet daarom, dat er andere boeken zijn waaruit de arts moet leren, en die de juiste basis vormen. Zonder de boeken met de juiste basis, zijn er slechts dode letters. Dat wil zeggen, ze brengen de zieken meer tot de dood dan tot leven.

Realiseert u zich nu, dat het tweede boek van de artsenij het boek van het firmament is. Dat boek moet u zich eigen maken, na het eerste boek. Want zoals gezegd is: wanneer ge het Rijk Gods zoekt, zullen alle dingen u worden toegeworpen. Ook datgene wat ons wijst op hetgeen in de natuur geworteld is, is een toeworp. Op dezelfde wijze als waarop in een boek door middel van letters een complete farmacopee kan worden gezet,

---

[170] "Von dem andern Buch". In de oude Duitse werken worden rangtelwoorden weergegeven als: 'eerste', 'andere' (in plaats van tweede), 'derde', 'vierde', et cetera.

zodat iedereen daar met lezen doorheen kan gaan, zo zit er ook in het firmament een dergelijk boek, dat dezelfde krachten en leerstellingen leert kennen. Niet dat alle dingen in het alfabet hun oorsprong vinden. Daar hebben ze in het geheel geen oorsprong. Datgene wat in het alfabet vervat is, komt het alfabet van buitenaf binnen. Maar oorspronkelijk is het in het firmament en is de letter een ding. Een boom die daar staat, heeft zonder het alfabet de naam 'boom', en heeft helemaal geen alfabet nodig. Door zijn verschijning toont hij zelf aan wat hij is, wat hij verschaft, wat in hem zit, waarom hij er is; en dat alles zonder papier, inkt en pen. Zoals de boom zichzelf be-

Ein Baum, der da stehet, der gibt ohne das Alphabet, den Namen Baum und darf keins Alphabets zu seiner Notdurft, und er selbst zeigt an durch sein erzeigen, was er ist, was er gibt, was in ihm ist, wozu er ist, und das ohne Papier, Tinte und Federn. Also wie nun der Baum sich selbst describiert und uns selbst lehrt, wie er ist, was da ist: Also ist das Buch des Firmaments auch, von dem kommt der Ursprung in das Alphabet. Darum aber, daß anders und anders der Mensch gibt und nimmt, aus dem folgt, daß auch einem Gerechten nicht wohl zu glauben ist, es werde denn durch dieses andere Buch probiert, wie das Gold durch das Spießglas. Und

schrijft en ons leert hoe hij is, wat daar staat, zo is het ook met het boek van het firmament. Wat in het alfabet te vinden is, vindt daar zijn oorsprong. Omdat de mens steeds veranderlijk geeft en neemt, volgt daaruit, dat men ook een eerlijk iemand niet kan geloven, tenzij hij door middel van dit tweede boek getoetst wordt, net zoals goud door antimoon[171]. En wie dit boek niet ervaart, kan geen arts zijn, noch zo genoemd worden.

---

[171] "Spiessglas". Zie Basilius Valentinus, 1394?-? Chemicus. Beschrijft in zijn *Duodecim Claves Philosophicae* (De Twaalf Filosofische Sleutels) het zuiveren van goud door middel van antimoon. Paracelsus spreekt over toetsen, en niet over zuiveren, dus bedoelt hier feitelijk een toetssteen.

Want de arts wordt gedwongen - zoals iemand een boek vanaf papier leest - dat hij de sterren van het firmament als letters samenvoegt, en daar de achtereenvolgende zinnen aan ontleent. Want zoals ieder woord - dat van zichzelf geen zin is - een bijzondere kracht heeft door volmaakte woorden die de zin compleet maken, zo moeten ook de sterren aan de hemel aaneen worden gekoppeld, en moet men er de zin van het firmament aan ontlenen. Dat wil zeggen, de hele betekenis in zijn totaliteit vatten en begrijpen. Zoals men de strekking begrijpt van een brief die iemand over honderd mijlen wordt toegezonden, zo wordt in vergelijkbare gedaante, dus als een brief, het firmament aan ons toegezonden. Zie nu uit naar de bode, gij artsen, waar gij die kunt vinden, en die u steeds ontliep. Zo moet ook het tweede boek der geneeskunde worden aangevat. Het boek bedriegt niemand; er is geen bedrieglijke schrijver die het geschreven heeft. Die het geschreven heeft, heeft geen papier nodig, en schreef het om ons te onderrichten. Want Hij heeft heel goed geweten dat pseudomedici zouden opstaan en met een verkeerde pen zouden schrijven.

Dit is dus de manier om in de geneeskunde te studeren. Zo is het boek van de hogeschool der geneeskunde, zo is de schrijver der geneeskunde, en zo vindt men de ziekten qua aanvang en verloop. Doch terwijl dit boek van het firmament op het papier wordt gezet, staat het er niet anders op, dan als een schaduw op de muur, of als een beeltenis in de spiegel, die niemand een volmaakt begrip kunnen geven. Wie kennis wil dragen van het volmaakte onderricht, moet datgene zien van wie de schaduw of het beeld in de spiegel afkomstig is. En als hij dat goed ziet, wordt hij niet bedrogen, heeft hij de spiegel niet nodig, en ziet hij het levende. En uit het levende komt de basis voort. De boeken der geneeskunde zijn dus niet volmaakt in de pen[172], maar op de plek waar ze zijn. Dat wil zeggen, een boom kan men niet vanuit de pen, doch uitsluitend vanuit hemzelf kennen. Men moet namelijk niet het uiterlijke onderzoeken, want

[172] “in der Feder”. Ook: ‘in het manuscript’.

hetgeen binnenin zit, dat is de boom. Het voedsel is geen voedsel, totdat het bloed en vlees wordt. Dan is het pas een voedsel. Wat de mond eet, is geen voedsel. Wat echter bloed en vlees eet, dat is voedsel. We moeten dus niet voor de spiegel leren, want wat wij moeten leren, zit niet in de spiegel. De geschriften en boeken zijn net zoiets als het firmament. Het is iets meer dan bespottelijk dat de artsen in het geheel niet de juiste boeken der geneeskunde in willen, doch hun tijd onnuttig verdoen met de verzonnen boeken waarvan de letter dood is, en waarvan in de zin geen leven zit. Hiervan getuigen zij dan ook in hun werken. Wanneer iemand zegt dat het boek der geneeskunde foutief is, nemen zij niet in overweging dat zij zouden kunnen onderzoeken of dat juist is, behalve dan via die letters. Wanneer een boek getoetst moet worden, moet het getoetst worden aan datgene waaruit het afkomstig is. Het evangelie aan Christus, uit wie het afkomstig is; het natuurlijke boek aan de natuur, want dat is uit de natuur afkomstig. Wanneer men nu geen weet heeft van het natuurlijke boek van het firmament, hoe kan het dan door het spiegelbeeld en de schaduw worden aangetoond, terwijl men datgene waaruit het voortkomt, niet begrijpt? Hoe kan een timmerman een ander boek hebben dan zijn bijl en het hout? Hoe kan een metselaar een ander boek hebben dan steen en mortel? Hoe kan dan een arts een ander boek hebben dan precies dát boek wat de mensen ziek en gezond maakt?

Het begrip moet steeds uit datgene komen waaruit het bestaat, en men moet het spiegelbeeld ervan toetsen. Het lichaam is het boek waar de artsen naartoe moeten gaan.[173] Want zoals

---

[173] Vergelijk de visie van John Hunter, beroemd natuurfilosoof. “En dan hadden we nog Philip Syng Physick, de vader van de Amerikaanse chirurgie. Physicks vader bracht hem naar Hunter en vroeg hem welke boeken zijn zoon geacht werd te gaan lezen. ‘Meneer,’ zei Hunter, ‘volgt u mij. Ik zal u de boeken laten zien die uw zoon moet bestuderen.’ Hij ging hem voor, op weg naar de

Christus spreekt: waar het lichaam ligt, daar verzamelen zich de adelaars[174], welke spreuk ook vanuit het licht der natuur gebruikt wordt. Want waar de geneeskunde is, daar verzamelen zich ook de artsen. Aangezien nu ieder ding naar zijn aas vliegt en door het aas verzadigd wordt, zo moet ook het firmament een boek zijn waarin het aas van het natuurlijke licht aanwezig is. Waar de kunsten zijn, daar verzamelen zich ook de kunstenaars. De artsenijen en de kunsten vormen dus een lichaam, en het firmament is een deel van het lichaam. Daarom moeten de artsen zich op die plek verzamelen. Begrijp tevens uit het tweede[175] boek der geneeskunde, dat het niet alleen voldoende is om zich met de vleermuis tevreden te stellen die - naar gelang de buis[176] door de lucht omkeert - heen en weer gaat, doch dat men naar de ware oorsprong en oorzaak moet gaan. Daar toch de adelaars naar het aas vliegen en behoren te vliegen, moet alles naar het aas vliegen waar het bij hoort en waardoor het gespijzigd moet worden, opdat de kunst volmaakt ervaren wordt. Want net zomin als het beeld in de spiegel kan onderrichten en de oorzaak kan blootleggen, kan uit de uitdrukkingswijze[177] de volmaakte oorzaak worden afgeleid. Doe daarom uw ogen open en tracht naar het juiste aas te vliegen.

---

ontleedkamer, en daar wees hij op de lichamen." Victor Robinson, *Pathfinders of Medicine* (Wegbereiders in de Geneeskunde), 1912.

[174] In elk geval in de *Bijbel*, Job 29: 26.

[175] "das andere Buch". Hier is met 'andere' bedoeld het Oudduitse 'tweede'.

[176] Waarin ze zich graag verstoppen.

[177] "Feder".

HET DERDE HOOFDSTUK - OVER HET DERDE BOEK DER GENEESKUNDE, DAT ZIJN GRONDSLAG[178] IN DE ELEMENTEN HEEFT

Verder is het ook nodig, dat de arts de gezondheid en ziekte der elementen kent, want de elementen en de mens zijn elkaar nader, en meer met elkaar bevriend dan man en vrouw. Dat zorgt voor de eendracht der vereniging die de elementen met de mens hebben, en de onenigheid die man en vrouw onderling hebben. Aangezien er in beiden een gezondheid en een zwakte is, een gelijkmatig handelen[179], kan men niet weten wat hun eigenschap is. Want die, welke zich in de wereld in de uitwendige vier elementen bevinden, zitten ook in de mens, want er is één handelen. Dezelfde wijze als waarmee uit de aarde de bomen hun volheid en hun wezen verkrijgen, geldt ook voor de mens. En zoals gij ziet dat uit de aarde bloemen en tal van dingen groeien, zo groeien ook uit het water de mineralen[180], uit de chaos dauw en rijp, et cetera, en uit het vuur de meteorische indrukken. Zo zijn ook in de mens de vier elementen wezenlijk en op gelijke wijze soorten en voortbrengselen[181]. Als iemand de uiterlijke niet begrijpt en

[178] "*Corpus*".
[179] "*coaequalis actio*".
[180] Vergelijk: "Hermes, de voortreffelijke natuurkundige, beschrijft in zijn *Smaragden Tafel* heel duidelijk met korte woorden het werk van de natuur, wanneer hij naar voren brengt: 'De wind heeft hem in zijn buik gedragen.' Hij wil daarmee aangeven, dat datgene wat de zon als vader en de maan als moeder heeft, door de winderige rook wordt gedragen - als een vogel door de lucht - voordat het aan het licht treedt. Want uit de gestolde rook en wind, welke beide men slechts een bewegende lucht kan noemen, ontstaat het water. Daaruit worden voorts onder vermenging met aarde alle mineralen en metalen opgewekt." Michael Maier, *Chymisches Kabinet* (Het Chemisch Kabinet), Toelichting I, 1708. Zie mijn vertaling op www.archive.org.
[181] "*generationes*".

herkent als een boek waarin de filosoof moet studeren en waarmee hij zijn filosofie moet doorgronden - op dezelfde wijze als waarop uit een ander boek de astronomische medicus zich ontwikkelt, net zoals de filosofische medicus zich ontwikkelt uit het boek der elementen -, hoe moet hij dan onderkennen wat er in de mens is? Want de mens is het stoffelijk lichaam, en de elementen zijn de klei van het lichaam, en het stoffelijk lichaam ontspringt aan de klei. Daarom behoudt hij ook de essentie van de klei, net zoals de zoon de essentie van zijn vader behoudt in bloed en vlees, wat bij een mens past. Weet daarom, dat aangezien de elementen de moeder zijn van het stoffelijk lichaam, uit de aarde ook de mineralen, de hemelse dauw en de inwerking worden geboren, en uit hen goed en kwaad voortkomen, het gezonde en ongezonde, het zuivere en onzuivere, doornen en rozen, goud en talk, hagel en dauw, manna en nevel. Dit alles breekt ook in de mens uit. In hem zit dezelfde kracht als van de distel en de lelie, van het kwikzilver en het auripigment, net als al het andere, en daar komen ook alle voortbrengselen uit voort. Dit nu zijn de ziekten van de mens, en de arts moet al deze voortbrengselen kennen. Niet allereerst vanuit het stoffelijk lichaam, maar vanuit het kleilichaam, dus vanuit de stof, en wel zodanig, dat het kleilichaam de letter toelicht en het gehele woord vormt, en de woorden samenbrengt, zodat daar dus een zin uit ontstaat welke laat zien wat de aardse sfeer in het stoffelijk lichaam inhoudt, en wat de stoffelijke hartaandoening in het kleilichaam is, en hetzelfde geldt voor al het andere. En ook, dat het kleilichaam prevaleert boven het stoffelijke, en dat uit deze twee met inkt en ganzenveer de tekst en de exegese voortkomen. Dat moet de arts weten, zo goed als onze haren geteld zijn die wij op het hoofd hebben, die door God geteld zijn. Zo moeten ook de voortbrengselen door de arts worden geteld, alsook de gezondheid en de ziekte.

Alle elementen bestaan uit drie gedeelten, maar toch hebben ze één gedaante, vorm, kleur, gestalte en aanzien, namelijk in zout,

dat ook balsem wordt genoemd; in hars, dat ook zwavel wordt genoemd; en in vloeistof, dat ook *cotaronium*[182] wordt genoemd. Uit deze drie groeien alle dingen: de voortbrengselen van het elementaire kleilichaam, en evenzo de voortbrengselen van het elementaire stoffelijke lichaam. Deze drie nemen ieder lichaam in beslag, en ieder lichaam heeft noch minder, noch meer dan deze drie. Deze drie vormen de metalen; deze drie vormen de mineralen; deze drie vormen steen, hout, kruiden en alle gewassen; het gevoelige en het ongevoelige. Het ene is qua karakter als de metalen, het andere als vlees en bloed, weer iets anders als hout, et cetera. Doch de medicus slaat daar geen acht op. Hij let namelijk op het innerlijke, dat er het onderwerp van is.[183] En uit de elementen worden ze geboren. We kunnen nu vaststellen, dat er vier moederelementen met een bepaalde eigenschap in de mens worden opgenomen, en wel uit het element aarde zijn soort; uit het element water zijn soort; uit het element vuur zijn soort; en uit het element chaos[184] zijn soort. Daaruit volgt, hoe uit de aarde flammula[185] voortkomt, en mandragora, die van een tegenstrijdig karakter zijn, en toch uit één moeder zijn geboren. Zo komen ook ziekten in de mens uit de elementen voort. Men kan niet zeggen, dat uit het element aarde slechts koude en droogheid voortkomen. En van het element water en van andere moet men het zo zien, dat niet steeds het karakter van het water uit water voortkomt, of het karakter van de lucht uit de lucht, et cetera, en dat ze dus ook

---

[182] Universeel oplosmiddel. Sudhoff merkt op, dat Hohenheim deze drie ‘gedeelten’ ofwel beginselen, in vroegere geschriften ‘zout’, ‘zwavel’ en ‘kwik’ noemde.
[183] “das sein *Subiectum* ist”. Ik ga er vanuit, dat Paracelsus met ‘sein’ niet op de medicus doelt, maar op het zout, de zwavel en het universele oplosmiddel, in hun door hem vermeende uitwerking op alle organismen. ‘sein’ is dan ‘hun’.
[184] Lees: ‘lucht’.
[185] Sudhoff verwijst naar de planten ranonculus flammula en atropa mandragora. De mandragora is een geslacht van nachtschadeplanten.

tegen de aard van de moeder kunnen ingaan. Want wie kan zeggen, dat de moeders der dingen slechts één complexie[186] hebben? Niemand. In datgene waaruit complexies groeien, zit geen complexie, want die komt uit het temperament voort. Temperament[187] heeft alle complexies en de gradaties in zich die nog niemand genoemd heeft, en ook nog nooit in de

---

[186] Op de vraag wat de occulte eigenschap inhoudt waarover zij spreken, antwoorden de aanhangers van Galenus: "dat wanneer deze empirische medicijnen daartoe capabel zijn, dat veroorzaakt wordt door hun occulte eigenschap die de eigen-aardige vorm van de ontregeling bevat, in combinatie met de invloed van de sterren. Maar dan mogen wij vragen wat die algehele kenmerkende eigenschap is. Averrhoës noemt het een 'complexie'. Anderen zeggen, dat het de substantiële vorm van een samengesteld lichaam is. Weer anderen noemen het het totale mengsel, te weten de vorm, de stof en de complexie, wat Avicenna de hele substantie noemde, toen hij zei dat een lichaam niet zozeer werkzaam is vanuit de stof, noch vanuit de eigenschap, maar vanuit de hele substantie of samenstelling." Michael Maier, *Themis Aurea* (De Gouden Themis), H. V, 1628. Zie mijn vertaling op www.archive.org. In combinatie met wat Paracelsus stelt, interpreteer ik dit zo, dat hoewel de 'moeder', zijnde de aarde of de natuur, de vier elementen herbergt van waaruit al het zichtbaar bestaande wordt vormgegeven, deze vier elementen ook iets anders dan het voor de hand liggende openbaren, c.q. samenstellen. En dat moet ook wel, om op basis van deze beperkte vier elementen alles in de natuur eronder te kunnen rangschikken en opbouwen. Anders gezegd: er moeten onderlinge combinaties mogelijk zijn, ofwel genuanceerde manifestaties vanuit de in principe grove en basale vier elementen. Elke manifestatie omvat deze combinatie en de potentiële, nog verder gaande verfijning, omdat de schepping anders alleen uit water, lucht, vuur en aarde zou bestaan, hetgeen klaarblijkelijk niet zo is.

[187] "*Temperamentum*". Vertaling onzeker. Het lijkt te duiden op de kracht of rode draad die binnen een oerbron vertakkingen aanstuurt. Zo bevat een zaadje in potentie de boom die eruit groeien kan.

algoritmen[188] zijn verschenen. Ze zitten daar op dezelfde wijze in als in hout. Dat wil zeggen, iedere vorm die men wil, kan men daaruit snijden: een beeld of iets anders. Een lichaam is net zo. Dat produceert de complexies, en toch is het daaraan niet gelijk. De arts moet zulke dingen begrijpen, en de reden is, dat hij niet de eigenschappen en *humores*, doch de elementen aanduidt als moeder, en haar voortbrengselen als soort; niet de *humores*. Men moet niet vragen om welke *humores*[189] het gaat. Melancholici - aangezien melancholie niets anders is dan een dwaze, onzinnige, gefantaseerde ziekte - vormen niet één van de vier zuilen[190]. Men moet ook niet vragen welke complexies[191] aan de orde zijn bij cholera, want het gaat om een 'warm gemoed'[192]. Ook cholera vormt niet een van de vier zuilen, doch is gezien alle soorten aanwijzingen een ziekte. En van welke eigenschap[193] is het bloed? Het is niet een der vier zuilen, doch het lichaam van het bloedvat[194], zoals de wijn in het vat. Vraag ook niet van welke aard slijm is. Slijm[195] komt rood uit de neus; wat heeft dat met de buik te maken? En uit welke elementen bestaat het water, de aarde, het vuur en de lucht? Het antwoord luidt, dat cholera niet uit het vuur komt, de melancholie niet uit het aardrijk, het slijm niet uit het water, en het bloed niet uit de lucht. Zo klopt het weer. Men moet niet over de melancholie spreken, aangezien noch de hemel, noch de aarde iets van de melancholie afweet. Men moet niet zeggen dat iets cholera is, slijm, bloed, et cetera. De natuur proeft er in haar

[188] Volgens Sudhoff is hiermee de berekeningswijze bedoeld van de vier soorten, lees: van aarde, water, vuur en chaos (lucht).
[189] "*Cuius humores*?"
[190] Dus uit de vier *humores*.
[191] "*Cuius complexionis*?"
[192] "*Calidae sectae*", ofwel heetgebakerd.
[193] "*Cuius Qualitatis*". Paracelsus is in deze passages moeilijk te volgen, aangezien hij losse begrippen neerzet, zonder gezegden.
[194] "*Corpus Venarum*".
[195] "*Phlegma*".

voortgang immers niets van en weet er niets vanaf. Wanneer de arts de elementen leert kennen, vindt hij in de voortplanting alle ziekten waarmee de mens belast is. En zoals de flammula is, zo is ook de ziekte van de flammula[196]. Wat zit gij toch in veel boeken rond te woelen, rond te dwalen en op te zoeken waar de blaasjes vandaan komen? Wanneer gij weet waar linum palustre[197] vandaan komt, of urtica[198], of melones[199], of plumosum[200], dan weet ge ook zijn ziekte[201] en zijn soort. Waar blijft ge met de melancholische verslakking[202]? Met de melancholie? Vanuit het verwekken[203], voortbrengen[204] en de zonen en dochters[205] der elementen, moet gij het stoffelijk lichaam naar zijn ziekten kennen, onderscheiden en beoordelen. Soort naar soort, materie uit de materie, de mens uit de elementen, en wat de voortbrengselen[206] voor ziekten hebben qua de eerste vegetaties; die alle moet de arts leren. Want door het boek van de vier elementen vindt hij de mens beschreven, en niet op het papier van de geneeskundige boekdelen, die niet uit de elementen zijn opgekomen. Niemand kan een boek maken zonder een tekst. De natuur maakt de tekst, en de arts de uitleg van dat boek. Bekijk nu, hoe uw uitleg en tekst over de elementen te rijmen vallen. Als klei en zout.[207] Maak dan een beschrijving van de eigenschappen van de elementen, elk lichaam naar zijn aard, naar gelang de grote dingen door God gesierd zijn. Want

---

[196] Sudhoff merkt op, dat door de plant ranunculus flammula blaasjes ontstaan.
[197] Een kruid.
[198] Een bloeiende netelplant.
[199] Meloen.
[200] Een van de zeeanemonen.
[201] "*Morbos*".
[202] "*Cholera adusta*".
[203] "*Generatis*".
[204] "*Procreatis*".
[205] "*Filiis* und *Filiabus*".
[206] "*Generata*".
[207] Sudhoff merkt op: "'Lehm', kann aber auch 'Kleie' bedeuten."

hetgeen het hout doet rotten, doet ook de mens rotten; en hetgeen in de mens wormen veroorzaakt, veroorzaakt ook wormen in het fruit. Men moet dus naar de school gaan waar men de geneeskunde leert, met waarheid, en niet met een omweg naar een maskerade.

HET VIERDE HOOFDSTUK - OVER HET LICHAMELIJKE BOEK, DAT HET STOFFELIJK LICHAAM IN DE MICROKOSMOS LEERT KENNEN, HETGEEN HET BOEK VAN DE GROTE ANATOMIE IS

Verder betekent dit ook, dat de arts moet weten, nadat hij het derde boek heeft begrepen, dat er vele lichamelijke soorten zijn in het ene stoffelijke lichaam. En daaruit weet hij, dat alle elementen in hemzelf geschapen zijn. Ook moet hij dienovereenkomstig het koninkrijk der wereld in de mens vinden. Dat nu is het derde boek, waarvan hij moet leren onderkennen, dat het noch minder, noch meer in het stoffelijk lichaam aanwezig is. En tevens, zoals hij aan de buitenwereld kan zien[208], dat er veel soorten brandhout, steen, kruiden, et cetera, zijn, en dat deze soorten ook in de mens zitten. Doch men kan ze in de mens niet in dezelfde gedaante als in de elementen aantreffen, doch in de vorm van gezondheid of de gedaante van ziekte. Het goud in de elementen is als een goud; in de mens is het een natuurlijk versterkingsmiddel, zoals in het desbetreffende hoofdstuk wordt uitgelegd. Weet bovendien van alle andere soorten elementen, dat ze net zo aanwezig zijn in de microkosmos. Wie de soorten weet te nemen en in het stoffelijk lichaam herkent, en in de mens kan aanwijzen wat de saffier is, de Mercurius[209], de cypres[210], de muurbloem[211], et cetera, die heeft het boek over het stoffelijk lichaam goed begrepen en doorgrond. Wanneer hij dergelijke lichamelijke soorten goed kent en ervaren heeft, dan kan hij een medicus zijn en zijn theorie vinden, die niet speculatief moet zijn, doch uit de praktijk moet worden geboren, en uit alle boeken die ik hier

---

[208] "als er auswendig weiß".
[209] Geassocieerd met de gele saffier.
[210] Door Paracelsus ook wel "thya" genoemd, wat tegenwoordig nog steeds een homeopathisch middel is.
[211] "*Flos Cheiri*".

aanduidt. Want de praktijk moet niet uit de speculatieve theorie, doch de theorie moet uit de praktijk voortkomen. De praktijk is, wat ik tot nu toe - en vervolgens - over die boeken vertel. Wanneer de medicus aldus het anatomische register van beide voortbrengselen, de werking der aarde[212] en het stoffelijk lichaam, op een evenwichtige manier heeft samengesteld, elk op zijn eigen plek, dan volgt daaruit, dat de ene ziekte in het bot zit, de andere in het vlees, weer een andere in het bloed, et cetera. Net zoals de ene soort worm in hout zit, de andere in gewas, weer een andere in bladeren, et cetera. En zoveel soorten lichamen[213] als er zijn, zoveel ziekten zijn er ook qua geslacht[214]. Dat wil zeggen, dat elk qua aantal evenveel soorten heeft, die zich delen. Met dit verschil, dat de ene groep in de elementen zit, de andere qua lichaam en substantie in de mens, doch niet qua eigenschap. Toch kunnen ze in de mens gelijkvormig uitvallen. Want al naar gelang het lichaamsdeel is, is ook de ziekte. De wormen in het merg zijn anders dan de wormen in de ingewanden, et cetera. Aan dergelijke dingen ontspringt de oorzaak van de ziekten der mensen. Tot dusverre is men ervan uitgegaan, dat er in de aderen een gelijksoortig bloed zit, in al hun aderen, en dat dit maar van één soort is, en daarom rood is. En men zegt, dat het bloed warm en vochtig is. Maar toch zijn er, op dezelfde wijze als er vele soorten hout zijn, vele soorten bloed. Men zegt dan ook niet, dat één boom genoeg is om de hele soort aan te duiden. Laten we een voorbeeld nemen. Zoals men zegt, dat een boom een stam heeft, en dat daaruit takken voortkomen, zo is het ook met de aderen in de mens. Maar is er dan sprake van één soort[215]? Niet alle bomen horen echter bij elkaar, en ook niet alle takken. Wanneer men nu bevindt, dat er velerlei aderen zijn, zo zijn er ook vele andere takken, en elke stam heeft weer unieke. Daaruit volgt,

---

212 "*Machinae Mundi*".
213 "*Species corporales*".
214 "*Genera morborum*".
215 "eine Natur".

dat er de aderen van de cypres zijn, de aderen van de aster, de aderen van de rozemarijn, en dergelijke. Evenmin zit het bloed in één wezen, en ook niet in één soort. Dat de mens in staat is om de elementen, de samenstelling van de microkosmos, de proporties, et cetera, te vergelijken, dat alles vormt het juiste boek van waaruit de anatomie moet worden afgeleid. Het is niet voldoende dat men het lichaam van de mens waarneemt, en ook niet dat men hem opengesneden en vol afzettingen ziet. Het zien, is slechts een zien zoals een boer die een psalm waarneemt: hij ziet alleen letters. Verder valt er niets over te zeggen. Daarom moet men het niet zo aanpakken. Neem in dit verband ook dit voorbeeld: Zoals er vele soorten water zijn, zijn er ook vele soorten bloed. Dat wil zeggen, dat wanneer wij het stoffelijk lichaam per element[216] bekijken, en elk afzonderlijk element aan het daarbij behorende lichaam koppelen, het bloed het waterelement is. Zoals al het bloed warm is, terwijl niet al het water even warm is, zo is niet alles warm van aard, zoals ook niet alle wateren warm zijn. Deze warmte wordt namelijk van buiten door de zon van het lichaam ontstoken, zoals de aarde door de zon.[217] En zoals een vuur verwarmt, zo verwarmt ook het elementale vuur in de mens de andere elementen, zoals reeds gemeld is. Door de zon wordt de aarde warm. Zo wordt ook door de zon van de mens het element aarde, water, et cetera, warm. Toch blijft de aard daarvan geheel behouden

---

[216] Bedoeld is hier niet ‘element’ in de zin van element in het Periodiek Systeem, maar in de zin van de elementen aarde, water, vuur en lucht.

[217] “sondern entfacht dieselbige Wärme äußerlich an sich vom Sale Physico, wie die Erde von der Sonne.” Vertaling onzeker. ‘entfacht’ betekent ‘ontsteekt’, hetgeen hier voor het eerste zinsdeel inpasbaar is, en ook in de relatie aarde-zon. Daarenboven zou ‘entpfacht’, wat ‘ontvangt’ betekent, hier ook heel goed passen, ook in de relatie aarde-zon. Dan zou de vertaling luiden: “Deze warmte wordt namelijk van buiten door de zon van het lichaam ontvangen, zoals de aarde die van de zon ontvangt.” Ik sluit dan ook niet uit, dat hier sprake is van een zetfout.

zoals die hem gegeven is, en het andere verbreekt dat niet. Uit het feit dat de wereld warm is, volgt, dat de wereld een warme aard heeft. Het is dus niet zo, dat het ene koud is, en het andere warm, zoals genoegzaam gemeld en verteld is. En alle dingen moet gij hieraan afmeten, dat gij allereerst de lichamelijke elementen via de soort in een overeenkomstig element plaatst. Het is dus in het menselijk lichaam net zo als daarbuiten in de elementen. Ook zegt men, dat er maar één soort[218] botten zijn, wat niet het geval is. Want zoals men in hout vele soorten aantreft, zo heeft men ook zulke soorten in de botten. Men zegt, dat er maar één soort winden is, wat niet het geval is. Want er zijn vele soorten die wind maken, en er zitten dus veel typen bij, wat ook voor de mens geldt, waar men velerlei kolieken aantreft. Het boek van het menselijk lichaam moet men dus goed onderverdelen, en men moet zich niet tot de foutieve beschrijvingen laten verleiden die in de filosofie door diverse schrijvers zijn opgesteld. Het moet dus totaal anders zijn. Als men hun werken leest, zijn die alleen op hun fantasie en opgezwollen speculatie[219] gebaseerd, die niet kunnen worden toegeschreven aan de filosofie of de geneeskunde. Bedenk dus, dat een filosoof voorop moet gaan; daarna komt de medicus. Dat wil zeggen, dat de grote wereld met zijn boek allereerst voorop moet gaan, doch dat ook vanaf het begin daarop moet volgen, dat die grote wereld wordt afgewogen, niet alleen naar algemene soorten, doch ook qua plaatsen en alle processen en ordeningen die de kosmografie en geografie omvatten. Dit moet gij ook doorvoeren in het stoffelijk lichaam. Want het is niet afdoende, dat er een kosmografie en een geografie is, want gij moet duaal zijn. Want ook de wereld, groot en klein, is duaal,

---

[218] "ein Wesen sei in *Ossibus*". In de gehele redenering komen enkele termen voor die op elkaar lijken, zoals 'Natur' (aard, soort), 'Wesen' (wezen, essentie), '*Species*' (soort, type), 'Art' (soort). De context bepaalt wat er bedoeld is.

[219] "Stuben-Spekulation". Vertaling onzeker. Een Stube is een vorm van keelontsteking.

en gij moet u niet door de substantie, en wat de ogen voor ogen staat, laten misleiden. Daarom is door sommigen goed gesproken, die zeggen: waar de filosoof ophoudt, daar vangt de arts aan. Dat krijgt in die zin vorm, dat de filosoof de grote wereld onderkent in de hemel en op aarde, en in alle voortbrengselen. Dan bezit hij de kennis om de kleine wereld te begrijpen. Wie in een dergelijke filosofie en lering niet thuis is, kan de microkosmos niet kennen, en wat hij over de aard van de mens schrijft, is niets beter dan zoals de blinde over kleur spreekt. Hij verbeeldt zich slechts, hij droomt er slechts over, en ziet de gouden bergen[220] in Spanje. Daarom is het redelijk dat ik u voorhoud, dat ge in dit vierde boek moet studeren, aangezien daarin meer grondslag is dan in enig ander dat uit de pen vloeit. Gij moet het weten. Die anderen schreven net als iemand die de mens zou willen beschrijven vanuit de spiegel. Die brengt er niets van terecht, behalve dan de gedaante. Verder weet hij niet wat er in, of achter hem is, en heeft hij net zoveel fundering in zijn schrijven als een kalf dat een nieuwe deur bekijkt. Een dergelijk kalververstand en het portret van de spiegel hebben de pseudomedici tot pilaren gemaakt.

[220] "*Aureos Montes*".

HET VIJFDE HOOFDSTUK - OVER HET BOEK DER ALCHEMIE, ZONDER HETWELK DE ARTS GEEN ARTS KAN ZIJN

Ook het vijfde boek behoort men te leren. Vanwege zijn naam echter, is het voor sommigen onaangenaam. Maar hoe kan een wijs man die er vanaf weet, datgene vijandig zijn wat misbruikt wordt? Wie kan er wat op een vernislaag tegen hebben, wanneer de schilder daar iets unieks van maakt? Wie kan iets tegen een steen hebben die door de beeldhouwer verknoeid is? En voorts geldt: voor wie kan de alchemie vijand zijn, aangezien deze niet schuldig is? Hij daarentegen is schuldig die er niet echt wat van afweet, die haar niet echt nodig heeft. Wie is iemand tot vijand die zelf niemand beledigt? Wie kan het een hond kwalijk nemen dat hij bijt, wanneer men hem op zijn staart trapt? Welk van beide beveelt de keizer dat er aan de galg moet worden gehangen? De dief of hetgeen hij gestolen heeft? Vanzelfsprekend de dief. Daarom moet kennis niet veracht worden omdat er onkundigen zijn.

Het is een kunst die noodzakelijk is en aanwezig moet zijn. En in haar is de kunst van Vulcanus. Daarom moet men weten, wat Vulcanus vermag. De alchemie is een kunst; Vulcanus is in haar een kunstenaar. Wie de Vulcanus is, die is de kunst machtig; wie hem niet is, die is haar in het geheel niet machtig. Gij moet allereerst de dingen van deze kunst weten te begrijpen, en dat God alle dingen heeft geschapen, en wel iets uit niets. Dat iets is een zaad. Het zaad produceert het resultaat[221] van zijn voorbestemming en zijn taak. En zoals uit het niets tot aan het resultaat alle dingen geschapen zijn, is er niets wat reeds een resultaat is. Dat wil zeggen, het gaat tot aan het resultaat, maar vormt niet het gehele resultaat, want Vulcanus moet het voltooien. De dingen zijn tot zover geschapen, dat ze in onze

[221] “das Ende”.

hand zijn, maar niet alsof ze in onze hand passen[222]. Het hout groeit tot zijn eindresultaat, maar bereikt dat niet in de kolen of brandstapel. De klei groeit, maar de pot niet. Zo is het met alle gewassen. Wees u daarom van deze Vulcanus bewust.

Om een voorbeeld te geven: God heeft ijzer geschapen, maar niet hetgeen eruit gemaakt zal worden. Dat wil zeggen, niet het hoefijzer, niet de stangen, niet de sikkels; slechts het ijzererts. Hij geeft het ons in het erts. Verder laat hij het over aan het vuur en aan Vulcanus, die de meester van het vuur is. Hieruit volgt, dat dit alles aan Vulcanus bevolen is, en daarom is de kunst juist. Als ze namelijk niet juist zou zijn, zou Vulcanus van geen enkel nut zijn. Hieruit volgt, dat allereerst het ijzer moet worden gescheiden van de slakken. Vervolgens wordt daaruit gesmeed hetgeen vervaardigd moet worden. Dat is alchemie, dat is de smelter, die Vulcanus heet. Wat het vuur doet, is alchemie; ook in de keuken, ook in de oven. Eveneens beheerst Vulcanus het vuur, ook de kok, ook de kachel in het vertrek. Zo is het ook met de geneeskunde. Die is door God ingesteld, niet tot het einde doorontwikkeld, maar in slakken verborgen. Aan Vulcanus is bevolen om de slakken van de geneeskunde te scheiden. En zoals gij begrepen hebt hoe het zit met het ijzer, zo zit het ook met de artsenij. Wat de ogen aan het kruid zien, of aan gesteenten of aan bomen, is niet de artsenij. Ze zien alleen de slakken. Doch inwendig, onder de slakken, daar ligt de artsenij. Allereerst moeten de slakken worden weggenomen van

---

[222] "gebüren zu Hand". De Universiteit van Trier noemt in *Woerterbuchnetz* 'gebüren' "een moeilijk woord met uiteenlopende betekenissen die toch van één punt moeten zijn uitgegaan." Het heeft zowel Latijnse als Germaanse connotaties. Als ik kijk naar drie opties daaruit, te weten '*evenire*' (voortkomen), '*accidere*' (uit-/neerkomen) en '*pervenire*' (bereiken, aankomen), komen die dicht bij het einddoel dat Vulcanus geacht wordt te bewerkstelligen. Er is echter ook een beter, want Zwitsers alternatief, namelijk 'passen'. Te vinden bij Frisius, Chryseus e.a. Uiteindelijk heb ik voor die optie gekozen, aangezien Paracelsus Zwitser was.

de artsenij. Dan is de artsenij aanwezig. De alchemie en het beroep van Vulcanus zijn dan aanwezig. Hij is een apotheker en een laborant van de artsenij. En zoals het dikwijls geschiedt dat gedegen goud, zilver, et cetera, gevonden worden, zo wordt ook dikwijls een gedegen artsenij gevonden. Die is zoveel te eerder gescheiden en bereid, net zoals het gedegen zilver slechts gefulmineerd[223] en gebrand behoeft te worden. Wanneer dit alles geschied is, dus dat de artsenij naar de inhoud van de kunst der alchemie bereid is, wordt ze aan de zieke toegediend, zoals[224] aan een gezonde zijn spijs. Ik geef een voorbeeld met brood. De hogere kunst van de alchemie in de bakoven vermag daar niet een eindproduct[225] van te maken, een resultaat; alleen een tussenproduct[226]. Dat wil zeggen, dat de natuur het begin maakt, tot aan de oogst. Daarna snijdt, maalt en bakt de alchemie het, tot aan de mond. Nu is het uitstekend, en is het tussenproduct tot stand gekomen. Nu vangt de alchemie van de microkosmos aan. De persoon heeft de oerstof[227] in de mond, dat wil zeggen, brood. Hij kauwt het. Dat is het eerste werk. Daarna komt het in de maag. Dan wordt het de andere stof. Die werkt erop in, zodat het tot bloed en vlees wordt. Dat is de eindstof. Er is nog een andere alchemie aan de orde. Zwakheid, dat is de oerstof. Daarna volgt een afname[228], de tweede stof[229]. De dood is de eindstof. En verder is de oerstof de verrotting. Tot slot volgt de eindconsumptie, die stof en aarde[230] is. Zo

223 "Fulminirn". Vertaling onzeker, vooral nu het woord overgankelijk wordt gebruikt. 'Bebliksemen' zou het equivalent kunnen zijn.
224 "oder", 'of', hetgeen hier niet logisch is.
225 "*Ultimam materiam*".
226 "*mediam materiam*".
227 "*primam materiam*".
228 "*declinatio*".
229 "*secunda materia*". Bij al deze benamingen gaat het dus om de materie of stof, in te delen naar een begin, een ontwikkelingsfase en een eindresultaat.
230 "*pulvis et terra*".

werkt de natuur met ons samen in de schepselen Gods. Uit mijn stelling volgt, dat niets als een eindstof begint. Alle dingen worden uit een oerstof gemaakt. Vulcanus maakt die vervolgens tot een eindresultaat, door de kunst van de alchemie. Dan volgt *Archaeus*[231], ofwel de inwendige Vulcanus, want die kan circuleren en prepareren, op grond van de verschijnselen en verdeling, zoals de Kunst dat vanuit zichzelf vermag, met sublimeren, destilleren, versmelten, et cetera. De kunsten zitten namelijk alle in de mens, zowel als in de hogere[232] alchemie, die aan deze vooraf gaat. Hier lopen dus Vulcanus en *Archaeus* uiteen. Alchemie is het voltooien van datgene wat nog niet voltooid is; het lood van erts tot lood maken, en het lood daar te verwerken waar het thuis hoort. Zo zijn er de alchemisten van de metalen, en ook de alchemisten die mineralen hanteren; die antimoon tot antimoon maken, die zwavel tot zwavel maken, die van vitriool vitriool[233], en van zout zout maken. Leer dus te onderkennen wat de alchemie is, en dat deze als enige via het

---

231 Redgrove en Redgrove, over de visie van Van Helmont in dezen: "Na God zijn er, volgens hem, strikt gesproken slechts twee oorzaken der dingen, namelijk de materiële, ofwel de oorzaak *ex qua*, en de efficiënte, ofwel de oorzaak *per quam*. De doeleinden (of vormen) verblijven in de laatste en hebben geen bestaan buiten deze. De materiële oorzaak (...) beschouwde hij als bestaande uit water. De efficiënte oorzaak is een quasi-spiritueel beginsel: de '*archaeus*' of 'meester werkman', wiens werkzaamheid gemanifesteerd wordt als een 'fermentatie'. Deze activiteit wordt gestimuleerd. De kwaliteit ervan wordt bepaald door bepaalde 'gisten', die aanwezig zijn in de materie waarop wordt ingewerkt." H. Stanley Redgrove, B.Sc., F.C.S., en I.M.L. Redgrove, *Joannes Baptista van Helmont, alchemist, physician and philosopher*, H. IV, 1922.

232 "äußerlichen". Vertaling onzeker. Kan ook 'uiterlijke" betekenen.

233 Vermoedelijk is hiermee zwavelzuur bedoeld. Let wel, het woord staat ook voor een alchemistisch proces, als volgt. '*Visita Interiora Terrae Rectificando Invenies Occultum Lapidem Veram Medicinam*', ofwel 'Bezoek het binnenste van de aarde, en door te herstellen zult gij de geheime steen van de ware geneeskunde vinden'.

vuur het onreine bewerkt en tot iets reins maakt. Hoewel niet alle vuren branden, is toch alles vuur, en blijft het vuur. Alchemisten zijn houtsprokkelaars; als timmerlieden die het hout bewerken, zodat het een huis wordt; of als de beeldsnijders die uit het hout dat daar niet toe behoort, een beeld maken. Er zijn ook geneeskundige alchemisten die met artsenij bezig zijn die geen artsenij is. We zien nu wat de alchemie voor een kunst is. Het is de kunst die het onnuttige van het nuttige scheidt, en het tot zijn eindstadium en -wezen brengt. De reden waarom ik het boek brandmerk, is dat de kleurboeken geen kunst in zich hebben, maar alles door elkaar hutselen en er dan een vieze brei van maken. De varkens eten liever drek, dan wat door die[234] gekookt is. En opdat een dergelijke brei, waar de varkens niets van moeten hebben, niets aanrichten en nergens toe gebruikt worden, is door God de alchemie ingesteld, als een ware kunst der natuur. En het gekokkerel waarin de apothekers van Montpellier[235] handelen, is geen kunst, maar sudderwerk van hun kleine gaarkeuken. Daar worden de siropen gekookt, en de laxeermiddelen en de samenstellingen. Kijk nu eens, welk een schone kunst er in de kleurboeken steekt en in de zogenaamde artsen. Dat loze geklets is hun kunst. De siropen moeten niet gekookt worden op de manier zoals men ze in Montpellier kookt, net zo min als de laxeermiddelen, maar zoals de wetenschap van de alchemistische geneeskunde leert. Zo heeft God het verordineerd. Een arts moet bedenken, dat aangezien God niets tot een eindresultaat geschapen heeft, het verder aan Vulcanus is opgedragen om deze dingen tot voltooiing te brengen, en niet de slakken en het ijzer aaneen te smeden. Denk ook aan het volgende voorbeeld. Brood is ons door God verschaft en gegeven, doch niet zoals het van de bakker komt. De drie Vulcanussen echter, namelijk de boer, de molenaar en

---

[234] Volgens die kleurboeken.

[235] Paracelsus verwijst wel vaker naar Montpellier, vermoedelijk omdat daar de oudste medische school gevestigd was, en wel sinds 1220.

de bakker, die maken brood. Zo moet het ook met de geneeskunde geschieden; en met de innerlijke Vulcanus is het precies zo. Daarom moet de arts zich niet voor de alchemie schamen, en in de alchemie niets anders zoeken. Want zoals ik gezegd heb: wie dit niet toepast, is geen doctor, doch een gedoctorde aankomende student, die net zoveel op een doctor lijkt, als een beeld in de spiegel een mens is.

HET ZESDE HOOFDSTUK - OVER HET BOEK DER GENEESKUNDE DAT ERVARING HEET, EN HOE DE ARTS DIE MOET ONDERGAAN

De arts moet in ervaring bedreven zijn.[236] De geneeskunde is niets anders dan een grote, zekere ervarenheid, omdat alles wat ze doet, op ervaring berust. En ervaring bestaat uit hetgeen als juist en waarachtig wordt bevonden. Wie zijn onderwerpen niet met ervaring en met de waarheid die daarin ligt, geleerd heeft, is een twijfelachtige arts. Datgene waarover de ervaring, die als een rechter is, oordeelt of niet oordeelt, kan men aannemen of niet aannemen. Daarom moet deze ervaring gelijk oplopen met kennis, want kennis is ervaring. Ongeacht of men ooit ervaring verwerft, en die ervaring getoetst heeft, is die met kennis tot ervaring omgevormd, en men begrijpt dat ze zo verder kan worden aangewend. Waar kennis echter ontbreekt, gaat het verder om een experiment zonder kennis. Want daar gaan het experiment en de ervaring uiteen. Veel experimenten werken zonder kennis, doch de ervaring - met de zekerheid waar die aangewend moet worden - werkt met kennis. Want kennis is de moeder van de ervaring, en zonder kennis is er niets aanwezig. Ook al purgeert de scammonea[237], het is een experiment. Sophia[238] heelt de breuk aan benen, en verscheuringen. Het is een experiment. Ook saffier, dat anthrax heelt[239], is een experi-

---

[236] “So nun der Arzt in der Experienz erfahren soll sein”. In feite wordt hier twee keer hetzelfde begrip gebruikt.

[237] Het betreft het sap van de wortel van de convolvulus scammonia, een winde.

[238] Sudhoff noemt dit ‘kopersulfaat’. Het wordt ook gebruikt ter ontsmetting en als bloedstelpend middel.

[239] Hier lijkt dus sprake te zijn van een praktijkgeval waarbij het principe van het *similia similibus curantur* aan de orde is. Anthrax (*ανθραχ*) en karbonkel (*carbunculus*) staan beide voor kool en

ment. Hoewel dit experimenten zijn, en met ervaring bedacht, vereist de hoeveelheid aan ziekten[240] toch, dat er kennis is over waar ze ingezet moeten worden. Want wat op zichzelf staat, is geen ziekte, en dan valt er niets te experimenteren. Wanneer het nodig is om een onderscheid aan te wenden en vast te stellen, moet dat hand in hand gaan met kennis. Dit valt te begrijpen door een voorbeeld. Een perenboom die vruchten draagt, moet dat vanuit kennis doen. Deze kennis is hem door God gegeven, en wel zodanig, dat hij door die kennis bloesem draagt, bladeren aanmaakt en peren vormt. Het is een grote kunst, dat in hout een dergelijke kennis kan zitten. Want als een mens bijvoorbeeld iets wil schilderen of schrijven, moet dat door ervaring geschieden, en door experimenteren. Het hout heeft dat van nature in zich. En in de natuur is het een boom, waarin een dergelijke kennis verborgen ligt. Maar dat ze het doet[241], dat zien we. Wijzelf echter moeten eerst experimenteren voordat wij tot kennis komen. Let wel, de kennis is niet bij ons; alleen het experiment. Als wij iets ervaren hebben, dan bestaat het voor ons. Dat wordt aangetoond door de ervaring, en vormt ook de ervaring, doch de boom heeft de ervaring reeds. Denk ook aan het volgende voorbeeld. Scammonea purgeert, en doet dat met de wetenschap die God hem gegeven heeft over wie en wat hij moet purgeren. Wanneer gij nu de kennis van de scammonia overneemt[242], zodat die in u is zoals die in de scammonea is, dan hebt gij ervaring plus kennis, en niet een experiment. Wanneer gij echter de aard en het wezen van de scammonea niet in alle aspecten kent, dan hebt gij een experiment zonder kennis. Gij weet dan alleen, dat hij de ontlasting op gang brengt, maar verder hebt ge er even weinig van als van een woord waarvan gij niet weet wat het is. Als ge een Fransman

---

karbonkel. Anthrax als ziekte is een miltvuur of negenoog, en in die zin dus een karbonkel, net als een saffier.

240 "*pluralitas Morborum*".

241 Het maken van bloesem, vruchten, et cetera.

242 "ablernt".

zijt, en ge hoort Duits, dan weet ge heel goed dat het Duits is, maar niet wat het is. Bedenk over de ervaring wel, dat die via de ogen blijkt, terwijl de kennis er nog niet is. De ogen namelijk, duiden het experiment aan, doch niet de ervaring. Want zij zien de ervaring niet zoals die moet worden uitgelegd. Dat wij zien hoe iets is, bewijzen de ogen. Wij moeten ook het volgende weten. Wanneer God de perenboom een dergelijke kennis heeft gegeven, en ander hout ook, hoeveel te meer wordt dan aan een mens gegeven die naar de inhoud van het eerste boek rechtschapen gestudeerd heeft? Kennis moet dus een invloed[243] zijn, want ze is verborgen in de natuur, en dan moet ze naar buiten. Want wat in de natuur verborgen is, zou voor ons geen nut hebben, en dan was het talent verborgen, hetgeen niet zo moet zijn. Niets is zo verborgen, of het wordt openbaar. Daaruit volgt, dat de magie deze verborgenheid openbaart in haar drie methoden. Die bestaan uit de medische, de filosofische en de astronomische school, maar ook uit soortgelijke andere scholen. Er moet dus kennis in u zijn, want anders is alles van u een lege fantasie en dwaasheid, waaruit waanbeelden, veel subtiliteiten en veel speculaties groeien, zonder dat ze ergens op gebaseerd zijn; een dwaling, hetgeen niet goed is.

Merk op, dat er een onderscheid is tussen ervaring[244] en kennis, nog verder dan vermeld is. Kennis is in degene in wie God die gegeven heeft. Ervaring is rekenschap van datgene waarin kennis wordt getest. De perenboom heeft zijn kennis in zich, en wij, die zijn werken zien, hebben ervaring met zijn kennis. Door ervaring geven wij ons er rekenschap van, dat er in de boom perfecte kennis zit. Ik duid op het zesde boek, opdat kennis in die vorm tot u komt, en gij aan uw zieken - door uw werken die gij in hen verricht hebt - laat weten dat gij over volmaakte kennis beschikt. Wat volkomen met een bepaald weten in de juiste ordening der natuur samenvalt, is kennis.

---

[243] Sudhoff interpreteert dit letterlijk als iets wat invliedt, namelijk: "Eine von obenher hineingelegte Wirkung und Kraft."

[244] "*Experentia*". Lees: "*Experientia*".

Waar die niet is, is er slechts het experiment, of de ervaring zonder kennis. Stel, dat iemand zegt: “Hoor eens, ik heb het vaak geprobeerd.” Daarmee bekent hij, dat het om een experiment gaat. Vanwege de poging kunt gij hem niet vertrouwen. Wie echter beschikt over het experiment plus kennis, mag vertrouwd worden, want alleen die heeft recht van spreken. Volg die[245], want dan werkt het, en zullen de vruchten precies naar hun aard groeien. Ook is er verschil tussen kennis en ervaring. Men moet het niet zo begrijpen, dat het experiment ervaring is, want ervaring is datgene, wat via kennis ontdekt, geleerd en gegeven wordt. Ga dus door die deur naar binnen waar in ons kennis te vinden is, en laat niet het experiment leidend zijn, zoals dat met kennis het geval is. Als ik weet, dat een buks een muur kapotschiet, is dat een experiment. De kennis echter over hoe hij gericht wordt, dat het met zekerheid geschiedt en dat hij niet slechts één keer treft en tien keer faalt, dat is wetenschap. Diegene is meester over de buks, die kennis heeft, plus het experiment. Samen wordt dat kennis en ervaring, want ervaring omvat kennis, en waar kennis is, wordt niet over een experiment gesproken of melding gedaan.

Iedereen moet bij zichzelf overdenken, dat God aan alle natuurlijke dingen gaven heeft geschonken, en die gave is kennis. Zo heeft Hij aan de bomen en aan de kruiden een dusdanige kennis gegeven, dat zij tot hun juiste resultaat komen, qua het formeren, de vorm en de essentie. Hoeveel temeer maakt Hij dan een arts - die Hem zo onderdanig zal zijn als een bloem in het veld - zo begaafd, dat hij zijn zieken ter ere van Hem gezond maakt, en dat zij van hem afvallen zoals een rijpe perenboom zijn peren in de herfst laat vallen. En niet alleen een arts, doch ook anderen, namelijk de apostelen, van wie de vruchten afvielen als van een volle boom. Wanneer Hij het de leliën des velds schenkt, hoeveel temeer dan aan de mens, die Zijn beeltenis is? Nu is iedere gave van God volmaakt. Daar moet men uit putten, zoals iedere boom zijn

[245] “also tu ihm”. Vertaling onzeker.

kracht daaruit haalt. Hieruit volgt, dat ook kennis volmaakt is, want zij komt uit God voort, net zoals de kracht in de wijnstok. Dan heeft die een grote ervaring.

Ervaring mag niet een experiment zijn, want de experimenten zijn onvolkomen. En zoals de perenboom zijn kennis behoudt, die niet aan de appelboom wordt gegeven, behouden ook de sleedoorn en zijn doornen hun kennis. Begrijp ook van de mens, dat God eenieder Zijn kennis heeft gegeven, waaruit volgt, dat iedereen zijn[246] gave en kennis tot de limiet moet brengen, en ze op alchemistische wijze tot de hoogste graad moet brengen. Dat wil zeggen, dat de boom grote alchemie en kennis nodig heeft, totdat hij het resultaat van zijn vrucht bereikt. Wanneer de mens het zaad der kennis heeft, volgt daaruit, dat hij dat moet opkweken, opdat het tot volmaakte aren en oogst komt, en zijn vruchten er vanaf vallen, als van een boom. Want er is een onderscheid in het groeien, en het scheiden van het zuivere van het onzuivere. Want hetgeen in de wetenschap tot groeien dient, scheidt niets. Hetgeen echter volgroeid is, dat scheidt. Merk ook op, dat elk zijn bijzondere karakter heeft, namelijk het geschonkene waarmee hij geboren wordt. Met datzelfde geschonkene moet hij zich inzetten, opdat hij tot de voltooiing ervan komt, en niet van andere schepselen zijn aangeboren kennis leert. Want die is alleen aan hem gegeven, en niet aan de anderen van wie gij wilt leren. Waarom moet de perenboom van de sleedoorn leren? Waarom de vijgenboom van de doorn? Waarom moet het zoete het zure opeten?

Volg dus het boek der kennis, opdat wij kennis ervaren en deze door het experiment wordt bevestigd. Daarom duid ik aan, dat ik niet wil dat gij alleen de perenboom erkent, doch ook de kennis van natuurlijke medische middelen, zoals God het

---

[246] “sein” wordt hier twee keer gebruikt, en bij de tweede keer is niet zichtbaar wie bedoeld wordt

vitriool[247] als wetenschap heeft gegeven, door welke kennis zieken gezond worden; en dat gij kennis[248] draagt van de sulfaten[249] waardoor het vitriool werkzaam is, dat gij vanuit verbeelding toedient. Dat is de indruk van het licht der natuur; het zijn de stralen die zij in u priemen. Een zieke gezond maken, is wetenschap. Nu is deze wetenschap niet in de arts, doch in de geneeskunde. Daaruit volgt, dat de arts, aangezien hij geen kennis van het genezen[250] heeft, alleen kennis draagt van het toepassen[251]. Hij wordt dus gedwongen om, vanwege dit toepassen, kennis te zoeken in de artsenij waarin zij ligt. De wetenschappen der natuur moeten net zo in u zijn, als in de natuur; van de kracht der indrukken vanuit het licht der natuur. Zo niet, dan zwalkt gij heen en weer, en weet gij niets zekerders dan het gezwets uit uw mond. De boeken der geneeskunde zijn nu voor een deel geduid. De arts moet zich op deze baseren en niet bij de kachel zitten, peren stoven en met zijn sofistische logica zijn zieken afserveren. Gij moet u beijveren ook de navolgende boeken te kennen, opdat ge de boeken der geneeskunde alle goed in uw verstand opneemt.

---

[247] "*Vitriolatis*". Gezien het vervolg van het betoog is hier toch het vitriool bedoeld, al geeft 'vitriolatis' geen correcte Latijnse verbuiging weer.
[248] Paracelsus gebruikt hier de begrippen "*Scientia*" en "Scienz" naast elkaar. Ze lijken dezelfde betekenis te hebben.
[249] "*vitriolata*".
[250] "*scientiam curandi*".
[251] "*scientiam administrandi*".

HET ZEVENDE HOOFDSTUK - OVER HET BOEK DER NATUURLIJKE APOTHEKEN EN ARTSEN

Het is niet minder waar, dat alle uiterlijke voortbrengselen der natuur op het innerlijke betrekking hebben. Dus dat de natuur net zo inwendig in de mens is, als uitwending onder de mensen. Een voorbeeld. De natuur vormt in de wereld een apotheek, dus zoals in een apotheek de kruiden, et cetera, verzameld en ingezameld zijn en daar worden aangetroffen. De ene heeft meer dan de andere, en ook iets anders dan de andere. Zo is er ook in de wereld een natuurlijke ordening der apotheken, zodat alle alpenweiden en grasvelden, alle bergen en heuvels, et cetera, apotheken zijn. Deze apotheken worden ons door de natuur gesteld en geschonken, en met deze moeten wij de onze vullen. In de natuur is de gehele wereld een apotheek en met niet meer dan één dak bedekt. Voor zover het de gehele wereld geldt, bedient er maar één de vijzel. De mens echter heeft het in detail, niet in zijn geheel; iets, en toch niet alles. Want de natuurlijke apotheek overtreft de menselijke.

Dit voorbeeld hebben we gegeven, opdat gij zult weten dat ook in de mens op die wijze een natuurlijke apotheek zit, waarin - net zoals in de wereld - alle dingen zitten: het goede en kwade, van de grondstoffen en de materialen, al naar men ze een naam geeft. En daar volgt uit, dat iedere apotheek een arts heeft. Want de natuur heeft een apotheek in zich, en die is dezelfde als die haar gemaakt heeft. En zo moet zij ook een arts hebben, en men moet dus begrijpen wie dat is. De natuur is een apotheek, en de mens maakt er eentje met deze als voorbeeld. De mens moet in zijn apotheek ook een arts hebben, en die heeft hij, namelijk die welke vanuit zijn apotheek werkt. De natuur heeft er ook een, die haar artsenij verbruikt, ordent, uitdeelt op diverse plekken waar men aan de artsenij behoefte heeft en waar zij behoort te zijn. De apotheker die een mens is, is zelf zichtbaar. En zijn arts, de apotheker der natuur, is

onzichtbaar; ook haar arts. Daaruit volgt, dat in de mens, als in de microkosmos, dergelijke apotheken eveneens aanwezig zijn, net als in de grote wereld. Daar komt ook nog een arts bij zoals die in de grote wereld is, die alle artsenij verschaft, regelt, verdeelt, toepast, noteert, et cetera. Dit stelt de natuur goed voor, en daarom moeten wij uit dat boek leren en niets vanuit onze fantasie. Want die is slechts een vluchtige geest, meer slecht dan goed. Weet nu, waarom zulk een apotheek en zulk een arts hier door mij worden gepresenteerd. Dit is de reden: Alle artsenijen zijn ingesteld omwille van de zieken. Daarvan[252] zijn er twee. De ene is uiterlijk, de andere innerlijk. De uiterlijke maakt de mens zelf; de innerlijke wordt door de natuur gemaakt. Dat moet ge aldus begrijpen. De mens is met alle ziekten beladen en aan alle onderworpen zodra hij uit het moederlichaam komt, en ook in het moederlichaam. Het zou niet mogelijk zijn, dat hij geboren werd met het leven, met gezondheid, wanneer de inwendige arts er niet zou zijn. Aangezien hij vol ziekten zit, en dit in zijn aard aangeboren is, zijn er - waar ziekten zijn - ook artsenijen en de arts. Ziekte is van nature aangeboren. Van nature heeft hij ook tegen iedere ziekte een artsenij. En zoals hij van nature een vernietiger van de gezondheid[253] heeft, zo heeft hij van nature ook een behoeder van de gezondheid[254]. Daaruit volgt, dat de vernietiger steeds weer vernietiging en verrotting bewerkstelligt en actief de mens wil ombrengen. Net zo sterk en aanhoudend is ook de behoeder der natuur. Wat de ene vernietigt en wil vernietigen, dat richt de aangeboren arts weer op en maakt hij weer in orde. Degene die breekt, heeft gereedschap in zijn lichaam dat hem helpt breken. En datgene waarmee hij breekt, vindt hij in de microkosmos. Net als in de buitenwereld, waar de metselaar breekt. Hij heeft gereedschap om te breken, vanuit datgene waarin hij is. De andere metselaar herstelt weer, en heeft eveneens gereedschap,

[252] Van de artsenijen.
[253] "*Destructorem Sanitatis*".
[254] "*Conservatorem Sanitatis*".

namelijk om in de buitenwereld iets op te richten. Zowel de vernietiger als de behoeder hebben dus gereedschap om te breken, en gereedschap om te maken. De ene trekt de tuinstek eruit, en de andere steekt hem er weer in. Zo is ook in het lichaam de grootste kunst om af te breken tegelijk ook de grootste kunst om te herstellen. Een voorbeeld. De vernietiger neemt arsenicumsulfide[255] en wil de microkosmos vergiftigen. Daarop neemt de behoeder bloemen-van-anti-moon[256], en overwint het. Zo wordt de mens ziek en gezond. Hij moet dus dagelijks in zichzelf zijn uitwerking hebben, en de vernietiger en behoeder laten handelen en werken. Want die twee gaan steeds opnieuw tegen elkaar in. Zoals de uiterlijke wereld naar hun wezen handelt, handelt de mens er ook naar, met name de ruziezoekers en de vreedzamen, de vechters en de rustigen. Want waar het firmament is en de elementen zijn, zoals in de microkosmos, daar zijn voorwaar ook vrede en onvrede. De mens moet weten en begrijpen, dat wanneer God hem zijn natuurlijke arts en zijn natuurlijke artsenij, dat wil zeggen apotheek en arts, niet gegeven zou hebben en niet zou hebben geschapen, er vanwege de uiterlijke arts niets in leven zou blijven. Want wanneer de aarde door de zon verdort, roept zij weer een vochtigheid tevoorschijn via de regen. De dorheid is een ziekte; de vochtigheid is haar artsenij. Dat heeft God uiterlijk in de wereld geschapen. Ook in de mens zijn die twee verschijnselen merkbaar. Als er geen regen in de aarde kwam, zou alles verdorren. Zou er geen regen komen in een dergelijke dorheid in de mens, zou ook hij verdorren. Daarentegen doet te veel regen verdrinken. Dat is ook zo in de mens, want te veel regen verdrinkt hem. De zon heelt de regen; de regen heelt de schade van de zon. De zon is goed, maar ook niet goed. De regen is goed en ook niet goed, zoals al gezegd is. Hier hebt ge de oorsprong van het wegteren van de mens, die wellicht

---

[255] “Realgar”.

[256] “*Flores Antimonii*”, ‘bloem-van-bloemen’.

ftisis[257], ethica, et cetera, genoemd zou kunnen worden. Ook kan een teveel aan regen in de mens wellicht de oorzaak worden genoemd van waterzucht, schimmel, et cetera. Qua beperking zijn er dus veel voorbeelden, en in dit boek valt er niet weinig van te leren. Zo wordt er veel waterzucht genezen, veel tuberculose en vele andere ziekten waarvan de mens niets weet, en waarvan hij door natuurlijke, aangeboren artsenij geneest. Want God behoedt de mensen allerwegen voor de dood, opdat hij zijn leven kan opfrissen. God schept er namelijk welbehagen in, dat de mens lang leeft.

Gij moet niet denken, dat het mijn bedoeling is dat ik u alleen over de gedaante bericht, alsof er verder geen geneeskunde of arts meer zou zijn, want het is ten overvloede. De mens is voor het omvallen geboren. Hij heeft echter twee die hem opheffen, in het licht der natuur, namelijk de inwendige arts, met de inwendige artsenij. Die zijn met hem in de ontvangenis geboren en gegeven. Naar gelang die arts niets kan, en het omvallen plaatsvindt, neemt de vernietiger toe en gaat hij voort met zijn triomf. De behoeder vertrekt naar de plek waarvoor hij voorbestemd is. Daar er nu zulk een afname is in het behoeden, en een toename in het vernietigen, moet de uitwendige arts dat aanzien en de vernietigers verdelgen en overwinnen, en in de voetsporen treden waar de behoeder begonnen is. Waar deze opgehouden is, op die plek moet hij beginnen.[258] God heeft aan de vernietiger nog een overwinnaar toegevoegd, die voor de vernietiger verborgen is. En via de geneeskunde - die God binnen de aarde geschapen heeft - heeft Hij aan deze behoeder Zijn hulp verordineerd, waarmee deze de ander kan en mag overwinnen. De arts die uitwendig is, treedt pas op wanneer de aangeboren arts verslagen, vertwijfeld, vermoeid is. Die draagt dan zijn beroep over aan de uiterlijke arts. Aangezien echter de mens uiteindelijk moet sneven en de gestelde termijn niet mag overwinnen, moet hij daar doorheen en dan overwint de dood.

[257] Oude term voor tuberculose.
[258] In feite spreekt Paracelsus hier over het immuunsysteem.

Tegen deze bestaat geen artsenij, behalve Hij, die de dood heeft overwonnen, die de doden heeft opgewekt, of degene aan wie Hij dat vermogen heeft geschonken.

Laten we nu bekijken wat de mens, uit dit boek der grote apotheek, aan bijzonderheden moet toepassen; waar de uiterlijke arts op de wijze van de aangeboren[259] arts mee moet aanvangen; en wat hij uit dit boek moet leren. Waar de aangeboren arts stopt, moet de uiterlijke arts met hetzelfde recept aanvangen, en moet de apotheker met dezelfde enkelvoudige middelen en composities voorzien worden. Daarmee zal en moet het recept gecompleteerd worden. Wanneer men tekortschiet in de keuze daarvan of het niet goed afstemt, of de arts gaat op een andere manier het huis binnen dan door de deur, en de apotheker deponeert een vervangingsmiddel, dan leidt dat tot moeite en werk, inspanning en verdriet.

259 Lees: ‘ingeboren’.

HET ACHTSTE HOOFDSTUK - OVER HET BOEK MEDISCHE THEORIE, HOE MEN DAT MOET BEGRIJPEN

Opdat gij goed begrijpt van welke bodem u de theorie moet halen die in de geneeskunde thuishoort, overwege u allereerst een voorbeeld. Waar baseert de theologie zich op; dat wil zeggen, waar leert zij haar theorie? Wel, die komt van God, en daarom spreekt en theoretiseert zij over God. Wat zij in God vindt, en in Hem vindt en aan Hem ontleent, dat is de theologie, en wel de praktijk en theorie tezamen, want die worden niet gescheiden. Vraag u dan nu af, waar de geneeskunde te vinden is. Wel, die zit in de natuur. En waar is de ziekte? Wel, die zit in de patiënt. Hieruit volgt, dat uit beide de medische theorie voortkomt. Daar zijn twee soorten van. De ene is de theorie van de belangrijkste geneeswijzen[260], en de andere de theorie van de belangrijkste oorzaken.[261] En beide moeten tot één theorie worden en niet gescheiden blijven. Hoe nu deze theorie gevonden moet worden, zodat zij met ganzenveer en inkt beschreven kan worden, dat moet gij te weten zien te komen. Ten eerste moet iedere medisch-theoreticus vanuit God spreken, want alle begin komt uit Hem, en Hij is alles in alle dingen. Zoals de Schrift[262] zegt, gaat iedere volmaakte gave van God uit, en daarom is ook de medische theorie van God afkomstig. De Schrift zegt, dat Hij de arts heeft geschapen en de geneeskunde van de aarde. Deze dingen zijn volmaakt en daarom zijn ook de arts en de geneeskunde volmaakt. Daarom hebben de zieken ook een arts nodig. Hebben zij een arts nodig, dan moet die volmaakt zijn, anders kan hij niets elimineren. Wanneer hij een theoreticus wil zijn, is het nodig dat hij vanuit de genoemde boeken de theorie leert toepassen. Ten eerste uit God, die alle lippen moet openen en ons moet helpen bij

---

260 "*Theorica Essentiae Curae*".

261 "*Theorica Essentiae Causae*".

262 *Bijbel*, Jakobus 1: 17.

datgene wat wij in Zijn naam verrichten. Zonder Hem komt er niets van terecht. Vervolgens moet hij de andere boeken die zijn aangeduid goed doorspitten en doorgronden, en alleen over datgene spreken wat eruit geleerd wordt. Zo zijn de theorieën van de oorzaken en de genezing bijeen en met elkaar verbonden. Wat uit de boeken naar voren komt en getheoretiseerd wordt, is geheel volmaakt. Deze boeken zijn namelijk geheel en volmaakt. God heeft ze namelijk zelf geschreven, vervaardigd, ingebonden en in zijn bibliotheek aan de ketting gelegd. Daarom zit er niets verkeerds in, geen bedrog, geen dwaling, geen fout, geen verleiding. En ongeacht of daarvan iets op papier wordt geschreven, gezet en gedragen, hetgeen best zo kan zijn, moet toch het licht der natuur de instructie geven, en niet de mens. Een voorbeeld. Wij hebben in het evangelie en in de Schrift het eeuwige leven beschreven met alle nooddruft. Meer hebben we niet nodig. Al staat het eeuwige leven in de Schrift ook op papier, toch is het niet afdoende dat het daarin alleen maar op papier blijft staan. Het moet ook gezocht zijn, en wel door degenen die ervan gehoord hebben, die het ervaren hebben, en aan wie het gegeven is om het op papier te zetten. Wat op het papier wordt aangeduid, is slechts een letter. Wat er echter mee bereikt kan worden, wat het ons leert en waarom het er staat, dat moet van bovenaf geleerd en toegelicht worden. Zo moet het ook worden bekeken met betrekking tot de theorie en de praktijk van de geneeskunde. Hoewel die op het papier van het boek kunnen worden vastgelegd, is het maar een dode letter. Doch uit het licht van de natuur moet de Verlichting komen, opdat de taal van het boek der natuur begrepen wordt, zonder welke verheldering een filosoof of naturalist niet kan bestaan. Daarom moet niemand zich op het papier verlaten, maar op de Verlichting die uitgaat van Hem die zelf het Licht is; en moeten wij afstand doen van onze leerstellingen, fantasieën en speculaties, en wijken.

Daarmee moet men ook begrijpen wat theorie is voor de gewetensvolle arts[263], namelijk datgene wat met onbetwistbare waarheid de afkomst, oorsprong, inhoud, oorzaak, eigenschap, het wezen en alle beginselen, middelen en het einde van iedere ziekte bevat en aanduidt. Ook haar genezing valt er onder, de wijze waarop die moet plaatsvinden, en waarmee; en het hoe en wat van alle dwaling. Op dezelfde wijze als iemand die een zaad zaait, het zaad kent. Hij weet werkelijk wat eruit groeit en voortkomt. Plant iemand een tak, en kent hij die, dan zal hij weten wat eruit zal voortkomen en wat haar vruchten zijn. Dat is de theorie van het land, of de theorie van de plant. Wanneer nu iemand - ter vergelijking - een wond wordt toegebracht, weet iedereen wel, hoe die hem is toegebracht. Dat is de theorie van de chirurgie. Wat ermee gebeurt zonder artsenij, en ook met artsenij, is verder eveneens de theorie der chirurgie. En hoe de wond te genezen is, wat men nemen moet, en hoe daarmee moet worden omgegaan: ook dat is de theorie en praktijk van de chirurgie. Wanneer die verder begrepen wordt, zal men van alle ziekten de oorzaak blootleggen, en op grond van hoe het door het zaad is aangeduid, overeenkomstig theoretiseren. Want iedere ziekte stamt uit een zaadje, en als dat is opgegroeid, zit het in de boom en ook in zijn vruchten. Het zwaard is het zaad van zijn wonden. Ook weet ik, dat alle dingen uit zaad stammen, en daaruit volgt, dat de arts zaden van alle ziekten[264] moet kennen en begrijpen. Dan kan hij erover theoretiseren als een boer over de akker die hij heeft ingezaaid. Wanneer de arts niet net zo eenvoudig[265] en gemakkelijk van zijn theorie afweet als de boer, verkeert hij in grote dwaling, en misleidt hij zichzelf en anderen.

Ook is het zo, dat velen geschreven hebben over de oorsprong van de ziekten en veel navolgers hebben, doch vanaf het begin is het al niets waard. De tijd wijst dat uit, want de mond der

---

263 “*Medicae Religionis*”.
264 “*Semina omnium Morborum*”.
265 “gering”.

zieken bewijst het, de ogen zien het, en de oren horen het. Over het begin en de herkomst bestaan dwaling en misleiding, tenzij men over het zaad theoretiseert en de *humores* aan de kant zet. Anders is alles vergeefs. Zijn er *humores*, dan zijn ze slechts vanuit ziekte ontstaan, en komt de ziekte niet van hen. Maar omdat ze predominant zijn, zouden ze de oorzaak van ziekte zijn.[266] Een voorbeeld. Stel, dat iemand last krijgt van diarree[267] en veel stoelgang heeft die bijna geel is en dergelijke. Wanneer gij het ziet, zegt ge, dat het door de cholera is veroorzaakt en dat de cholera het doet. Daarbij vergeet ge, dat er een zaad is wat ooit in dergelijke materie is opgegroeid. Het zaad is vanuit zichzelf neergeslagen in de gal en stimuleert de gal. Het is niet de gal zelf, maar de kleur ervan, en de materie van het zaad. Net zoals een wijn die naar aarde smaakt, daarom nog niet van de aarde stamt, doch van druiven, de druiven van het hout, het hout van zijn wortel, de wortel van zijn zaad. Waar is nu de cholera of de *humor* van de zwaarmoedige[268]? Of iemand is een waterzuchtige[269], en dan zegt gij, dat hij een koude lever heeft, et cetera, en dat hij neigt naar waterzucht. Zulke redeneringen schieten zwaar te kort. Zo gij echter zegt, dat het een meteorisch zaad is, dat tot een regen wordt, en dat de regen van bovenaf naar beneden valt, vanuit de tussenruimten[270] naar de onderste delen, zodat uit het zaad een water wordt, een poel, een meer, dan slaat ge de spijker op de kop. Want wanneer gij een louter heldere hemel ziet, waarin geen bewolking is, daar verheft zich in een oogwenk een klein wolkje, dat opgroeit en toeneemt,

---

266 “und darum, daß sie prädominieren, so sollen sie Causae Morbi sein”. Dit “so sollen sie” (‘moeten ze wel ...’) lijkt in strijd te zijn met de voorgaande zin en met Paracelsus’ stelling. Vandaar dat ik ervan ben uitgegaan dat Paracelsus bedoeld heeft, de tegenstellingen tussen beide visies weer te geven.
267 “*Fluxum Ventris*”.
268 “*Humor melancholicus*”.
269 “*Hydropicus*”.
270 “*Mediis Interstitiis*”.

zodat daaruit in een uur tijds een grote regen, hagel, stortregen, et cetera, gevormd wordt. Zo moeten wij ook theoretiseren over de basis der geneeskunde in de ziekte, zoals aangegeven is. Wie wil theoretiseren, moet goed de boeken der geneeskunde lezen. Niet van de ontelbaren[271], van Galenus, Avicenna, Averroës[272], Drusius[273], Guidoni[274], Roger[275], et cetera, doch de boeken die God zelf geschreven heeft, en welke juist zijn, geheel, volmaakt en zonder fouten. Zalig is de arts die daarin wandelt en voortgaat, want hij wandelt in het licht en niet in de duisternis.

Niet alleen is de geneeskunde in dergelijke boeken zo sterk vastgelegd als ik heb aangegeven, doch ook heeft de theologie haar boeken van God, die Hij zelf heeft geschreven en waarvan de theologie gebruikmaakt, net als de theologen. Er is geen fundament buiten wat er is inbegrepen in deze boeken, die uit Gods mond zijn gekomen. Ook de jurist moet op die manier uit de boeken die uit Gods mond zijn voortgekomen, zijn recht halen, en leren, en niet vanuit zichzelf. Wat niet in dat boek staat, staat in de wet der natuur. Daarom moeten zij hun boeken ook uit het licht der natuur halen. En wat de natuur, alsook het goddelijke betreft, moeten zij uit beide nemen, en niet uit henzelf. Zo blijft God in alle dingen de hoofdschrijver, de eerste, de hoogste, en de tekst van ons allen, alsook de exegese.

---

271 "*Tantalorum*".

272 Ofwel Ibn Rushd, 1126-1198. Spaans jurist, arts, filosoof.

273 "Drusiani". Bedoeld zal zijn Turisanus de Turisanis, ofwel Pietro Torrigiano de' Torrigiani, ?-1320. Arts, hoogleraar in Parijs en commentator op Galenus. Sudhoff plaats hier een voetnoot, waarin hij spreekt over "Trusianus (Pietro Torrigiano)". Hij geeft als diens sterfdatum: "voor 1350". Hij voegt eraan toe: "Stelde een commentaar samen op de *Ars parva* van Galenus."

274 "Guidonis". Hier zal bedoeld zijn, Guidoni Cauliaci, 1300?-1368. Chirurg. Dat blijkt ook uit de voetnoot van Sudhoff, die spreekt over "Guido von Chauliac (gestorven voor 1370), de beroemde Franse chirurg, geïnspireerd door Abulqasim."

275 Sudhoff verwijst naar "Roger von Salerno (plm. 1170), de vader van de Italiaanse chirurgie der middeleeuwen."

Die moet uitgaan van Hem die ons op de Pinksterdag gezonden is. Hij is niet alleen een apostel, een theoloog. In de Schrift staat namelijk, dat Hij ons alle dingen op de juiste wijze zal leren. Onder alle dingen zijn ook de geneeskunde, de filosofie en de astronomie begrepen, waaruit wij allen dezelfde zaak leren. Zonder Hem is alles dood en zonder begrip.

HET NEGENDE HOOFDSTUK - OVER HET BOEK HOE MEN DE MEDISCHE KUNST MOET VINDEN; NIET DOOR SPECULEREN, DOCH DOOR EEN ZEKERE OPENBARING

De geneeskunde moet een zekere basis hebben, die niet in fantasie vanuit het hoofd komt, doch die geschiedt door een waarachtig verkondigen en onderrichten. Daarom moet gij allereerst weten, dat de ziekten verborgen zijn, evenals de artsenij. Onder deze twee is er niets wat door het aardse gedaan of uitgevonden moet worden, want het moet door het astrale lichaam geschieden dat ze in de natuur ziet, zoals de zon door een glas. Verder moet men weten, langs welke weg de verborgen dingen die in het aardse lichaam niet zichtbaar zijn, gevonden moeten worden. Hieruit volgt, dat alle dingen door de magie kenbaar worden, zowel door hun soort als door de kabbala, de kabbalistiek, et cetera. Die zijn het, die van de verborgen natuur alle heimelijkheid openbaren. Het is nodig en redelijk dat een arts hierin onderwezen wordt en ermee bekend is. Zo niet, dan is hij een dwalende en goedwillende in de geneeskunde, die meer op bedrog gericht is dan op de waarheid. Daarvan vormt hij zelf het bewijs. Want de magie is de anatomie van de geneeskunde. Op dezelfde wijze als waarop een slager een rund uitbeent en men alles ziet wat daar in zit, en hoe het is, hetgeen men niet door de huid heen kan zien, zo beent ook de magie alle delen der geneeskunde uit waarin de remedies zitten, namelijk in het lichaam. Want zoals de mens zowel op de ene als op de andere plek zijn organen[276] in zich heeft, hetgeen de fysische anatomie aantoont, zo zitten er in de gewassen ook organen. Dat wil zeggen een hart, dat wil zeggen een lever, dat wil zeggen een milt, et cetera, naar de inhoud van de mens. Dat alle harten voor het oog een hart zijn, betekent niets. Het gaat namelijk om een kracht, een hoedanigheid, die

[276] “Glieder”, ‘ledematen’, doch hier breder bedoeld.

aan het hart gelijk is. Een voorbeeld. In de wind zitten veel eigenschappen. Hij droogt, en niemand ziet dat hij droogt. De zon verwarmt, en niemand ziet wie er verwarmt. Uit de vuursteen komt vuur tevoorschijn, en niemand ziet het vuur in de vuursteen. Zo heeft een lichaam vele organen, die echter slechts één lichaam vormen, dat één gewas is en toch vele hoedanigheden[277] in zich draagt; net als in het firmament, waarin de zeven organen aanwezig zijn zoals ze in de mens zitten, te weten het hart, de nieren, de maag, de longen, et cetera. Niet als tastbare organen, doch als kracht en hoedanigheden zonder een lichaam, terwijl men bevindt dat een mens zonder lichaam niets is. In de krankzinnigheid[278] is de gehele loop van de maan dan ook niet zichtbaar, doch wel in de geest. Want in de geest ligt de geneeskunde, en niet in het lichaam. Want lichaam en geest zijn tweeledig. Het lichaam is niet de geest, die de hulp van de artsen is. Ook in de kever zitten ledematen van de microkosmos, dat wil zeggen, eigenschappen[279] die niet in het lichaam, maar in de remedie zitten, dat wil zeggen, in de geest.

Aangezien de hulp aan de zieken in die zin een geest is, welke voor het elementale lichaam verborgen en alleen voor het astrale lichaam kenbaar is, volgt daaruit, dat wij onderwezen moeten worden door de magie, en niet door Avicenna, noch door Galenus. Uitsluitend de magie is de leermeester, schoolmeester en pedagoog bij wie men de geneeskunde en de hulp aan de zieken kan aantreffen en moet aanleren, en wel op een zichtbare wijze. Zoals het elementale lichaam en de letters zichtbaar zijn, of aan de ogen iedere vorm, kleur of figuur, zo wordt ook het wezen daarin zichtbaar en als zodanig kenbaar, net zoals de vormen dat aan de aardse ogen zijn. Over de magie heb ik veel nagedacht en gemeld, en nog veel vaker over het ontdekken van de geheimenissen der natuur in deze boeken, en

---

277 "allerlei Tugend".
278 "*Lunatica*".
279 "*virtutes*".

ook in andere. Daarom moet gij terstond weten, dat dit boek over de magische uitvindingen[280] door iedere arts goed bestudeerd moet worden. Ook al zouden alle boeken verderven en versterven, en alle artsen met hen, dan is er nog niets verloren. Want het boek over de uitvindingen vindt alles terug en nog veel meer dan dat. Het is een anatomie van de kunsten. Men ziet niet de onderdelen van de houtsoorten, de kruiden en de bieten zoals ze inwendig zijn, maar men ziet de kracht en de eigenschap. Alsof men een mens ontleedt en in hem alle onderdelen aantreft, die geheel uiteengevallen zijn en men nog meer vindt. Een dergelijke anatomie van het uitvinden van de kunsten toont allereerst het *signatum*[281] aan. Wat het *signatum* is, dus datgene wat 'signeert', is ook te zien bij de kabbala, een soort magie, en als zodanig een onderdeel van de astronomie. Nu moet de kunst van de uitvindingen niet alleen op één manier worden begrepen, maar geldt die alle soorten der astronomie, de geschonken dingen, et cetera. Voor alles geldt, dat er vele onderdelen zijn. En van de soorten zijn er nog veel meer. Alle zijn zij magische uitvindingen en weergaven van anatomische kennis, van kunsten en medicamenten.[282] Hieruit volgt, dat de desbetreffende onderdelen en soorten zichtbaar moeten worden in de manier waarop de astronomie in de uitvinding uitwerkt.[283] Zoals het vuur van de zon zichtbaar wordt door het kristal, zo wordt het vuur in de vuursteen zichtbaar door het ijzer. Op vergelijkbare wijze moet de magische zon zichtbaar worden door het magische kristal, zoals het magische vuur zichtbaar wordt door de magische steen. Dat doet de anatomie ook, die zien laat wat er is, opdat men openlijk kan zien wat er in het lichaam zit, zoals het vuur van de zon in het hout zichtbaar is,

---

[280] "Buch *Magica Inventrix*".
[281] Afgeleid van Aristoteles' denkbeeld van de categorieën.
[282] "*Inventrices Magiae und Expositores anatomiae scientiarum, artium, medicaminum*".
[283] "sichtig müssen werden in der Operation der Astronomei der Erfindung".

en van de vuursteen in het hout. Want ook het magische brandhout wordt aangestoken, te weten de geheime kruiden, die als het hout zullen branden en die zullen tonen waar hun kracht goed voor is.

Hoeveel moeite en werk heeft de Grote Verleider nodig gehad, om deze anatomie uit het geheugen van de mens te wissen, opdat deze de edele kunst zou vergeten. Hij heeft hem aangespoord tot fanatisme en ander geraas waarin geen kunst zit, en die de tijd op aarde nutteloos doen vergaan. Want wie niets weet, heeft nergens belang bij; wie niets kan, begrijpt niets; wie nergens goed voor is, die hoeft niets. Hij echter die begrijpt, heeft er plezier aan, die prent het zich in, die ziet het.

De Grote Verleider heeft ons tot begeerten geleid, want hij weet heel goed, dat wanneer de mens kennis zou dragen van dergelijke geheimenissen, hij zich niet door een boek zou laten verleiden, doch aan de schat zou hechten. Doch aangezien de mens er geen weet van heeft, hangt hij datgene aan, wat hij kent: het zuipen, het hoereren, het spelen, de oorlog, de luiheid, et cetera. Want het is zeker zo, dat wie God niet kent, niet van Hem houdt. Hij weet niets van Hem af. Wie de Drie-eenheid niet kent, gelooft er niet in. Wie Maria niet kent, houdt niet van haar. Wie de heiligen niet kent, houdt niet van hen. Wie de natuur niet kent, houdt niet van haar. Hij die niets kent, ziet er niets in en veracht het. Zijn buik is zijn God. Hoe meer kennis men echter van iets draagt, des te meer liefde men heeft. Wie de armen niet kent of begrijpt, houdt niet van ze. Alle dingen liggen in kennis. Daaruit vloeien dan de vruchten voort jegens deze. Kennis geeft geloof. Wie God kent, geloof in Hem. Wie Hem niet kent, gelooft niet in Hem. Iedereen gelooft naarmate hij kent. Dat is ook zo in de geneeskunde. Iedereen doet in de natuur zoveel als hij weet. Wie niets kent, doet niets. Wat hij doet, schildert hij af, net zoals een schilder een beeltenis portretteert. Er zit geen leven in, evenmin als in deze arts. Daarom moet iedereen al dit soort dingen weten, hoewel ik er veelvuldig melding van maak en gemaakt heb, met vele

conclusies over hoe de kunsten zichtbaar moeten worden gemaakt. Het dunkt mij goed, dat ik die melding hier beter te verstaan geef. Namelijk, dat de uitvindster een soort magie is, afkomstig uit alle soorten der astronomie. En zoals de magiërs uit het oosten door deze uitvindster Christus via de sterren gevonden hebben, zoals het vuur in de vuursteen wordt aangetroffen, zo vindt men ook de kunst der natuur, die gemakkelijker te zien is dan Christus te zoeken is geweest. En terwijl Christus van grote afstand bezocht werd door de koningen uit Seba en Tharsis[284], zo wordt de schat der natuur veel dichterbij gevonden. Uit het oosten komen alle beginselen van de magie. En van de noordenwind[285] gaat niets goeds uit. Daarom artsen, als gij arts wilt zijn, wees dan rechtschapen, en niet zoals de varkens op de akker met de bieten omgaan. Gij moet omgaan met de mens, die Gods schepsel is. En gij moet een handel en wandel voeren die overeenkomt met de boeken zoals God die voor de arts gemaakt heeft.

---

[284] *Bijbel*, Psalmen, 72: 10.
[285] "*Septentrione*".

HET TIENDE HOOFDSTUK - OVER HET BOEK HOE DE GENEEESKUNDE VAN DE OERSTOF[286] NAAR DE EINDSTOF[287] GAAT

Ieder ding dat groeit, is in zijn eerste materie zonder vorm, en is net zo veel als niets. Als voorbeeld: Een beuk, een den, een eik, is aanvankelijk slechts een zaadje, waarin in het geheel niets is van wat het moet worden. Wanneer het in de aarde wordt geplant, moet het ten eerste vergaan, want anders komt er niets uit voort. Wanneer het vergaat, valt het geheel uit elkaar. Toen het nog een zaadje was, was het nog iets, maar als het vergaat, is het niets meer. Uit hetgeen aan het verrotten is, volgt, dat deze verrotting de oerstof is. Die gaat het gewas in, en zal aan de boom zijn vorm geven. Eerst ontvangt hij in de aarde zijn begin; daarna boven de aarde zijn andere begin. Boven de aarde deelt hij zich in diverse gedaanten, net zo lang tot hij wordt wat hij uiteindelijk moet worden. Hij wordt niet plotsklaps op de aarde geboren in een gedaante met alles erop en eraan zodra hij daarop verschijnt, als een kind dat in een volledige gedaante wordt geboren. Zo gaat dat namelijk niet met gewassen. Maar zoals de gewassen op aarde verschijnen en van de ene vorm in de andere overgaan, moet gij ook weten, dat het kind in zijn moederlichaam op dezelfde manier opbloeit. Zoals nu de vorm opbloeit, is er ook een opbloeien der artsenij in datgene, wat voor het kruid of de boom bestemd is[288]. De volmaakte vorm is er niet. Iets groeit tot een volmaakte vorm op en wordt volkomen. Want de vorm ontplooit zich in de leeftijd, zoals bij de mens. Eerst is er een wiegenkind, en de gewassen zijn eerst qua vorm net zo. Vervolgens wordt het een kind dat kan hollen of lopen, maar dat verder nog niets kan. Zo is het ook met de vormen en met de artsenij. Verder wordt het kind

286 "*Prima materia*".
287 "*Ultimam materiam*".
288 "begabt ist". In de zin van gepredisponeerd zijn, bijeen horen.

steeds verstandiger, et cetera. Zo ook worden de gewassen gaandeweg hoe langer hoe krachtiger en hoe langer hoe sterker qua eigenschappen en vorm, tot ze rijp zijn. Vervolgens treedt de ouderdom en zwakte in, waarbij alles weer afneemt, net zoals in het begin alles toenam. Zo wordt van de geneeskunde ook begrepen, dat ze haar gradatie heeft naar gelang de kracht sterk of zwak is. Weet dan ook het volgende. Gij ziet, dat alle lichamen vormen hebben waarin ze staan. Zo hebben ook alle vormen hun artsenij, die in hen is. De ene zijn zichtbaar, de andere onzichtbaar. De ene lichamelijk, elementaal; de andere spiritueel, siderisch[289]. Daaruit volgt, dat iedere arts zijn kruidenvoorraad van de spirituele sterren[290] moet hebben, opdat hij weet, hoe de bewuste artsenij in de vorm staat, zoals de voorbeelden aantonen. Een artsenij die wordt ingenomen, wordt in haar essentie spiritueel zodra ze in het lichaam komt. Dan staat ze in haar vorm, op dezelfde wijze als een regenboog aan de hemel, of een beeld of vorm in de spiegel. Heeft ze bovendien een vorm der voeten, dan staat ze in de voeten. Heeft ze een vorm der handen, dan staat ze in de handen. Hetzelfde geldt voor het hoofd, de rug, de buik, het hart, de milt, de lever, et cetera. Er is een nog duidelijker voorbeeld van te geven. Er is[291] een kruid dat in zijn siderische lichaam alle lichamen van de mensen in zich heeft. Als dat wordt ingenomen, dan staat het in de mens met ieder onderdeel in het overeenkomstige onderdeel. Daaruit volgt, dat de specula pennarum[292] de vrouwenborst genezen wanneer ze zoogt. Dat komt, doordat hun vorm die van de borsten en tepels[293] is. Daarmee staat de beeltenis van de artsenij in het onderdeel waarin ze thuishoort.

---

[289] Betrekking hebbend op de sterren.
[290] "*Herbarium spiritualem sidereum*".
[291] "war".
[292] 'spiegels van veren', of 'spiegels van vleugels'. Een plant. Sudhoff noteert: "*Prismatocarpus Speculum L'Herit?*"
[293] "*Mamillae* und *ubera*".

En zo geneest de dactiletus[294] kanker wanneer ze gedronken wordt, want haar beeld nestelt zich in het lichaam op dezelfde plek als waar haar vorm thuishoort. Gij moet namelijk weten, dat alle chirurgische ziekten door stoffelijke artsenij geheeld kunnen worden, wanneer de arts de essentie van de anatomie kent en begrijpt, waarvan ik maar weinig gezien heb. Wat ik wel veel gezien heb, is dat zij over de richtinggevers[295] of de transportroute[296] - dat wil zeggen over de aanvulling - zeggen, dat ze de artsenij naar hun plek voeren, terwijl dat toch nergens op gebaseerd is. Zij zeggen namelijk, dat salvia, lavendel en majoraan, geleiders[297] naar het hoofd zijn, en dat ze de overeenkomstige artsenij mee naar boven voeren, op dezelfde wijze als waarop een gids iemand anders die de weg niet kent, over het land leidt. Dat is echter niet geneeskundig. Want de artsenij moet niet op deze wijze gaan, want die leidt zichzelf, door de kracht van haar beeltenis. Een voorbeeld. Eufragia[298] heeft de vorm en afbeelding van de ogen in zich. Daaruit volgt, dat wanneer het wordt ingenomen, het zich nestelt in hun leden en in de vorm van de leden. Dus het eufragia wordt geheel en al oog. Welke andere artsenij zou dermate tot het oog en in het oog kunnen leiden en zich daar nestelen? Alle delen van de mens hebben hun overeenkomstige vorm in de groeiende dingen; ook in gesteenten, ook in metalen, mineralen, et cetera. En wat voor het lichaam[299] een essentie is, daarvan is er ook een

---

[294] Sudhoff: "Hermodactyli, Wurzelknollen, orientalischer Colchicum-Arten". Mogelijk noemt Paracelsus deze plant omdat ze goed uitzaait, en daarmee aan een eigenschap van kanker doet denken. In de oude geschriften wordt zeer gewaarschuwd voor deze plant. De witte versie is goed, maar de zwarte en rode soorten zijn zeer giftig en dodelijk. Ze zouden ook chromosoombeschadigingen opleveren.
[295] "*Dirigentibus*".
[296] "*Directoriis*".
[297] "*Ducentia*".
[298] Eufragia of euphragia officinalis, 'stijve ogentroost'.
[299] "*corpus*". Ik lees: "*corpore*", dus ablativus.

overeenkomstige afbeelding. Als die wordt ingenomen, plaatst de natuur van de microkosmos dat beeld in de mens. Zo geraakt de artsenij op de plek waar ze thuishoort. Want als een houtsnijder een stuk hout neemt dat geen, of te veel of te weinig vorm heeft, snijdt hij daar een vorm in uit tot er een eindresultaat is. Zo moet gij weten, dat er een dergelijke houtsnijder is die ieder lichaam tot zijn vorm bereidt. Een spijs die gegeten wordt, is een vorm in de mond, en representeert de natuur met haar chemische krachten. Alle onderdelen in de mens moeten aangestuurd worden, en wel zo - hetgeen wordt bewezen door de juiste natuurkunde en het juiste licht der natuur - dat de spijs, wanneer die tot zijn essentie geworden is, in haar vorm gaat en staat, als een beeld in het gehele lichaam, en wel alles op de plek waar ze moet zijn. Dat is de mens van het voedsel[300]. En wanneer de drank in zijn geest komt, dan staat de wijngeest als een mens in de mens, in al zijn geledederen. Want dat zijn volmaakte vormen in alle onderdelen, waarvan geen enkel uitgezonderd is, wat ook voor de geneeskunde geldt. Waar het gebrek ligt, vindt de geneeskunde haar vorm en haar wezen en eigenschap. Het is nu de kunst om de mens van de geest, van de essentie en van het geneesmiddel[301] te onderkennen op die plek waar de geneeswijze ervoor aanwezig is. Het gaat namelijk om de kankermens, de lupusmens, de vloeistofmens, de pestmens, de koortsmens, de waterzucht-mens, de vloeimens, de maandstonde-mens, de wormmens[302], et cetera. Bij alle ziekten waarvan een arts niet weet waar deze astrale mens in het elementaire lichaam ligt, gaat alles tegen de ordening van de geneeskunde in. Want wie heeft er altijd een gids, in ieder ledemaat? Wanneer men stulentina drinkt en daarmee panericium[303] geneest, komt dat, doordat zijn beeltenis

---

[300] "*Homo cibi*".

[301] "*Homo spiritalis, essentialis, medicinalis*".

[302] "*homo cancri, homo lupi, homo guttae, homo pestis, homo febris, homo hydropisis, homo profluvii, homo menstrui, homo vermium*".

[303] Lees: panaritium, vinger- of teeninfectie.

op die plek geneest. Wie is de doctor in de geneeskunde die een dergelijke kuur gecontroleerd naar de vinger stuurt? Daarom moet er niet gestuurd worden, maar gaat het om de vorm, die de leider moet worden. Het aansturen, dat de beeltenis vanzelf doet, moet leidend zijn. Het andere proces echter, is zeer verwant[304], zeer traag, heeft weinig kunst nodig, weinig werk, lees men van het papier af, en daarbij neemt men het niet aan vanuit het juiste boek der kunst. De geneeskunde moet begrepen worden te beginnen met haar oerstof, en hoe die tot de eindstof komt. En als ze op het eindpunt komt en in het eindpunt is, dan is ze een soort, met alle vormen als het geëlementeerde lichaam en zijn substantie. In de beeltenis van de geest liggen de geheimen en de grote geneesmiddelen. Daar

und seine Substanz. Und in dem Bildnis des spiritus sind die Arcana und Medicinae Magnalia; da liegt vera Cura. Diese Bilder sollen gesucht werden durch die Inventricem magicae artis, von der das vierte Buch lehret. Denn der Archeus der Natur ordiniert diesen spiritum mit Austeilung in seiner Form mit aller Archanei [1]), so in ihn sollen und verordnet sein. Also soll Anatomia medicaminum gefunden werden und nicht in composito, nicht in communibus, nicht in directionibus: Denn alle Dinge sind unter der Natur ordiniert und beim besten komponiert in ein formam spiritualem, die wirst du nicht besser machen, denn sie ist von der Natur gemacht. Allein brauche Alchimiam, das da scheidet voneinander. Darum ehe-

ligt de ware kuur. Deze beelden moet men zoeken door de uitvindster van de magische kunst[305], waarover het vierde boek onderwijst. Want de *archaeus* van de natuur regelt deze geest en spreidt die in zijn gedaante uit over alle geheimenissen waarin ze thuishoren en verordineerd zijn. Daar moet men de anatomische medische voorschriften vinden, en niet in de

[304] "vetterisch". Vertaling onzeker. 'Vetter', 'neef'.
[305] "*Inventricem magicae artis*".

samenstellingen[306], niet in de gewone middelen[307], niet in het richten[308], want alle dingen zijn onder de natuur gerangschikt en optimaal samengesteld in hun spirituele vorm. Gij kunt die niet verbeteren, aangezien hij door de natuur gemaakt is. Gij hebt slechts de alchemie nodig om iets van elkaar te scheiden. Wanneer gij eenmaal ontdekt dat gij het karakter van alle gedaanten kent, moogt gij u op de medische geneeswijze beroemen. Denk aan het volgende voorbeeld. Gij zegt: Dat en dat is samentrekkend[309], doch gij weet niet waar. Want het ene trekt dysenterie samen, het andere diarree[310], weer iets anders het braaksel, iets anders de urine, weer iets anders de menstruatie, en zo gaat het met al dat soort zaken. Dat alles duidt slechts het beeld aan van het karakter van samentrekking[311] dat op de bewuste plek aanwezig is. Hoe datgene samentrekt, wordt door het beeld aangeduid. Ook zegt gij: Dat is een *incarnativum*[312]; gij weet echter niet waar.[313]

[306] "*composito*". Mogelijk duidt Paracelsus op de gebruikelijke kruidenmengsels.
[307] "*communibus*".
[308] "*directionibus*".
[309] "*Constrictivum*". Mogelijk is bedoeld 'aantrekkend'.
[310] "*Lienteriae*".
[311] "*virtutis constrictivae*".
[312] Vermoedelijk een wondzalf. Ik trof de term aan bij de arts-alchemist Joannes Baptista van Helmont, 1579-1644, in zijn *Opuscula medica inaudita* (Niet uitgegeven medische werkjes), H. IV, *De Pestis* (Over de Pest). Ook in de dissertatie van dr. Frederik Alexander Sternberg, *Das 4. Buch der angeblichen Chirurgie des Johannes Mesuë*, Berlijn, 1893, en wel als "*unguentum incarnativum*", een zalf dus, met als bestanddelen onder andere de planten aloë en sarcocolla. Egbert Buys rangschikt het begrip in zijn werk *A New and Complete Dictionary of Terms of Art* [etc., etc.], *Dat is: Volkomen Konst-woordenboek*, Amsterdam, 1768, onder "Een Geneesmiddel dat het Vleesch in de Wonden doet groeijen." Volgens hem wordt er ook een hoofdverband mee aangeduid, in elk geval een middel om wondeinden bijeen te houden.

Want het ene is wolf[314], het andere een zwerende vulva[315], weer iets anders is kanker, weer andere dingen zijn fistels. Daarom moet de kunst der kentekenen ten aanzien van deze bekend zijn. Want het teken toont de plek aan; de plek toont aan wat ze nodig heeft; en wat nodig is, wordt verzadigd door de schepster[316].

---

[313] Onduidelijk. Mogelijk bedoelt Paracelsus: "Gij weet niet waar het toe te passen."

[314] "*consolida Lupi*". Een verharde zweer, 'wolf' genaamd. Letterlijk: 'wolfsverharding'.

[315] "*Esthiomeni*". Hier als meervoud gesteld.

[316] "*Inventricem*".

HET ELFDE HOOFDSTUK - OVER HET BOEK AANGAANDE HET VOORTBRENGEN VAN ZIEKTEN, TE ONDERKENNEN DOOR DE JUISTE FILOSOFIE

Er moet nog één ding te kennen worden gegeven, namelijk waar volgens de inhoud van de filosofie de ziekten hun oorsprong hebben. U weet allen wel, dat de Ouden gesteld hebben, dat er vier *humores* zijn. Ook zeggen zij, dat alle ziekten daaraan ontspruiten en er hun bron in hebben. Daarmee vergeten zij de ware oorsprong van de ziekte, namelijk het zaad waaruit de ziekten groeien. Daar doet niets aan af, dat ik best weet dat de mens een microkosmos is. Daarom moet hij de vier elementen in zich hebben die zij *humores* noemen. Het zou beter zijn dat men de naam 'element' zou handhaven en beter zou invullen, doch vanwege de naam moet het papier niet bevlekt worden.

Bedenk, opdat gij mij begrijpt en dit boek zijn plek vindt, wat dit voorbeeld aan u toont. Omdat de vier *humores* de vier elementen zijn, volgt daaruit, dat in de *humores* dezelfde intelligentie heerst als in de elementen. U weet ongetwijfeld al, dat de elementen niets geven, doch slechts ontvangen. Op dezelfde wijze als een vrouw zonder een man niet zwanger kan worden, zo ontvangen ook de vrouwelijke elementen van hun mannen, als van de eerder genoemde Vulcanus, wat dit voorbeeld eveneens aantoont. De appel groeit uit zijn zaad, en het zaad is de appel, en is het sperma van Vulcanus. In de elementen ontvangt hij een voortbrengster. Daaruit neemt hij zijn voeding, substantie, vorm en het volmaakte wezen. Daarmee bereikt hij, dat er datgene uit ontstaat, wat ontstaan moet op grond van hetgeen waartoe het voorbestemd is, als een kind dat volmaakt uit zijn moeder komt. Niet de elementen zijn dus de oorzaken van de ziekten, maar het is het zaad dat in hen gezaaid wordt, en in hen groeit tot zijn uiteindelijke wezen en de materie waaruit ook wij groeien, en uit welk groeien de

ziekte voortkomt. En datgeen wat gegroeid is, is de ziekte. Wie de ziekte wil kennen, die kent haar zoals men een boom aan zijn gedaante kent. De ene boom draagt appels, de andere bessen, de andere noten, et cetera. Zo is er ook een onderscheid tussen de ziekten, en zo moet men onderkennen dat de ziekten uit het zaad komen, en niet uit de *humores*; uit de vader, en niet uit de moeder. Hoewel het kind uit de moeder wordt geboren, is het toch van de vader. Wie zou hierop zeggen of toegeven, dat men de ziekten moet beschouwen als een *humor*, en de *humor* moet aanzien voor de ziekte, terwijl toch het ene de moeder is en het andere het kind, dat van haar stamt? De moeder heeft de ene ziekte, en het kind een andere. Wie zal de ziekte van het kind lang in de moeder zoeken, welke ziekte alleen in het kind is, dat bovendien van de moeder gescheiden is? En ook al zou men een argument kunnen vinden dat moeder en kind één ziekte hebben, dan is de ene toch van de andere gescheiden. Men moet de ziekte dan ook daarin zoeken, waar zij is. Iemand zou kunnen zeggen, dat - omdat ik de elementen als een vrouw beschouw, en de vrouwen ook ziek worden, dus ook de elementen - de *humor* een ziekte is, et cetera. Bovendien bedenk ik, dat de vrouw ook een vrucht is van háár moeder, net zoals haar kind dat is. Daarin scheiden ze zich van elkaar, de vrouw en het element; want de elementen zijn geen vruchten, doch net als de vrouw gelijk in de ontvangenis. Hoe kan de arts nu zeggen, dat de ziekten elementaal zijn, en van mening zijn, dat wanneer hij het element verdrijft, hij ook de ziekte heeft verdreven? Wil de arts aanvangen waar de filosofie ophoudt, dan moet hij zich een ander denkbeeld eigen maken. Want de filosofie leert niet, dat een arts zo moet aanvangen. Hoe kan hij zeggen, dat een appel uit de aarde komt, terwijl hij uit een zaadje komt? Daaruit volgt, dat wanneer hij met zijn artsenij de *humores* wil uitschakelen, het zijn kan, dat hij de zieke helpt, doch in de gedaante. Zou men de moeder wegnemen, zodat ook het kind met haar zou weggaan - dat dan zijn moeder ontnomen zou zijn -, dan zou het lichaam zijn elementen verliezen, en dan is het dood. Uit de

praktijk hiervan blijkt: wurg de zieke en vernietig de gezondheid. Maar het lichaam mag in geen geval van zijn lichamelijke elementen beroofd worden. Bedenk nu verder, hoe de filosofie een juiste weg aanduidt in hetgeen wij zien, namelijk dat de elementen een lijfelijke moeder vormen, die het zaad moet ontvangen en het zijn voeding en gedijen moet geven. Wie wil dan zo onervaren zijn, dat hij de geneeskunde wil toepassen zonder de filosofie te begrijpen? Want de arts moet weten, dat hij zonder een dergelijke filosofie ondeugdelijk die naam draagt. Ik mag aan u best onthullen, dat ieder zaad een tinctuur in zich heeft. Daaruit volgt, dat de elementen een ontkleuring en verandering ontvangen[317]. Het is echter niet zo, dat het element om die reden de ziekte is. Het is al een doek dat door een vreemde kleur geverfd is. Zo gebeurt het hier ook. Hij nu, die in staat is de kleur eruit te trekken, zodat het doek kan terugkeren naar zijn eerste kleur, kan er dan een proeve uit extraheren. Een voorbeeld: Wie bij geelzucht de tinctuur ervan kan nemen, heeft een zaad genomen van datgene waarvan de tinctuur uitgegaan is. Daardoor brengt hij het lichaam weer in zijn eerste, natuurlijke kleur. De kleur stamt namelijk niet uit het lichaam, maar stamt uitsluitend uit het vreemde zaad.

Bedenk verder met betrekking tot bederf, of gesproken werd van bedorven lucht, van bedorven water, en hoe aan dergelijk bederf ook ziekte kan ontspringen. Dat is waar, doch in de vorm. Niets vergaat geheel; het ontvangt het zaad, dat vergaan is. Daaruit volgt, dat het zaad corrumpeert en de ene of andere

---

317 “empfangen”. Vertaling onzeker. Letterlijk spreekt Paracelsus weliswaar over ‘ontvangen’, maar mogelijk bedoelt hij ‘ondergaan’. Gezien echter de voorafgaande context, waarin de praktijk én de symboliek van de ontvangenis van het kind door de moeder via de vader, aan de orde is, past ‘ontvangen’ hier ook heel goed. Ook de eerdere stellingname van Paracelsus, dat God in de belevendigde en onbelevendigde natuur doelbewust medicaties verborgen en ingeplant heeft, rechtvaardigt hier de keuze voor ‘ontvangen’.

soort ziekte[318] oplevert. Het breekt het lichaam af, zoals sneeuwwater het ijs. Wanneer nu dit zaad genomen wordt, neemt men ook dat bederf. Om een voorbeeld te geven: Uit uitwerpselen groeien kevers, wormen, et cetera. Het is niet zo, dat de uitwerpselen in wormen veranderen, doch de uitwerpselen nemen een zaad in zich op, waaruit de wormen in de uitwerpselen opgroeien door de vulkanische spijsvertering. Zo is ook de kever anders dan de paardenmest. Zou hij paardenmest zijn, dan zou hij zijn als deze. Aangezien er echter geen vergelijking is, heeft hij een bijzondere geboorte waaruit hij opgroeit. Een wijndruif heeft een zaad, dat wijn is. Daaruit groeit de wijn, en niet uit het zaad waaruit het hout groeit. Het zaad waaruit het hout groeit, is het zichtbare en tastbare. Niemand ziet echter het zaad waaruit de wijn groeit. Toch zitten beide ongescheiden in elkaar, als lichaam en ziel. Merk vervolgens op, dat - aangezien in het zaad van alles zit - de arts het moeten leren begrijpen. Dan kan hij daartegen zijn artsenij voorschrijven. En zoals al gezegd is, moet hij weten, dat het bij ziekten om twee soorten zaden kan gaan, namelijk om het iliastrische zaad[319] en het cagastrische zaad[320]. Dat wil zeggen, dat wanneer er vanaf het begin een zaad is geschapen, net als bij een appel, noot of bes, het om een *illiastrum*[321] gaat. Maar komt het voort uit bederf, dan is het een *cagastrum*. De illiastrische ziekten zijn dus de waterzucht, geelzucht, podagra[322]. De cagastrische ziekten zijn de pleuritis, pest, koorts, et cetera. Dat is nu een doolhof die in de geneeskunde niet klein is, en die men dus moet omzeilen. Hij is niet alleen een dwaalweg, maar ook treft hij lijf en leden. Wanneer hij een dwaalweg zou zijn

[318] "und gibt ein ander Geschlecht der Krankheit". Vertaling onzeker.
[319] "*Samen Iliastrum*". Een specifieke term van Paracelsus.
[320] "*Samen Cagastrum*". Id.
[321] In het origineel staat het woord hier met dubbel-l.
[322] Voetjicht.

zonder schade, was het des te beter te dulden.[323] Is het niet onredelijk dat een dergelijke doolhof zo lange tijd geaccepteerd is? Ik zwijg er maar over dat hier nog veel meer te schrijven valt over hetgeen men zou moeten nalaten. Alle recepten namelijk die niet tegen het zaad worden uitgeschreven, zijn verkeerd en onwerkzaam. Bedenk nog eens wat ik aanvoer. Hoe dunkt u, dat de ziekten groeien en dagelijks toenemen? Wilt gij dat goed onderkennen en begrijpen, wend u dan tot de filosofen. Zie namelijk hoe dezen u leren te begrijpen en onderkennen hoe het gras groeit, net als het hout en andere dingen. Groeit het niet uit het zaad? Ja. Nu het uit het zaad komt en de ziekte ook uit het zaad komt, groeit het ene net zoals het andere. Waarom spant gij u toch met moeite en arbeid in om de ziekte te beschrijven? Wanneer gij van de natuurlijke filosofie niets begrijpt, noch weet of onderkent, hoe kunt gij dan aanvangen waar de filosoof ophoudt? Wilt gij namelijk aanvangen waar de filosoof ophoudt, dan houdt hij op in het natuurlijke licht van de grote wereld. Daarom moet gij het in de kleine wereld zo inrichten, als de filosoof in de grote wereld.[324] Dan kunt ge iedere ziekte kennen, zoals een boer de bomen op de akker, en kunt ge op dezelfde wijze de artsenij tegen dezelfde boom ervaren, zoals de boer de boom met de bijl afhakt. Want een zaadje dat in een boom is gegaan, is geen zaadje meer. En hoe minder die in het zaadje is, des te verder hij van het zaadje

[323] Paracelsus bedoelt hier kennelijk niet, dat de genoemde tweedeling foutief is, en dat er in die zin sprake is van een dwaalweg die men niet moet begaan, maar dat het een weg is waarop men kan verdwalen. Interessant is, dat hij hier een fundamentele indeling maakt, die we kunnen vergelijken met de indeling naar lichaamseigen, aangeboren, erfelijke, genetische ziekteoorzaken enerzijds, en besmettingen, ontstekingen, et cetera, anderzijds. Hoewel, de scheidslijn tussen deze is vaag, als we bijvoorbeeld kijken naar de bevattelijkheid voor van buiten komende invloeden in relatie tot de staat van het aangeboren afweersysteem.

[324] Hier worden de microkosmos en de macrokosmos vergeleken.

afstaat, en des te minder hij een zaadje is. En zoals de elementen zich delen, zo delen ze zich ook in het lichaam. De ene moeder is het water. Daar behoort daar de filosofie van de bron[325] bij. De andere moeder is de aarde. Daartoe behoort de filosofie van de groei[326]. Zo zit het ook met de andere elementen. Zo moet men Vulcanus in de grote wereld net zo onderkennen als in de kleine wereld. Dan krijgt de doolhof geen voortgang, en kan de ware basis onder de artsenij tevoorschijn komen. Daarom, artsen, bezin u goed waar gij mee omgaat. Zeg niet: "Dat heeft Galenus mij geleerd", "ik heb dat bij Avicenna gelezen", et cetera. Zeg over uzelf wat gij zijn moet. In hun tijden was het aldus; nu is het anders. Nimmer tellen, zoals voorheen, de financiën. Respect hebben, is hetgeen meer telt. Loop hen niet achterna. Leer iets beters dan zij u aanduiden. Thans is het uw geschrift en niet het evangelie dat men als zalig moet aanhouden. Het licht der natuur heeft in hun tijd goed gefunctioneerd, doch zij hebben het verdraaid, tegen de natuur in. Want hoe kan een goed gesternte in een dwaze ezel worden voortgebracht?[327] Is hij verdraaid, dan verdraait hij ook het licht der natuur. Zoek daarom allereerst het Rijk Gods, dan zult gij meer doen dan ooit op aarde is geschied, en twijfel niet aan God, onze opperste arts. Want zo wij Hem liefhebben en onze naaste, zal het ons alles doen toekomen wat wij nodig hebben. Doch wanneer wij stilliggen, de liefde vergeten, dan zal ons worden afgenomen wat wij niet hebben. Hij zal niet nalaten te bekijken hoe de medici zijn, en op de Dag des Oordeels tot ons zeggen: "Gaat heen, gij vervloekten, in het eeuwige vuur. Waar hebt gij Mij getroost toen Ik ziek was, met uw artsenij; gij hebt Mij het mijne ontnomen en Mij ook niet geholpen; gij hebt uw

---

[325] "*Philosophia Fontium*".

[326] "*Philosophia Crescentium*".

[327] "Denn wie kann ein gut Gestirn in einen tollen Esel hervorbringen?" Sudhoff merkt bij 'in', het volgende op: "ihm, sich??" Dit blijft onduidelijk, omdat de grammaticale zinsbouw bij Paracelsus en de werkwoordvormen lang niet altijd de regels volgen.

God verlaten, en niets van Hem geleerd, noch iets van Hem willen leren; gij hebt uw schatten gezocht op aarde en niet in de hemel, en Mijn werken in de natuur nooit doorgrond, zoals het een arts had gepast, doch lichtvaardig gehandeld, lichtvaardig verwaarloosd.” Doe daarom uw ogen open, opdat gij van deze vloek verlost worde.

SLOTREDE

De diverse hoofdstukken van de boeken der geneeskunde zijn, zoals ze zijn aangegeven. Ik heb het voor noodzakelijk gehouden, te beschrijven en aan te geven hoe men ze moet zoeken en bestuderen. De redenen die mij daartoe hebben bewogen, zijn deze. Zeer velen schrijven over de geneeskunde, onderwijzen daarin hoe men die moet aanwenden, en onderwijzen hoe men met betrekking daartoe de geneesmiddelen moet toedienen. Iedereen mag echter best weten, dat men slecht handelt wanneer men onderricht geeft in iets wat in het lichaam en het leven doorwerkt terwijl men dat niet vanuit de juiste leer doet, doch vanuit een dwaling, die niet zo is als men voorwendt. Toch baseren zij de kuur daarop en stellen die daarop vast, en praktiseren vanuit de verzonnen fantasie daarvan. De aanvang is reeds een dwaling; hoeveel te meer geldt dat voor het middel, en hoeveel temeer voor de afloop. Het valt niet goed te doen, dat een resultaat of een genezing wordt ontleend aan een foutief uitgangspunt, aangezien de geneeskunde een ander fundament en een andere aanvang heeft dan gemeld is, en dan waarover de dwalenden in de doolhof beschikken. Zou het dan niet redelijker zijn, dat dezen zich op het juiste gingen baseren - namelijk datgene waaruit de geneeskunde voortvloeit en moet uitgaan, en ertoe bestemd is om de aanvang en alle nooddruft te geven -, dan dat men op een basis voortgaat die door God niet als basis verstrekt is? Want anders verlaten wij het boek waarin de geneeskunde en de gezondheid van alle zieken staat, dat door God gegeven is. Dan zouden wij het boek volgen dat tegen het geschapen en geschonken boek in verzonnen is. Het is echter wel gebruikelijk in de wereld onder de mensen, dat zij meer datgene loven wat niets is, noch uitricht, dan datgene wat iets uitricht; en meer datgene wat niets zou moeten uitrichten, dan hetgeen iets zou moeten uitrichten. Alles is meer geneigd tot datgene wat tot

verderf leidt, dan tot datgene wat tot iets goeds leidt. Zalig, en meer dan zalig is hij, die rechtmatig wandelt en de verzinselen der mensen niet nodig heeft, doch direct de weg bewandelt die God gegeven heeft. Want aangezien Hij de geneeskunde heeft geschapen en haar boeken zelf heeft geschreven, zijn er verder geen schrijvers meer nodig; slechts interpreten van het boek der natuur, op de inhoud van haar teksten, in de mate zoals die is aangeduid. Wie volgens deze boeken handelt en praktiseert, kan noch falen, noch dwalen, want het is goed om zich op God te verlaten. Wie zich op God verlaat, wordt niet een doolhof binnengeleid. Die zal ook zijn zieken noch doden, noch verlammen. Het heeft mij dan ook goedgedocht, de boeken zo beknopt mogelijk voor te houden en aan te duiden, opdat iedereen weet hoe de geneeskunde moet worden geleerd en waar haar school is, opdat de doolhofachtige medicus zich niet verwondert over de arts die op een andere basis spreekt en onderwijst dan vanuit de doolhof. Heil hem, die de doolhof niet nagaat, doch de ordening van het licht der natuur, die zowel de geneeskunde als de arts vormt. Daarmee rond ik dit besluit af, in deze doolhof der artsen. Tot dusverre was het mij niet vergund het te presenteren en aan het licht te brengen. Want niemand wil vanuit de boeken leren, en slechts op papier de peren stomen. Men heeft het talloze jaren verhinderd; dat en nog meer. Het uur is echter gekomen dat er een mecenas is gevonden, die niet om de gunst, doch met inachtneming van de redelijkheid er zorg voor heeft gedragen, dat deze arbeid aan den dag wordt gebracht, namelijk de loffelijke bestuurders[328] van het aartshertogdom Kärnten. Daarom moet gij, leerlingen, toehoorders en lezers, vanuit uw gehele gemoed hen dankbaar zijn, en u in alles jegens hen als mecenassen goedwillend betonen, en dienstbaar opstellen. Gegeven op de derde dag van september, Anno Vijftienhonderdachtendertig.

[328] “die löbliche Landschaft”.